

Vertaisohjaajien osallisuuden rakentuminen kulttuuripajatoiminnassa

Marjo Tuulikki Vornanen

1670991577

Pro gradu -tutkielma

Kulttuuripolitiikka

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Maaliskuu 2019

VORNANEN, MARJO: *Vertaisohjaajien osallisuuden rakentuminen kulttuuripajatoiminnassa*

Pro gradu -tutkielma: 77 sivua, 3 liitettä

Tutkielman ohjaaja: Kaisu Kumpulainen

Maaliskuu 2019

Avainsanat: Yhteisöllinen työ, sosiaalinen osallisuus, kulttuurinen osallisuus, sosiokulttuurinen innostaminen, kulttuuripajatoiminta

Yhteiskunnan rakenteet syrjäyttävät ja luovat eriarvoisuutta, ja yksilöiden omat haaveet ja toiveet jäävät organisaatioiden ja yhteiskunnan sanelemiin reunaehtoihin. Heikommassa asemassa olevat kamppailevat oman toipumisen ja yhteiskunnan asettamisen vaatimusten keskellä. Esimerkiksi mielenterveystoipujat kokevat usein kynnyksen työhön, työtoimintaan tai opiskeluun liian korkeaksi. Aktivoivien toimenpiteiden sijaan aika ja tuki toipumiseen, omien voivarojen ja vahvuuksien löytymiseen ja sosiaalisten taitojen harjoitteluun edistää työllistymismahdollisuuksia pitkällä tähtäimellä.

Kulttuuri on yhä useammin osa sosiaalialan toimintaa ja kulttuurin sosiaalisia vaikutuksiin kiinnitetään huomiota. Myös kansalaistoimintaa ja vapaaehtoista ja vertaistyötä tuetaan laajasti. Yhteisöllisyyttä ja sosiaalista ja kulttuurista osallisuutta edistävien toimintojen merkitys ja vaikuttavuus tiedostetaan ja näitä asioita edistäviä toimintoja toteutetaan kolmannen sektorin toimesta, järjestöissä ja hankkeissa. Osallisuus jää kuitenkin marginaaliryhmille suunnatuissa toiminnoissa usein arvotasolle ja käsitettä käytetään väärin. Osallistujien vahvuuksia ei osata valjastaa käyttöön, toiminta on ammatillislähtöistä, leimaavaa, diagnoosi- ja oirekeskeistä. Osallisuus ei ole hetkellinen kokemus tai asiakaslähtöisyyttä, vaan tasavertaista ja aktiivista toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa ja kehittämisessä mukana olemista. Osallistuminen ei tuota automaattisesti osallisuutta, vaan se vaatii tietoista työskentelyä ja reflektointia työntekijä- ja organisaatiotasolla.

Tämä pro gradu -tutkimus on toimintatutkimus kulttuuripaja Luode -kehittämishankkeesta, jossa pyrittiin vastaamaan edellä mainittuun ongelmaan luomalla uudenlainen kulttuuripajamalliin pohjautuva vaihtoehtoinen toiminta. Aineistona ovat vertaisohjaajilta kerätyt kyselylomakkeet, teemahaastattelut, tarinat sekä havaintopäiväkirja. Tutkimuksen tavoitteena on tuoda esille kulttuuripajatoiminnan lähtökohtia ja toiminnan merkityksiä osallistujilleen ja kuvata osallisuudelle prosessia kulttuuripajakontekstissa. Tutkimuksessa kerrotaan yhden kulttuuripajan tarina sen ensimmäisen vuoden ajalta. Tutkimuskysymykseni ovat: Millaisia merkityksiä kulttuuripajatoiminnalla on vertaisohjaajille? Ja, miten vertaisohjaajien osallisuus rakentuu?

Tämän tutkimuksen myötä voidaan todeta kulttuuripajatoiminnan teoreettisten perusteiden rakentuvan yhteisöllisyyden ja yhteisöllisen työn, sosiokulttuurisen innostamisen sekä kulttuurisen ja sosiaalisen osallisuuden teorias- ta. Kulttuuripaja tarjoaa osallistujilleen mahdollisuuden löytää vahvuuksia, ottaa vastuuta ja tehdä merkityksellistä työtä. Osallisuuden prosessi rakentuu kulttuuripajatoiminnassa aina henkilökohtaisesta motivaatiosta, joka perustuu toiminnan houkuttelevuuteen, sen tarjoamiin mahdollisuuksiin ja laatuun. Osallisuus rakentuu myös merkityksellisen tekemisen kautta, Prosessi ei ole aina etenevä ja se tapahtuu yksilöllisesti.

Vertaisohjaajien osallisuuden prosessin voidaan sanoa tämän tutkimuksen tulosten perusteella tapahtuvan neljäl- lä eri tasolla, joita ovat alkuvaihe, osallisuuden herääminen, aktiivinen osallistuminen ja uudelleen rakentumisen vaihe. Eri tasojen mittareina toimivat vertaisohjaajien tuottamat merkitykset toiminnalle, joita ovat vuorovaiku- tus ja sosiaaliset suhteet, rooli ja toimijuus, luottamus, yhteisöllisyys ja yhteisön arvot, läsnäolo, sitoutuminen ja vastuunottaminen sekä työntekijäsuhde. Osallisuuden tasojen erityispiirteisiin huomiota kiinnittämällä voidaan kulttuuripajatoimintaa kehittää entistä laadukkaampaan, vaikuttavampaan ja teoreettisesti perustellumpaan suun- taan. Kuvaus mahdollistaa myös jatkossa syvällisemmän osallisuustutkimuksen tekemisen ja kyselylomakkeis- ton kehittämisen.

JYVÄSKYLÄ UNIVERSITY, Faculty of Social Sciences, Cultural Policy

VORNANEN, MARJO: Participation in culture house activities

Master's thesis: 77 pages, 3 appendices

Advisors: Kaisu Kumpulainen

March 2019

Key words: Community work, social participation, cultural participation, sociocultural inspiration, culture house activity

This Master's Thesis is an action research about Culture House Luode -project. The aim of this study is to gather the baselines of cultural house activities, its meanings for the participants and the structure of participation. The study tells a story of one culture house from its first year. Culture is nowadays often a part of social services and different kind of activities and studies draw attention to the social impacts of culture and creative activities. Civil activities, voluntary work and peer-support are also widely recognized and supported, and communality and participation-based work are known to be highly effective in many levels. Mostly these principles are brought into action by the third sector in different activities and projects.

The structures of society marginalize and bring inequality to the world and individual dreams and hopes are forced by the society. Disadvantaged are struggling with the demands of the society and their own wellbeing and recovery. For example, people with mental health issues often feel the barrier between personal recovery and work or studying too high and need the time and space to recover, find their own strengths and resources, practice social skills and responsibility. These kinds of possibilities help forward with future planning long term. Participation is often as a background principle in different activities and it is also common that society can not bring up participants resources and strengths into action and, daily activities for the marginalized groups are often professional-based, stigmatizing and based in diagnostics. The importance of individual feeling of meaningfulness is often forgotten. Taking participation in action requires conscious work and reflection in both employee and organization levels.

The Culture House activities are theoretically based on communality work, socio-cultural inspiration and social and cultural participation. Culture House offers a change to find resources, take responsibility and do something meaningful. Activities are based on guided functional peer-support and peer-instructor training. There are many different actors and roles in the community, and everyone has their own meaningful role.

This study shows that the process of participation in Culture House activities is proceeded in four different levels: The starting level, the wakening of the human agency, active participation and the phase of new forming participation. The process is structured from eight different forms: interaction and social relationships, actor and role, trust, communality and principles of the community, quantitative presence, commitment and responsibility and relation to the employee. The process of participation is always based on motivation and individual resources and it isn't always progressive, and it has individual attribution.

Social and cultural activities are nowadays in a change and society demands new ways of thinking and doing. Especially in the third sector this means constant developing and reflection. Productization and effectivity are nowadays very important aspects and it is important to be able to show the impacts and effectiveness in a way that is convincing. Also new different kind of communities and ways of human agency should be taken noticed when developing new activities and services and theoretic base is very important to take noticed by the organization, employee and participant levels so that it becomes real in the action level.

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	3
2	KULTTUURI JA HYVINVOINTI	7
	2.1 Kulttuurin ja luovan toiminnan merkitykset hyvinvoinnille	7
	2.2 Kulttuuripajatoiminta.....	8
	2.3 Kulttuuripaja Luode -hanke	13
3	KULTTUURIPAJATOIMINNAN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	16
	3.1 Yhteisöllisyys ja yhteisöllinen työ	16
	3.2 Sosiokulttuurinen innostaminen	22
	3.3 Sosiaalinen ja kulttuurinen osallisuus	25
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	32
5	OSALLISUUDEN LÄHTÖKOHDAT KULTTUURIPAJATOIMINNASSA	37
	5.1 Vertaisohjaajuus.....	37
	5.2 Työntekijän rooli ja ammatillisuuden erityispiirteet	47
	5.3 Motivaatio osallisuuden perustana	52
	5.4 Yhteisö osallisuuden perustana	54
	5.5 Kulttuuripajatoiminnan merkitykset vertaisohjaajille	58
6	OSALLISUUDEN PROSESSI KULTTUURIPAJATOIMINNASSA	64
7	POHDINTA	71
	LÄHTEET	75
	LIITTEET	78

Taulukko 1: Vertaisohjaajien osallisuuden prosessi: Alkuvaihe

Taulukko 2: Vertaisohjaajien osallisuuden prosessi: Osallisuuden herääminen

Taulukko 3: Vertaisohjaajien osallisuuden prosessi: Aktiivinen osallistuminen

Taulukko 4: Vertaisohjaajien osallisuuden prosessi: Uudelleen muotoutumisen vaihe

1 JOHDANTO

Yli sata vuotta sitten yhteiskuntatieteiden pioneeri Jane Addams havaitsi Chicago Hullhouse -projektinsa yhteydessä, että ihmisillä ja yhteisöllä on parempia ideoita itsensä auttamiseksi ja tilanteensa edistämiseksi kuin hänellä itsellään, tai muilla ammattihenkilöillä oli. Voima ja vastaukset löytyvät ihmisistä itsestään ja asettautumalla ammattilaisina kuulemaan näitä tarinoita, olemme auttamistyön ytimessä. Tällöin voidaan puhua yhteisöllisistä työstä, jonka vaikuttavuus on tiedetty jo viime vuosisadan ajan. Yhteisön ja osallisuuden merkitykset ovat kuitenkin nykyisessä yksilökeskeisessä, uusliberalistisessa ja professionalismin nojaavassa yhteiskunnassamme usein unohdettuja arvoja. (Graves 2005; Bissel-Brown.)

Jokaisella on käytettävissä olevia vahvuuksia ja voimavaroja, huolimatta elämäntilanteesta tai sen hetkisistä haasteista. Omien resurssien valjastaminen käyttöön mahdollistaa toimijuuden, kehityksen, osallisuuden, uuden oppimisen ja toipumisen. Ihmisissä ja yhteisöissä itsessään on vastaus yhteisöissään ja henkilökohtaisissa elämässään vallitseviin kysymyksiin ja haasteisiin. Mikäli ihmisille tarjottavasta toiminnasta halutaan vaikuttavaa ja pitkäkestoisia vaikutuksia tuottavaa, on kuultava ja kohdattava sekä mahdollistettava merkityksenkäs ja vastuullinen tekeminen sekä omien vahvuuksien ja voimavarojen löytäminen.

Kulttuuriala on kasvava ja kulttuuripalvelujen käyttäjien määrä on lisääntynyt. Kulttuuri valjastetaan yhä useammin erilaisiin tarkoituksiin, kuten sosiaalisiin toimintoihin ja kulttuurisen osallisuuden vaikutuksia arvioidaan. Myös vapaaehtois- ja vertaistoiminta on lisääntynyt julkisten toimintojen supistamisen myötä. Kulttuurin ja luovan toiminnan sekä osallisuuden ja yhteisöllisyyden vaikutukset hyvinvoinnille ja psyykelle onkin jo kiistatta tutkimuksellisesti todistettu. Taide on menetelmänä käytössä esimerkiksi mielenterveyspalveluissa, ja kulttuurista osallisuutta edistäviä hankkeita tuetaan laajasti. Suurimmaksi osaksi marginaaliryhmien sosiaalista ja kulttuurista osallisuutta edistävää toimintaa järjestetään kolmannella sektorilla, jossa piileekin nykyään suuret mahdollisuudet kehittää uusia toimintamalleja ja todentaa niiden vaikuttavuutta. Kolmas sektori ei kuitenkaan aina hyödynnä potentiaaliaan tällä saralla. (Kangas 2004.)

Olen tehnyt töitä aikuisten heikoimmassa asemassa olevien ihmisten kanssa psykiatrian osastomaailmassa sekä avohoidon ja sosiaalipalveluiden puolella. Olen nähnyt konkreettisesti, kuinka ihmisten resursseja valuu hukkaan ja, kuinka lannistumisen tunne ja yhteiskunnan rakenteet syrjäyttävät. Ihmisten voimavaroja ei tunnisteta ja vahvuudet jäävät oirekeskeisyyden ja diagnoosien taakse. Aidosti merkityksellinen tekeminen ei ole mahdollista. Toiminta on usein ylhäältä päin saneltua, ammattilais- ja oirekeskeistä sekä vahvasti yhteiskunnan rakenteita noudattavaa. Osallisuus ja yhteisöllisyys ovat arvoja, joilla eri sektoreiden toimintamalleja kuvataan, mutta todellisuudessa niitä ei osata toteuttaa. Yksilöt ja yksilöiden omat haaveet, intohimot ja toiveet jäävät organisaatioiden ja yhteiskunnan sanelemien reunaehtoien sisälle.

Erilaisiin kulttuuritoimintoihin osallistumiseen on erityisesti marginaaliryhmillä suuri kynnys ja esimerkiksi hinnat liittyen vaikkapa bänditoimintaan, kädentaitojen kursseille tai teatteriin ovat korkeat. Sosiaalialan toiminnat taas ovat usein leimaavia ja ammattilaiskeskeisiä. Yhteiskunnallisesti heikommassa asemassa olevat kamppailevat oman toipumisensa ja yhteiskunnan asettamien vaatimusten ja tavoitteiden keskellä ja nämä vaatimukset ovat usein kohtuuttomia. Esimerkiksi mielenterveystoipujat kokevat usein kynnyksen työhön, työtoimintaan tai opiskeluun aivan liian suureksi ja tarvitsevat vielä aikaa ja tukea toipumiseen, omien voimavarojen ja vahvuuksien löytymiseen sekä sosiaalisten taitojen harjoitteluun.

Ongelman havaittuani ja aikani sosiaalityötä tehtyäni mielessäni alkoi kypsyä ajatus muutoksesta ja toisin tekemisestä. Kulttuuripolitiikan opintojen kautta tutustuin kulttuurialan teoriaan ja aloin saada ajatuksilleni ikään kuin lihaa luiden ympärille. Päätin aloittaa tutkimaan osallisuuden rakentumista kulttuurin ja sosiaalityöiden risteymäkohdissa ja käytännöissä. Tutustuin kulttuuripajamalliin ja päätin perustaa kulttuuripajan kotikaupunkiini Kuopioon. Kyseessä on siis malli, jolla pyritään edistämään konkreettisesti yhteisöllisyyttä ja osallisuutta tarjoamalla mielenterveystoipujille tai muusta syystä jollain tavalla syrjäytymisvaarassa oleville mahdollisuus omien vahvuuksien löytämiseen ja merkitykselliseen tekemiseen. Osallistujia koulutetaan vertaisohjaajiksi ohjaamaan haluamaansa luovaa toimintaa toisille osallistujille. Kulttuuripajatoiminta mahdollistaa erilaiset yksilöllisestä tilanteesta riippuvat osallisuuden tavat eikä toiminta ole sitovaa tai sidoksissa esimerkiksi työllisyyspalveluihin. Hanketta lähdettiin suunnittelemaan Kuopiossa Turvalinkki ry:n kanssa keväällä 2017. Syntyi kulttuuripaja Luode -hanke

(1.9.2017-31.8.2018), jonka toiminnan ja yhteisön ensimmäistä vuotta analysoidaan tässä tutkimuksessa. Tutkimukselliset lähtökohdat olivat hankkeessa vahvasti mukana alusta lähtien ja hankkeesta muodostui toimintatutkimuksellinen kehittämishanke.

Hyvinvoinnin ja sosiaalisten vaikutuksien näkemykset ovat lähtökohtia, jotka ovat nousseet myös osaksi kulttuurialan tavoitteita ja perusteita. Sosiaalisen ja kulttuurisen osallisuuden ja yhteisöllisyyden käsitteet luovat uudenlaista pohjaa perustella erilaisia toimintoja. (Thorsby 2010, 88-89; 93-94; Heilbrun & Gray 2001, 219-230.) Osallisuus on prosessi, jota on kuvattu monin eri tavoin. Esimerkiksi Gretchel (2002) on tutkinut lapsien ja nuorten osallisuutta ja kuvasi sitä osallisuuden portaiden avulla. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että todellista ja konkreettista osallisuus on vasta kahdella ylimmällä portaalla eikä osallisuus ole pelkkä hetkittäinen kokemus. (Gretchel 2002; Nivala & Rynnänen 2013.)

Osallisuustutkimus on ajankohtainen ja esimerkiksi THL on kehittänyt osallisuuden mittaristoa osaksi laajempia väestötutkimuksia SOKRA-hankkeen myötä. Mittariston mukaan osallisuutta voidaan mitata kymmenen väittämän avulla, jotka koskevat merkityksellisyyden ja tarpeellisuuden tunnetta päivittäisissä tekemisissä, myönteisen palautteen saamista, tunnetta, että itseen luotetaan, avun saamista, kun sitä tarvitsee, konkreettista kuulumista yhteisöön tai ryhmään, kykyä tavoitella itselle tärkeitä asioita, vaikuttamismahdollisuuksia sekä elämän tarkoituksellisuutta. (Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokoi 2013.)

Osallisuus on monimuotinen käsite ja sen kuvaaminen ei ole yksiselitteistä. Yhteiskunta ylläpitää rakenteita, jotka edistävät eriarvoisuutta ja osattomuuden kokemuksia ja tämän vuoksi osallisuuden rakentumista ja osallisuutta edistävien toimintojen merkityksiä on tärkeää tutkia. (Eräsaari 2009b.) Halusin tässä tutkimuksessa ja kulttuuripajahankkeessa perehtyä tarkastelemaan osallisuuden prosessia ja sitä kautta osallisuuden rakentumista juuri kulttuuripajatoiminnassa, jossa osallisuuden pitäisi olla tärkein olemassaolon ehto, päämäärä ja väylä parempaan elämään.

Tämä pro gradu -tutkimus kertoo kulttuuripaja Luoteen ensimmäisen vuoden tarinan. Huomio kiinnitetään erityisesti vertaisohjaajina toimineiden tarinoihin ja heidän kokemuksiinsa toiminnan merkityksistä sekä toiminnan teoreettisiin lähtökohtiin, joita ei aiem-

min ole koottu yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Tässä tutkimuksessa tutkitaan osallisuuden rakentumista ja prosessia. Tutkimusasetelma on laadullinen ja tulosten yksiköt eivät ole tarkasti ennalta määrättyjä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006a.). Tutkimuskysymykseni ovat: Millaisia merkityksiä vertaisohjaajat antavat toiminnalleen? Ja, miten vertaisohjaajien osallisuusprosessi rakentuu kulttuuripajatoiminnassa?

Keskeisiä käsitteitä tutkimuksessani ovat: Yhteisöllisyys, yhteisöllinen työ, sosiokulttuurinen innostaminen, sosiaalinen osallisuus, kulttuurinen osallisuus ja kulttuuripajatoiminta. Aloitan tutkimukseni teoriaosuudella, jossa käsittelen kulttuurin ja hyvinvoinnin välistä suhdetta yleisesti sekä kulttuuripajatoiminnan teoreettista viitekehystä. Seuraavaksi kerron kulttuuripaja Luoteen tarinan ja projektin käytännön kuvauksen ja lopuksi kuvaan toiminnan merkityksiä ja osallisuuden prosessia.

2 KULTTUURIPAJATOIMINTA JA HYVINVOINTI

2.1 Kulttuurin ja luovan toiminnan merkitykset hyvinvoinnille

Hyvinvointitutkimus on perinteikäs tutkimusala Suomessa, ja Pohjoismaissa ja se on ollut voimissaan erityisesti 1960-1980 -luvulla, jolloin luotiin hyvinvointitutkimukselle teoreettinen perusta ja käsitteet. Hyvinvointia voidaan tarkastella monesta eri lähtökohdasta ja määritelmästä. Perinteisin tapa tutkia hyvinvointia on tarveperustainen, materiaan, elintasoon ja elinoloihin perustuva tapa, kun taas esimerkiksi Erik Allardtin klassinen hyvinvoinnin ulottuvuuksien teoria ottaa huomioon myös yhteisöllisyyden, sosiaalisten suhteiden ja itsensä toteuttamisen tekijät. (Kainu & Niemelä 2014.) Nobel-palkitun Amartya Senin toimintamahdollisuusteoriassa taas tarkastellaan hyvinvointia yksilön resurssien ja tarpeiden suhteena, eli siinä, mitä ihminen pystyy tekemään, kun hänen tarpeensa tiedetään. Resurssien kautta yksilölle mahdollistuu toimiminen oman hyvinvointinsa eteen ja yhteiskunnallinen osallisuus toteutuu. (Kainu & Niemelä 2014; Sen 1985.)

Hyvinvointitutkimuksen lähtökohdat ovat olleet moninaiset ja vaihdelleet aikojen mukaan. Teoreettisina lähtökohtina ovat olleet esimerkiksi voimavarat, elämänlaatu, tarpeet, toimintamahdollisuudet, yhteiskunnallinen osallisuus ja onnellisuus. (Kainu & Niemelä 2014.) Kulttuurin ja hyvinvoinnin suhdetta voidaan kuvata esimerkiksi kulttuurisen osallisuuden käsitteen kautta, joka on yhteisöllisyyden ohella tässä tutkimuksessa pääroolissa. Tässä tutkimuksessa fokus onkin itsensä toteuttamisessa, yhteisöllisyydessä ja osallisuudessa hyvinvoinnin rakentajana.

Kulttuurin sosiaaliset vaikutukset tiedostetaan laajasti ja useimmissa valtioissa kulttuuritoimintaa ja -palveluita tuetaan paljon. Kulttuuri on osa koulutusjärjestelmiä, ja taide nähdään niin talouden kuin hyvinvoinninkin välineenä. Kulttuurin sosiaalisia vaikutuksia voidaan tarkastella monella eri tasolla: yhteiskunnallisten, poliittisten, uuden oppimisen ja kehittymisen lähtökohtien lisäksi myös henkilökohtaisen hyvinvoinnin edistämisen näkökulmasta. (Belfiore & Bennett 2008.)

Kulttuuri voidaan nähdä hyvinvointia edistävästä näkökulmasta nautinnollisia kokemuksia tuottavana, mitä kautta hyvinvoinnin voidaan nähdä lisääntyvän yksilötasolla. Esimerkiksi Immanuel Kant näki taiteen elämyksen ja estetiikan kautta kognitiivisena välineenä ymmärtämiselle. Myös Schopenhauer näki kulttuurin esteettisen nautinnon kautta, mutta sen merkityksen olevan vahvimillaan ulkopuolelle jääneiden kokemana ja välineenä paeta hetkeksi todellisuudesta, joka saattoi olla julmakin. Taide ja kulttuuri toivat näin ollen helpotusta ja lohtua muuten huonoon elämään. (Belfiore & Bennett 2008, 92-94.)

Kulttuurin ja taiteen merkitystä voidaan tarkastella myös täyttymyksen ja nautinnon kautta. Tällöin taide nähdään edistävän hyvinvointia vapaa-ajan aktiviteettina ja tyydyttävän yksilön tarvetta erilaisiin aktiviteetteihin. Kulttuuri tarjoaa mahdollisuuden täyttää aikaa kokemuksilla ja elämyksillä. Joidenkin näkökulmien mukaan taiteen vaikutukset löytyvät sen leikkilisestä puolesta. Tällöin taide ja kulttuuri nähdään hauskanpidon välineenä ja sitä kautta hyvinvointia edistävänä asiana. (Belfiore & Bennet 2008, 96-100.)

Kulttuuria ja luovaa toimintaa voidaan pitää merkityksekkäänä myös evoluutionäkökulmasta. Tällöin luovuutta pidetään osana ihmisyyttä ja taiteen merkitystä evoluutiossa ja ihmiskunnan kehityksessä kiistattomana. Taidetta terapiamuotona korostavaa perustetta taiteen hyvinvointia edistävästä merkityksestä taas kuvaa tietynlainen korjaavuus, jolloin yksilöä tuetaan valjastamaan taide välineeksi oman hyvinvoinnin korjaamiseksi ja edistämiseksi sekä itsetutkiskelun välineeksi. Tällöin taiteen tekemisen prosessi on keskiössä ei niinkään tuotos, nautinto tai elämys. Luova prosessi nähdään jo itsessään arvokkaana ja merkityksekkäänä.. (Belfiore & Bennett 2008, 99-106.)

2.2 Kulttuuripajatoiminta

Kulttuurisen osallisuuden teema on ajankohtainen ja ollut viime aikoina paljon esillä kulttuuripolitiikan tutkimuksessa. Kulttuurisen osallisuuden ja kulttuurin demokratisoinnin edistäminen ovat tärkeä aihe laajemminkin eurooppalaisessa keskustelussa ja niiden edistäminen on esimerkiksi kirjattu yhtenä pääasiallisena eurooppalaisen kulttuuripolitiikan tehtävänä ”In From the Margins” -raporttiin. Raportin mukaan yhteiskunnan

tulisi tukea ja mahdollistaa kaikille luova toiminta, kulttuurialan tuotteet ja palvelut. Yhteiskunnan ja poliittisen päätöksenteon rooli kulttuurisen demokratian ja osallisuuden toteutumisessa on suuri ja länsimaissa kulttuurisen osallisuuden ja kulttuurisen demokratian edistäminen on ollut laajemmin tavoitteena jo pidemmän aikaa. (Kalvina 2004, 41.)

Kulttuurisen osallisuuden merkitykset on tiedostettu Suomessa jo 1900 -luvun alusta lähtien, kun kulttuuri haluttiin saada kaikkien saataville sen sijaan, että se nähtäisiin parempiosaisien etuoikeutena (Kangas 2004, 71-73). Yhteiskunnallisesti kansalaisten osallistuminen taiteisiin ja kulttuuriin ovat kiinnostaneet jo pidempään. Poliittikan läsnäolo aiheesta keskusteltaessa on väistämätön ja kulttuurista osallisuutta pyritään edistämään monin eri keinoin. Kulttuurisella demokratiolla tarkoitetaan laajaa mahdollisuutta osallistua ja vaikuttaa kulttuuriin kansalaistasolla. Kulttuurisella demokratiolla pyritään mahdollistamaan erityisesti yhteiskunnasta syrjäytettyjen ryhmien kulttuurisen osallisuuden ja kulttuuriperinnön tunnustaminen ja näin edistetään kulttuurista tasa-arvoa yhteiskunnassa. Käytännössä kulttuurinen demokratia toteutuu kuitenkin harvoin. (Graves 2005, 16-17.)

Nykyään erityisesti kolmas sektori ja erilaiset hankkeet tekevät työtä kulttuurisen osallisuuden parissa. Taustalla ovat usein laajemmat tavoitteet lisätä hyvinvointia tai ehkäistä syrjäytymistä vähemmistöryhmien parissa. Yhteisöllisessä luovassa toiminnassa taide-toimintaa ja kulttuuria yritetään usein saada toiminnan ulottumattomissa olevien ryhmien saataville. (Virolainen 2015, 12–13, 42–51) Kulttuurinen osallisuus asuukin ihmisten ja yhteisöjen arjessa. Sitä ovat esimerkiksi Marttojen käsityöpiirit, kirkkokuorot ja vaikkapa kulttuuripajat, jotka kaikki osaltaan edistävät kulttuurista osallisuutta mahdollistamalla luovan tekemisen ja kulttuurin tuotannossa osana olemisen kaikille ihmisryhmille. (Graves 2005, 76-77.)

Kulttuuripajatoiminnalla tavoitellaan kulttuurista osallisuutta. Kulttuuripajoilla koulutetaan vertaisohjaajia ohjaamaan toisilleen vertaisryhmiä. Kyseessä on siis ryhmätoimintaperusteinen malli. Tavoitteena toiminnalla on edistää osallistujien elämäntilanteita ja sosiaalisia taitoja sekä parantaa toimintakykyä ja edistää toipumista. Toiminnan tavoitteena on myös auttaa vertaistuen avulla osallistujia vahvistamaan omaa elämänlaatuaan, laajentamaan sosiaalisia suhteitaan ja verkostojaan sekä löytämään oman tulevaisuuden

suunnitelmansa. Toiminta perustuu voimavara- ja vahvuuskeskeisyyteen ja uuden oppimisen mahdollisuudet ovat keskiössä. Toiminta on maksutonta ja perustuu täysin vapaaehtoisuuteen. Kulttuuripajamallilla pyritään tuomaan esille inhimillinen näkökulma taloudellisessa ja tehokkuuteen perustuvassa maailmassa ja osoittamaan, että syrjäytymisen ehkäisy tapahtuu parhaiten syrjäytettyjen omilla toimilla ja hankkeilla. (Raivio ym. 2016.)

Kulttuuripajamallia toimintansa perustana käyttäviä kulttuuripajoja on tällä hetkellä useita ympäri Suomea sekä Ruotsissa. Kulttuuripajamalli on viimevuosina laajentunut valtakunnallisesti ja laajentanut verkostojaan. Esimerkiksi vuonna 2019 toimintansa STEA -rahoitteisesti aloitti kolme uutta kulttuuripajaa. Myös kaikki aikaisemmin perustetut kulttuuripajat ovat jatkaneet toimintaansa. Kulttuuripajamallin etuna onkin sen sovellettavuus ja sen mahdollisuudet asettua juuri kävijöiden tarpeiden mukaiseksi toiminnaksi alueellisesti. (Raivio ym.2016)

Kulttuuripajamallin mukaan vertaisohjaajia koulutetaan ja heidän kanssaan suunnitellaan ryhmien sisällöt omien ja kävijöiden kiinnostuksen mukaan. Ryhmien sisältönä voi olla esimerkiksi musiikki, kuvataide, tapahtumat, luova kirjoittaminen tai ilmaisutaito/teatteri. Tavoitteena on luoda luovuutta ruokkiva, turvallinen ja avoin ilmapiiri. Henkilökunnan tehtävänä on olla ryhmien taustatukena. Pääperiaatteina ovat yhteisöllisyys, osallisuus, voimavara- ja vahvuuskeskeisyys, toiminnallisuus, vapaaehtoisuus ja vertaisuus. Kulttuuripajatoiminnan tavoitteena on rakentaa yhteisö ja kohtaamispaikka osallistujien omista lähtökohdista ja heidän luomanaan. Näin pyritään luoman omistajuuden tunnetta yhteisölle. Tilat ovat yhteisönsä näköiset ja myös säännöt tehdään yhdessä. Pääasia yhteisössä on osallistujia yhdistävä toiminta. Kaikki osallistuvat voimavarojensa mukaan ja toimintaa toteutetaan yhteisönä. Vertaisohjaajat suunnittelevat, kehittävät ja toteuttavat toimintaa ja kaikki osallistujat vaikuttavat toiminnan sisältöön ja yhteisöön. Toimintaan voi osallistua itselle mielisissä roolissa; ryhmäläisenä, tarkkailijana tai vertaisohjaajana oman toimintakyvyn ja intressien mukaan. (Raivio ym. 2016, 41-42.)

Kulttuuripajatoiminnan periaatteet pohjautuvat toipumisorientaatiolähtöiseen ajatteluun, joka on vaikuttavampi vaihtoehto kuntoutusorientaatiolle. Tavoitteeksi ei aseteta kuntoutumista ja totaalista paranemista tai paluuta aikaan ennen ongelmia, vaan pyritään

rakentamaan jokaiselle merkityksenkäs elämä tilanteessa sellaisena kuin se on. Toipumisorientaatiolähtöisellä toiminnalla saadaan aikaan merkittäviä tuloksia ja pitkäkestoisia vaikutuksia, kun arvoina ovat merkityksellinen elämä, identiteetti, usko, toivo, osallisuus, ihmissuhteet ja valtaistuminen. Erityisesti erityisryhmiin kuuluvat ihmiset ovat tottuneet olemaan yhteiskunnassa palveluiden ja toiminnan objekteina ja passiivisina palveluiden vastaanottajina. Esimerkiksi mielenterveyspalveluissa potilas on totuttu näkemään hoidon kohteena. Ihmisen elämää arvioidaan ja tehdään ehdotuksia asiantuntijälähtöisesti. Passiivinen rooli ehkäisee osallisuuden ja aktiivisen toimijuuden syntyä ja aiheuttaa ulkopuolisuuden tunnetta ja syrjäytymistä. (Suomen sosiaalipsykiatristen yhteisöjen keskusliitto ry 2018)

Kulttuuripajatoiminnalla pyritään vaikuttamaan kuntoutusorientaation ja professionalismin tuottamiin haasteisiin ja edistämään konkreettisesti osallisuutta. Ammatillisuuden ja asiantuntijaroolin rajojen tietoinen hämärtäminen on oleellista. Kulttuuripajalla kaikki toiminta lähtee osallistujista itsestään eikä esimerkiksi diagnooseilla tai muilla lääketieteellisillä luokituksilla ole mitään merkitystä. Vain se, mitä ihminen itse nostaa esille, haluaa ja, mistä ihminen itse unelmoi on merkityksenkäs. Realisointia unelmien suhteen tai motivointia yhteiskunnan haluamiin suuntiin vältetään ja pyritään siihen, että ihminen löytäisi haasteista huolimatta elämästään merkityksenkäyttää, mielekkäyttää ja toivoa. Oleellista ei ole se, miten diagnoosit tai haasteen rajoittavat tekemistä ja realisoivat haaveita, vaan se, mitä ihminen voi tehdä niistä huolimatta. Tätä kautta osallistuja voi löytää oman suuntansa ja kokea osallisuutta. Yhteiskunnallisesti tarkasteltuna tämä voi tarkoittaa myös yksilöiden kohdalla työ- ja toimintakykyedellytysten huomattavaa paranemista. Haasteiden, psyykkisen sairauden ja diagnoosin ei nähdä rajoittavan yksilön osallistumismahdollisuuksia, vaan kysytään, mitä ihminen voi tehdä oireista, diagnoosista tai sairaudesta huolimatta. Paranemista ja toipumista ei nähdä suoraviivaisena päämääränä ja tavoitteena, vaan sairauden pysyvyys ja vaihtelevuus tiedostetaan. (Nording 2018.)

Kulttuuripajamalli perustuu ohjatun, toiminnallisen vertaistuen periaatteeseen, eli GFP -maliin (Guided-Functional-Peer-support). Vertaisuudella tarkoitetaan kulttuuripajalla jaettua kiinnostuksen kohdetta ei jaettua diagnoosia tai ongelmaa. Toimintalähtöinen vertaistuki edistää osallistujien vahvistumista ja omien kykyjen ja vahvuuksien käyttöönottamista omassa elämässä. Malli auttaa esimerkiksi tekemään tulevaisuuden suunnitelmia.

nitelmia, kuten työ- ja opiskelusuunnitelmia. Toiminta ei ole terapiaa, mutta se on itsessään kuntouttavaa ja terapeuttista. Vertaistoiminta lisää osallistujien yhteiskunnallista osallisuutta ja aktiivisuutta ja kulttuuripajamallin yhtenä kantavana kysymyksenä on: ”Kuinka kehittää palveluja kohderyhmälle, jonka elämäntilanteeseen/sairaudeenkuvaan kuuluu, että he eivät pyydä itselleen oikeuksia tai palveluja?”. Kulttuuripajalla tuen muodon määrittää osallistuja itse. Sitä ei sanella ylhäältäpäin. (Raivio ym. 2016, 41-42.)

Kulttuuripajatoiminta luo osallistujilleen alustan kokeilla siipiään, keskittyä voimavaroihinsa, osaamiseensa ja positiivisiin puoliin ongelmista huolimatta. Vahvuuslähtöisyys antaa kuntoutujille mahdollisuuden löytää itselleen sopivia välineitä elämäntilanteen, toimintakyvyn ja sosiaalisten suhteiden edistämiseen. Toivoa vahvistamalla itsetuntoa pyritään kohentamaan ja luottamusta nykyhetkeen, tulevaisuuteen ja omiin kykyihin parantamaan. Kokemus siitä, että pystyy, on oleellinen ja kulttuuripajatoiminta tarjoaa erityisesti vertaisohjaajille konkreettisia onnistumisen kokemuksia ja mahdollisuuden ottaa oikeaa vastuuta ja sitoutua. Vahvuuksien kautta osallistujia tuetaan löytämään oma polku elämässä. (Raivio ym. 2016, 41.)

Kulttuuripajatoiminnasta on tehty erilaisia selvityksiä ja kokoavia teoksia. Minun kulttuuripajani -teos (Raivio ym. 2016.) kokoaa artikkeleita yhteen kulttuuripajatoiminnan lähtökohdista ja toiminnan merkityksiä vertaisohjaajille. Teos toimiikin eräänlaisena ohjekirjana kulttuuripajatoimintaan ja avaa toimintaan liittyviä käsitteitä. Myös AMK-opinnäytetöitä kulttuuripajatoiminnasta on tehty, mutta varsinainen akateeminen tutkimus aiheesta puuttuu vielä.

Vertaisuuteen perustuvaa toimintaa ja vertaisohjaajuutta on taas tutkittu enemmänkin vuosikymmenien ajan. Katz ja Bender ovat tutkineet vertaisuuteen pohjaavaa toimintaa jo 1970 -luvulla. Katz ja Bender määrittivät vertaisryhmän pienryhmäksi, jossa tuetaan toisia vastavuoroisesti ja vapaaehtoisuuden periaatteella. Vertaisryhmällä on jokin tarve ja tavoite, joka yhteistoiminnalla pyritään saavuttamaan ja, johon muilla palveluilla ei pystytä vastaamaan. Kantz:n ja Bender:n yleismääritelmä on kulttuuripajatoiminnassakin pätevä, mutta määritelmässä ongelmaksi nousee vertaisuuden ongelmalähtöinen määritelmä. (Holm, Huuskonen, Jyrkämä, Karnell, Laimio, Lehtinen, Myllymaa, & Vahtivaara 2010.)

Myös Nylund (2005) on koonnut vapaaehtois- ja vertaisoitoiminnan lähtökohtia ja sen merkityksiä osallistujille. Nylundkin määrittelee vertaisohjaajuuden olevan samanlaisiin elämäntilanteisiin ja haasteisiin pohjaavaa toimintaa. Tällöin vertaisuus -käsite määrittyy siis ongelmalähtöisesti ja käsittää pelkästään kokemusten jakamisen ja vertaistuen saamisen ja antamisen näkökulmat. (Nylund 2005.) Yhteistä erilaisille vertaistoiminnan määritelmille on niiden ongelmalähtöisyys. Tässä tutkimuksessa ja kulttuuripajatoiminnassa vertaisuudella ei käsitetä pelkästään ongelmalähtöistä näkökulmaa, vaan se on vahvuuskeskeinen ja tasavertaisuutta painottava. Kulttuuripajatoiminnassa vertaisuudella tarkoitetaan samanarvoisuutta ja sitä, että ihmiset jakavat jonkin saman mielenkiinnonkohteen ja haluavat jakaa sen muiden kanssa. Määritelmä lähestyy näin ollen vapaaehtoistyön määritelmää antaen kuitenkin mahdollisuuden myös henkiseen tukeen ja ongelmalähtöiseen vertaistukeen.

2.3 Kulttuuripaja Luode -hanke

Kulttuuripaja Luode aloitti kaupunkiympäristön kansalaistoimijalähtöisenä kehittämishankkeena toimintansa 1.9.2017 Kuopiossa. Toimintaa järjestettiin Turvalinkki ry:n toimintana mielenterveyskuntoutujille päivätoimintaa tarjoavan Päiväntasaajan (ent. Klubitalo) kanssa samoissa tiloissa ja rahoittajina olivat ensimmäisen vuoden aikana Turvalinkki ry:n lisäksi Euroopan sosiaalirahasto, Kuopion kaupunki ja ELY -keskus.

Taustaorganisaationa toiminut Turvalinkki ry on 1995 perustettu yleishyödyllinen yhdistys, joka tarjoaa erityisryhmille asumispalveluita ja päivätoimintaa. Tavoitteena on tukea mielenterveys- ja päihdekuntoutujien elämänhallintaa ja raittiutta. Turvalinkki ry toimii yhdessä osallistujien kanssa heidän psyykkisten, fyysisten ja sosiaalisten sekä toiminnallisten ja ammatillisten mahdollisuuksiensa tukemiseksi ja lisäämiseksi. Turvalinkki ry:n toiminnan tavoitteena on osallistujien mahdollisimman omatoimisen ja itsenäisen elämän saavuttaminen tukemalla heitä käyttämään omia vahvuuksiaan ja voimavarojaan. Turvalinkki ry:n toimintoina olivat kulttuuripaja Luoteen lisäksi päivätoimintaa tarjoava Päiväntasaaja sekä mielenterveyskuntoutujille työllistymistukea tarjoava Kaarto -hanke. (Turvalinkki ry 2018.)

Yhteisiä toimintamalleja ja pelisääntöjä Päiväntasaajan kanssa luotiin ensimmäisen vuoden aikana, mutta periaatteena on jakaminen ja joustava yhteistyö. Tiloja ei rajattu aluksi liian selkeästi, mutta tarpeeksi. Kulttuuripajan yhteisö toivoi selkeää omaa tilaa ja moni koki samassa tilassa toimimisen epäselväksi.

Kulttuuripaja Luode tarjosi aukioloaikojen mukaan kaikille avoimet tilat ja materiaalit luovaan työskentelyyn tai ajanviettämiseen, vertaisohjattuja luovia ryhmiä, tapahtumia sekä vertaisohjaajakoulutusta. Viikko-ohjelmaa muokattiin tarpeen mukaan ja uusia toimintoja järjestettiin mahdollisimman rennolla otteella ja matalalla kynnyksellä. Ryhmiin ei tarvinnut ilmoittautua ja toiminta oli täysin maksutonta. Kulttuuripaja Luodeen toiminta perustui kulttuuripajamallin yleisiin periaatteisiin ja arvoihin.

Kulttuuripaja Luodeen tavoitteena oli juurruttaa kulttuuripajatoiminta osaksi palvelujärjestelmää Kuopiossa, edistää osallistujien osallisuutta ja yhteisöllisyyttä, tarjota mielekästä tekemistä, löytää toiminnan myötä luontevia välineitä elämäntilanteen ja sosiaalisten taitojen kehittämiseen, sekä toimintakyvyn parantamiseen, vahvistaa elämänlaatua kohentavia asioita ja edistää sosiaalisia suhteita. Kulttuuripajamallia muokattiin paikalliseen tarpeeseen sopivaksi. Valtakunnallisen kulttuuripajaverkoston tuki oli toiminnalle alusta alkaen vahva. Ensimmäisen vuoden aikana kulttuuripaja Luode -hankkeessa rakennettiin verkostoja, toteutettiin kaksi vertaisohjaajakoulutusta sekä luotiin kulttuuripajalle imago ja toiminnalle lukujärjestys. Eri kävijöitä oli ensimmäisen vuoden aikana n. 250 ja vertaisohjaajia 35. Hanke ylitti reilusti tavoitteensa ja jäi toimintaan Turvalinkki ry:n toimintana ja myöhemmin STEA:n rahoittamana hankkeena.

Ensimmäisen vuoden aikana kulttuuripaja Luodeessa toimivat: luova kirjoittaminen-, valokuvaus-, Soundi -kitaransoiton opettelu-, lyhytelokuva-, Puikot ja pulinat-, Tuunailaan-, Lukimo-, Kädentaidot-, Kokkisota-, Komedialubi-, Kuvataidepaja-, jमित-, bänditehdas-, harrastajateatteri-, musaa!-, pelit-, kirpparikierrös-, elokuva-, kesäkaraoke-, kasvisruoka-, kesäretki- ja Kauneus & kampaus -ryhmät. Tämän lisäksi kulttuuripajalla harjoitteli useita bändejä. Viikko-ohjelmaa muokattiin tarpeen mukaan ja uusia toimintoja pyrittiin järjestämään mahdollisimman rennolla otteella ja matalalla kynnyksellä. Kulttuuripaja Luode järjesti syksyn ja kevään aikana yksin ja yhteistyössä eri tahojen kanssa useita tapahtumia ja tempauksia jalkautuvan työn periaatteella. Kaikissa tapah-

tumissa vertaisohjaajat olivat aktiivisessa roolissa järjestelyissä, suunnittelussa ja toteutuksessa.

Kulttuuripajatoiminnan käynnistämisessä ulkoiset seikat ja toiminnan laadun ja houkuttelevuuden näyttäminen mainonnassa, viestinnässä ja visuaalisella materiaalilla ja esitteillä on tärkeää. Kulttuuripaja Luoteelle luotiin aluksi oma imago ja visuaalinen ilme. Hankkeelle suunniteltiin logo, ilme ja värimaailma, jolla kulttuuripajan esittelymateriaalit ja tiedotuskanavien ulkoasut tehtiin visuaalisesti yhteneväisiksi ja laadukkaan ja houkuttelevan näköisiksi. Markkinointi ja visuaalinen ilme ovat etenkin kulttuuritoiminoissa erittäin tärkeitä asioita, joilla luodaan kuvaus toiminnan laadusta ja sisällöstä. Ensivaikutelmalla tuntui olevan väliä ja Luoteen visuaalisesta ilmeestä saatiin osallistujilta ja verkostoilta erityisen hyvää palautetta. Kulttuuripajatoiminnan arvojen mukaisesti vertaisohjaajille ja kulttuuripajatoimintaan osallistuville annettiin mahdollisuus myös ottaa halutessaan vastuuta visuaalisesta suunnittelusta.

Myös viestintä on tärkeässä roolissa uutta toimintaa perustettaessa. Kulttuuripaja Luoteen sosiaalisessa mediassa pyrittiin luomaan toiminnalle houkutteleva imago ja kiinnostava visuaalinen ilme ja erilaisia viestintäkanavia käytettiin monimuotoisesti. Sosiaaliseen mediaan käytettiin aikaa ja siellä julkaistiin ahkerasti positiivissävytteisiä, hyvää yhteishenkeä ja kulttuuripajoille ominaisia arvoja, kuten vahvuuskeskeisyyttä, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä kuvastavia päivityksiä. Viestinnän pääperiaatteena oli alusta alkaen tuottaa sisältöä, joka kuvaa positiivista henkeä ja ”tekemisen meininkiä” leimaamatta ja luokittelematta osallistujaryhmää.

Usein pidempään toimineet yhdistykset pitävät liikemaailman näkökulmia, markkinointia ja tuotteistamista vähemmän merkitykselläänä asioina. Markkinoinnin ja brändäyksen näkökulma on kuitenkin alettu tiedostaa yhä enemmän ja ne koetaan myös järjestömaailmassa yhä useammin tärkeäksi osaksi toiminnan lähtökohtia. (Kangas 2004.) Nykyisin näkyvyys eri medioissa on tärkeää, kuten myös toimintojen brändäys ja imago, ja visuaalisen materiaalin nähdään määrittelevän myös toiminnan laatua. Kulttuuripaja Luode -hankkeessa viestintää pyrittiin tekemään nykyaikaisesti.

3 KULTTUURIPAJATOIMINNAN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

3.1 Yhteisöllisyys ja yhteisöllinen työ

Yhteisöllisyys on osa hyvinvoinnin rakentumista ja se muuttaa käsitteenä muotoaan vallitsevien olosuhteiden mukaisesti. Yhteisöllistä työtä on tutkittu ja määritelty paljon. Ihmiset toimivat elämänsä aikana erilaisissa yhteisöissä, mutta yhteisöllisyyttä yhteisöön kuuluminen ei välttämättä takaa. Yhteisö ja yhteisöllisyys käsitteitä on alettu laajemmin käyttää suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa 1960 luvulta lähtien. Englannissa vastaava käsite on *community*, jolla viitattiin alun perin tavallisiin, ”the common”, tai alempien luokkiin kuuluviin, tiettyjen alueiden ihmisiin. Englanninkielen sanan merkitystä kuvaa edelleen paikallisuus, kun taas Suomessa yhteisö käsittää laajemmin ihmisen sosiaaliset suhteet kokonaisuudessaan. (Eräsaari 2009b, 69–70.)

Länsimaissa käydään paljon erilaista keskustelua yhteisöllisyydestä. Individualismi ja yleisesti yhteiskunnassa kiristynyt ilmapiiri ovat johtaneet lisääntyneeseen yhteisöllisyyskeskusteluun. Yksilöiden elämiin kohdistuu nykyään paljon haasteita, paineita ja eriarvoisuutta. Nämä haasteet joudutaan myös kohtaamaan usein yksilöinä yhteisön sijaan. Kansalaisvaltio on suurissa haasteissa ja hyvinvointivaltiota on ajettu alas. Yhteisöt tarjoavat vastauksia näihin haasteisiin. Yhteisökeskustelun ongelmaksi on kuitenkin noussut itse käsitteen monimuotoisuus ja epämääräisyys. Yleisessä keskustelussa yhteisöllä käsitetään niin pienimuotoiset vuorovaikutustilanteet arjessa kuin myös makrotason yhteisöt. (Saastamoinen 2009, 33–35.)

Nykyistä yhteiskunnallista keskustelua leimaa vahvasti yksilöitymiskehityksen teemat ja kehitys nähdään uhkana yhteisöllisyydelle. Yhteiskunnallisesti yhteisöllisyyttä haetaan yhä enemmän ongelmien ennaltaehkäisijäksi, ja muutokset yhteisöllisyyden muodoissa ovat luoneet pelkoa yhteisöllisyyden harvinaisuudesta. Jälkmodernissa yhteiskunnassa lyhytaikaiset yhteisöt ovat keskiössä ja pitkäaikaiset yhteenliittymiset ovat menettäneet kansalaishyveen asemansa. Moni pitää tärkeänä myös joustavaa liikkumista lyhytaikaisista yhteisöistä toisiin sekä vapautta valita yhteisö, johon kuuluu. Kuulumme moneen eri yhteisöön samanaikaisesti. Historian saatossa tällaisesta yhteisöllisyyden murenemisestä ollaan oltu vaihtelevan huolissaan jo vuosisatojen ajan ja aiheella on

tapana nousta keskusteluun aika ajoin. (Korkiamäki, Nylund, Raitakari & Roivainen 2008, 10–11.)

Euroopassa keskustelu yhteisöllisyydestä on linkittynyt hyvinvointivaltion rappeutumiseen liittyviin ongelmiin. (Saastamoinen 2009, 48–50.) Myös Hautamäki (2005) nostaa esille tämän haasteen ja ehdottaa kansalaisyhteiskunnan aktivoitumista ratkaisuksi hyvinvointiyhteiskunnan ongelmiin. Tällöin olisi tärkeää ajatella, että ongelmat eivät ole rahoitus- tai tuotantoperustaisia, vaan ne ovat peräisin yhteiskunnan rakenteista ja omista toimista; vuorovaikutuksesta, yhdessä luoduista merkityksistä ja yhteiskunnassa vallitsevasta luottamuksesta. Tällainen sosiaalinen pääoma voi kehittyä vain osallisuuden ja kansalaistoiminnan kautta. Yhteiskunnan on oltava avoin ja suvaitseva ihmisten omaaloitteellisuudelle ja luovuudelle kaikessa kirjossaan. (Hautamäki 2005, 57.)

Sosiologisessa keskustelussa yhteisö ymmärretään yhteiskunnan muutoksen kautta eikä poliittisista lähtökohdista. Yhteisö on perinne, josta on tapahtunut modernisaation myötä muutos kohti organisoidumpaa yhteiskuntaa. Modernisaatiota pidetään prosessina, jossa yhteisöllisyys ja toisten ihmisten kanssa toimiminen tulee entistä vaikeammaksi markkinatalousajattelun myötä. (Saastamoinen 2009.) Perinteisesti yhteiskuntatieteiden klassikoissa modernisaatiota ja kaupungistumista onkin pidetty uhkana yhteisöille. Esimerkiksi Tönnies ajatteli 1800 -luvun lopulla modernisaation olevan kyläyhteisöjen tuho. Hän piti normatiivista yhteiskuntaa liikaa keskinäistä kilpailua lisäävänä ja perinteistä yhteisöä luonnollisena elinpaikkana ihmiselle. Myös Simmel ajatteli 1900 -luvun alussa samoin ja piti urbaania ympäristöä välinpitämättömyyden ja individualismin syntysijana. (Saastamoinen 2009, 36–37; Veijola 2005, 95; Kumpulainen 2018.)

Kaupunkiympäristö voidaan nähdä kuitenkin myös mahdollisuutena uudentyyppiselle yhteisöllisyydelle. Esimerkiksi Durkheim näki 1800 -luvun lopussa yhteiskunnan muutoksen solidaarisuuden muotojen kautta. Kaupungistumisen myötä tapahtuneen orgaanisen solidaarisuuden hän määritteli työnjaon monimutkaistumisen ja yksilökeskeisyyden lisääntymisen kautta. Mekaaninen solidaarisuus löytyi perinteisistä yhteisöistä, joissa oli jaettu ymmärrys normeista ja toimintatavoista. Durkheim ei nähnyt kuitenkaan perinteiseen tapaan orgaanista solidaarisuutta yhteisöllisyyden tuhona, vaan uudentyyppisen kaupunkilaisen yhteisöllisyyden perustana. Myös esimerkiksi Weber näki modernisaation

mahdollisuutena tavoitella uudenlaista kaupungin sisäistä yhteisöllisyyden muotoa. (Saastamoinen 2009, 36–37; Kumpulainen 2018.)

Yhteisöjen tutkimus on siis keskittynyt kaupungistumisen ja modernin tutkimukseen, yhteisöjen sisäisten ominaisuuksien, maaseudun yhteisöjen muutoksien ja kaupunkien korttelien tarkasteluihin. Yhteisöt ja yhteisöllisyys ovat kuitenkin muuttuneet ja nykytutkimus eroaa perinteisestä jaottelusta. Suomalaisessa tutkimuksessa yhteisöllisyyden käsite on usein määritelty sitä kautta, tunteeo ihminen yhteenkuuluvuutta vai ei. Yhteisöt voivat olla olemassa ilman yhteenkuuluvuuden tunnettakin määrättyinä, mutta yhteisöllisyys syntyy vasta, kun ihminen kokee yhteenkuuluvuutta. Yhteenkuuluvuutta ilmentävät esimerkiksi yhteiset symbolit, yhteinen perintö ja jaettu ymmärrys ideologiasta. Paikkasidonnaisuuskin on uudenlaisista yhteisöjen muodoista huolimatta edelleen osa käsitteen määrittelyä. Alueellisuutta ja paikkaa voidaan pitää määrittäjänä, sillä käsitämme edelleen yhteisöllisyyden paikkasidonnaisesti. Heikko paikkasidos aiheuttaa juurettomuutta, irrallisuutta ja ulkopuolisuutta, kun taas vahva paikkasidos rakentaa identiteettiä, muistoja, vahvaa juurtumista ja yhteisöllisyyttä ihmissuhteissa. (Saastamoinen 2009, 40–41, 43; Kumpulainen 2018.)

Symboliseen interaktionismiin pohjautuvan ajattelun mukaan yhteisöllisyys vuorovai-
kutuksessa luotuja diskursseja, eli yhteisiä merkityksiä asioille. Ihmiset rakentavat yhteisössä jatkuvasti neuvotellen jaettua sosiaalista todellisuutta. Jaettua ymmärrystä todellisuudesta voidaan pitää yhteisön saavutuksena ja yhteisöä joukkona, jonka jäsenet ajattelevat todellisuudesta samoin. Ihminen kehittyy ihmiseksi yhteisössä. Yhteisösuhteilla onkin suuri rooli minuuden ja identiteetin kehittymisessä. (Saastamoinen 2009, 44; Hautamäki 2005.)

Tehokkuuden ja yksilöllistymisen henki tekee yhteisöllisyyden toteutumisen sen perinteisellä tavalla käytännössä mahdottomaksi. Vaikka erilaisissa poliittisissa ohjelmissa korostetaan yhteisöjen tärkeyttä, ajetaan samalla näitä periaatteita alas uusliberalismilla. Yhteiskunta painottaa tehokkuutta ja tuloksellisuutta, mutta aiheuttaa toimillaan eriarvoisuutta ja tekee näin yhteisöllisyydestä sen perinteisessä muodossaan mahdottomuuden. Yhteisö ja yhteisöllinen työ ovat vastaus moneen ajankohtaiseen haasteeseen, mutta konkreettiseen yhteisöllisyyden ja yhteisöllisen työn merkityksen tunnustamiseen on vielä matkaa. (Eräsaari 2009b, 86,88.)

Yhteisöllistä työtä tehdään paljon erilaisilla menetelmillä ja lähtökohdilla. Aiemmin yhteisöllistä työtä on kuvattu esimerkiksi yhdyskuntatyönä. Yhdyskuntatyö voidaankin määrittellä yhteisöllisen työn vanhimmaksi teoreettiseksi strategiaksi. Yhdyskuntatyö sisälsi menetelmänä *yhteisön jäsenten aktivoimisen* tarpeidensa tunnistamiseen, resurssit, tavoitteet ja yhteisön voimavarat sisältävän *suunnitelman rakentamisen* tavoitteiden saavuttamiseksi ja *yhteisön ongelman asettamisen laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin*. (Staub-Bernasconi 2009.)

Juhilan (2011, 126) mukaan jo pelkkä yhteisön määrittely on nykyään hankalaa esimerkiksi informaatioteknologian kehityksen ja globaalisuuden tuomien uudenlaisten yhteisöjen myötä. Myös Stepheyn & Popplen (2008, 31) mukaan määrittely on haastavaa ja teoria sen ympärillä on kontekstisidonnaista. Yhteisön ja yhteisöllisen työn määrittely vaatii näin laajempaa ymmärrystä yhteisön muuttuvasta luonteesta. Globaalissa ja yksilökeskeisessä nykymaailmassa yhteisön ja yhteisöllisen työn käsitteiden määrittelyyn on kiinnitettävä taas huomiota. (Stephey & Popple 2008, 31; Juhila 2011, 126).

Yhteisössä tehtävän työn pohja on Englannissa ja Yhdysvalloissa ja yhteisöllisellä työllä on pitkät perinteet työmenetelmänä. Yhteisöllisen työn perinne on pääosin peräisin 1800- ja 1900 -lukujen vaihteesta ja yhteiskuntatieteiden pioneeri Jane Addamsin ajatuksista. Addams:n mielestään köyhyiden ja sosiaalisten ongelmien syyt ja ratkaisut olivat löydettävissä systeemistä ja yhteiskunnan rakenteista eikä yksilön ominaisuuksista. (Bissel Brown 1999.)

Jane Addams teki yhteisöllistä työtä erinäisissä projekteissa kokeilevalla ja käytäntölähtöisellä otteella. Addams teki havaintoja toiminnan kautta. Hän havaitsi, että autettavilla ihmisillä itsellään oli parempia ideoita itsensä auttamiseksi ja elämäntilanteiden edistämiseksi kuin hänellä itsellään tai kollegoillaan oli. Addams mahdollisti yhteisöllisellä työllään eri ihmisryhmien kohtaamiset ja keskittyi asioihin, jotka lähtivät yhteisöstä itsestään ja, joihin myös vastaus ja resurssit olivat löydettävissä yhteisöistä itsestään. Näin vähennettiin samalla eriarvoisuutta ja luotiin tasavertaisuutta. Addamsin yhteisöllisen työn malli mahdollisti esimerkiksi yliopisto-opiskelijoiden pääsyn työväenluokan elämään ja päinvastoin. Toiminta oli vahvasti etnografista ja pyrkimyksenä oli yhdentää

kansalaisia eriarvoisessa luokkayhteiskunnassa. (Esim. Payne 1997, 202; Stephey & Popple 2008; Graves 2005.)

Addams päätti asettua asumaan samalle alueelle kuin huono-osaisemmat ja oli heille tasavertainen naapuri, ei työntekijä. Addams ei ajatellut ihmisiä tapauksina tai asiakkaina, vaan tasavertaisina yhteisön jäseninä, joilla oli yhtä paljon annettavaa yhteisölle. (Esim. Bissel-Brown 1999; Soydan 1999.) Yhteisöön hän tutustui ottamalla kontaktia yksilöihin ja toimimalla siltana naapuruston ja laajempien verkostojen välillä. (Esim. Payne 1997, 202; Roivainen 2008a, 254; Stephey & Popple 2008.)

Addams ilmaisi selkeästi kantansa siitä, että demokraattisen yhteiskunnan on turvattava vuorovaikutus eri luokkien ja yhteiskuntaryhmien välillä ja mahdollistettava jokaisen kansalaisen osallisuus. Tätä kautta Addams ajatteli välttävän konflikteilta ja sosiaalisilta ongelmilta, joita moderni yhteiskunta oli tuonut tullessaan kaupungistumisen ja teollistumisen myötä. Addams rakensi perusajatusta yhteisöllisen työn paikallisuudesta ja yhteisölähtöisyydestä. Ideana oli tarjota täysin yhteisön itse määrittelemiin tarpeeseen perustuvaa osallistavaa, aktivoivaa ja kehittävää toimintaa. (Bissel Brown 1999.)

Suomeen ja Pohjoismaihin yhdyskuntatyö rantautui varsinaisessa merkityksessään 1960-luvulla, jolloin kaupungistuminen aiheutti niin ikään haasteita (Hutchinson 2009, 11). Suomessa yhteisöissä tehtävä työ pohjautuu nykyäänkin kokonaisuudessaan kansalaistoimintaan ja -järjestöihin. Yhteisöllisen työn periaatteita ovat paikallinen omaaloitteinen vaikuttaminen ympäristöön ja elinoloihin, ennaltaehkäisy, lähipalveluiden kehittäminen ja osallisuus. Kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen on ollut aina suomalaisen yhteisöllisen työn keskiössä. (Korkiamäki, Nylund, Raitakari & Roivainen 2008a, 23–24; Roivainen 2009, 99.)

Suomessa yhteisöllisen työn kehitykseen ovat vaikuttaneet vahvasti kirkko ja kolmannen sektorin aktiivisuus. 1970-luvulla Suomessa yhteisöllistä työtä tehtiin kaupunkien lähiöissä pohjoismaisella mallilla. Työ kohdistui kaupunkien lähiöihin, koska niihin oli muuttanut edellisen vuosikymmenen lopussa kaupungistumisen myötä paljon ihmisiä. Naapurustossa tehtävällä keskinäistä yhteisöllisellä, vuorovaikutusta edistävällä työllä pyrittiin ennaltaehkäisemään ennakoituja sosiaalisia ongelmia. Kaikki yhteisöllisyys ei ollut kuitenkaan toivottavaa ja hyvinvointia lisäävää, vaan yhteisöllisyydellä havaittiin

olevan myös negatiivisia muotoja, jotka alkoivat ilmetä esimerkiksi rikollisuuden kautta. (Roivainen 2008b, 26–28; Roivainen 2009, 100–101.)

1980-luvulla yhteisöllinen työ oli jo osa sosiaalipolitiikkaa muun muassa rakenteellisen kriittisyytensä ansiosta. (Roivainen 2008b, 26–28.) Jopa sosiaalihuoltolaki määräsi yhteisöjen kehittämisen sosiaalityön tehtäväksi (17.9.1982 / 710, 18.§). Sosiaalihuoltolaisista huolimatta, yhteisöllinen työ on ollut kadoksissa julkisella sektorilla tai uppoutuneena asiakasprosesseihin ja yhteistyöverkostoihin. 1980-luvulta lähtien yhteisöllinen työ onkin ollut kolmannen sektorin tehtävä. 2000-luvulla kiinnostus yhteisöllistä työtä kohtaan on kuitenkin kasvanut koko ajan, ja olemme palanneet takaisin yhteisötrendiin. (Turunen 2009, 38.)

Yhteisöissä tehtävä työ on käytäntöä ja teoriaa. Yhteisöllisen teoreettiset lähtökohdat ovatkin vahvasti käytäntölähtöisiä ja yhteiskunnan vastuuta sosiaalisten ongelmien luoja korostavia. Käytännön työmenetelmän ja teoreettisen pohjansa lisäksi yhteisöllisellä työllä on myös yhteiskunnallisen muutoksen ja vaikuttamisen päämäärä. (Soydan 1999, 105, 110, 128.)

Oleellista yhteisöllisessä työssä on sosioekonominen lähestymistapa, jonka mukaan työ on rakenteellista vaikuttamista sekä ongelmien ja marginaalien tuomisen julkiseen keskusteluun ja näkyville päätöksentekoon. Ihminen nähdään kokonaisvaltaisesti elinolojen, ympäristön ja paikallisten ja globaalien verkostojen summana. Sosioekonominen ajattelutapa painottaa ihmisten osallisuuden ja voimaantumisen merkitystä sekä mahdollisuuksia osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. (Stephey & Popple 2008, 116–118, 123–124.)

Käytännössä yhteisöllinen työ on menetelmä, jolla pyritään edistämään hyvinvointia yhteisössä. Toimintaperiaatteita ovat lähipalveluiden kehittäminen, sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisy, oma-aloitteisuuden tukeminen sekä sosiaalisten verkostojen merkityksen tunnustaminen. Yhteisöllisessä työssä lähdetään liikkeelle kumppanuuden ja luottamuksen rakentamisesta. Tavoitteena on julkisen sektorin ja yhteisöjen vastakkainasettelun murtaminen ja verkostoituminen. Luottamus jo olemassa olleen tai luodun yhteisön omiin voimavaroihin ja potentiaaliin on oleellista, kuten myös siltojen raken-

taminen ja kumppanuuden lisääminen julkisen vallan ja yhteisön välille. (Juhila 2011, 127–129 ; Mayo 1998, 163.)

3.2 Sosiokulttuurinen innostaminen

Sosiokulttuurinen innostaminen on sosiaalipedagoginen suuntaus, jossa yhdistyvät sosiaalinen, kasvatuksellinen ja kulttuurinen toiminta. Sosiokulttuurinen innostaminen on toiminnan väline, jonka tavoitteena on osallisuus ja osallistuminen. Sosiokulttuurisella innostamisella on pitkät perinteet ja sen toteuttajia voidaan löytää jo vaikkapa suomalaisesta mytologiasta. Sosiokulttuurisen innostamisen juuret ovat kuitenkin Ranskassa toisen maailmansodan jälkeisessä aikakaudessa, jolloin demokraattisten arvojen uudelleen herättelyä pidettiin tärkeänä yhteiskunnallisena tehtävänä natsimiehityksen jälkeen. Innostamisesta syntyiikin tekniikka, jolla herättää toivoa. Tämän jälkeen sosiokulttuurinen innostaminen on levinnyt laajalti ympäri maailmaa ja erityisesti latinalaiseen Amerikkaan, jossa menetelmää on kuitenkin sovellettu radikaalimmin. Varsinaiseksi menetelmäksi innostaminen syntyi vapaaehtoistyössä 1960 -luvulla, jolloin myös Unesco otti käsitteen haltuunsa ja toiminta alkoi levitä voimakkaasti. (Kurki 2000, 8-10.)

Innostamista on ollut aina, ja jo Platonia voidaan pitää omalla tavallaan innostajana. Kaupungistumisen ja teollistumisen mukanaan tuomat yhteiskunnalliset haasteet ja mahdollisuudet vaativat uudenlaisia luovia ratkaisuja. Kulttuuriteollisuus alkoi kehittyä, ja yksinäisyys, eriarvoistuminen, verkostottomuus ja juurettomuus loivat omat haasteensa. Uusia osallistumisen muotoja ja menetelmiä ihmisten aktiivisuuden herättämiseen alettiin tarvita yhä enemmän. (Kurki 2000, 10-13.)

Innostamisen käsite tulee latinankielisestä sanoista *anima* ja *animus*, jolla tarkoitetaan elämää ja elähdyttämistä ja motivoitumista ja liikettä. Kaikkien sosiokulttuurisen innostamisen määritelmien kantava ajatus on kuitenkin ihmisten herkistämisessä ja itsetoteuttamisen prosessissa. Innostamisella tähdätään vuorovaikutuksen edistämiseen ja sosiaalisten suhteiden kehittämiseen ja sitä kautta elämänlaadun parantamiseen. Innostamisen tavoitteena on, että ihmiset tulisivat tietoisiksi omasta roolistaan yhteisössä, yhteiskunnassa ja koko maailmassa. Oman toiminnan yhteys laajempiin merkityksiin on siis

oleellisessa osassa, ja käytännön mahdollistajana toimivat kommunikaatio ja vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa. (Kurki 2000, 19-21.)

Sosiokulttuurisen innostamisen perusteina on kolme seikkaa: elämän antaminen, välittäminen ja laadullinen muutos. Ensimmäisellä periaatteella, antaa elämä ja innostaa, viitataan hyvän elämänlaadun, arjen, yhteisön ja yhteiskunnan rakentamiseen ja elämänlaadun parantamiseen. Tällöin tuetaan paikallisia ilmiöitä ja kulttuureita ja yhteisöjen ja ihmisten oma-aloitteisuutta ja puretaan ammatillisuuden rakenteita. Tärkeintä ja kaiken perusta on kahden ihmisen välinen aito kohtaaminen. Ihmisten kohtaamiset mahdollistetaan ja luovuutta ja moniarvoisuutta tuetaan. Ryhmäprosesseja tuetaan ja erityisesti oma-aloitteisuus pyritään mahdollistamaan rakenteita ja toimintaa yksinkertaistamalla. (Kurki 2000, 23.)

Toinen lähtökohta on välittää ja alkaa välittäjäksi. Tällöin tavoitteena on tuottaa aitoja, omavaraisia ja oma-aloitteisia, aktiivisia ryhmiä yhteisössä, mikä tapahtuu ihmisten omaa luovaa osallistumista tukemalla ja mahdollistamalla. Välittämisen keinoina ovat erilaisten ryhmien synnyttäminen, osallistava suunnittelu, erilaisten aloitteiden, tiedon ja dialogin aikaansaaminen ja paikallisten projektien laadukas suunnittelu ja toteutus. Innostajan tehtävänä on olla vierellä kulkijana ja oppaana, linkkinä laajempiin verkostoihin sekä mahdollistajana. (Kurki 2000, 23-24.)

Kolmantena lähtökohtana taas on laadullinen muuttaminen, joka on innostamisen yleiskäsite. Laadullisen muuttamisen päämääränä on laajempi muutos kohti solidaarisuutta, tasavertaisuutta ja vähäbyrokraattisuutta ja -hierarkkisuutta. Yleisiä asenteita pyritään muuttamaan aktiivisiksi, osallistuviksi, solidaarisiksi, aloitteellisiksi ja innostaviksi passiivisuuden, yksilökeskeisyyden ja eristäytyneisyyden sijaan. (Kurki 2000, 24.)

Innostamisen teoreettinen rakenne muodostuu kahdeksasta osa-alueesta, joiden pitäisi näkyä toiminnassa. Ensimmäiseksi, innostamisella pyritään sosiaalisen liikkeen aikaansaamiseen ja sosiaaliseen muutokseen. Ihminen on itse tärkein toimijana tässä prosessissa ja oman voiman löytymistä tuetaan ja ihmiset saatetaan yhteen. Toiseksi, innostaminen on kasvatusta, joka perustuu aktiivisuuteen ja osallistavaan pedagogiikkaan. Innostamisella tavoitellaan muutosta ihmisten välisissä suhteissa ja asenteissa. Tämä mahdollistuu antamalla ihmisille vapauden tehdä itse omat valintansa ja elämänsä suunnan.

Innostaminen ei ole opetusta tai ohjailua, vaan tasavertaista ja yhteisöllistä toimintaa. Kolmanneksi, innostamisella tavoitellaan kulttuurista demokratiaa, joka vaatii kulttuurisen moninaisuuden ymmärtämistä ja ihmisten moninaisten kulttuuristen tarpeiden näkemistä ja kunnioittamista. Neljänneksi, innostamisella luodaan ja vahvistetaan autonomisten toimintojen ja ryhmien syntyä. Kuulumisen tunnetta vahvistetaan ryhmäidentiteettiä vahvistamalla konkreettisin välinein ja ryhmätyön menetelmin, joita käytetään rohkeasti. Tavoitteena on siis tehdä innostajasta ja ammattilaisesta tarpeeton. (Kurki 2000, 24-28.)

Viidenneksi, innostamisen käytännöt rakentuvat aloitteellisuutta ja osallistumista aikaansaavista käytännöistä. Vuorovaikutusta, ryhmän merkitystä ja vapautta korostetaan sekä yksilö- että ryhmätasolla. Tärkeää on, että ihmisten ja ryhmän oma ongelmanratkaisukyky vahvistuu ja tätä pidetään yllä jatkuvasti kehittämällä ja refleктоimalla. Kuudenneksi, innostaminen on sosiaalisen intervention teknologiaa. Tällä tarkoitetaan sitä, että innostamisessa on mukana menetelmällisyys, jolla autetaan tiedostamaan tarpeita, haasteita ja olemaan vuorovaikutuksessa. Tähän käytetään sosiaalisen työn tekniikoita ja menetelmiä eri tieteenalojen kentiltä tilanteeseen sopivasti. Seitsemänneksi, innostamisella pyritään löytämään jokaiselle ihmiselle tai yhteisölle omissa sosiaalisissa kehyksissään sopivia resursseja. Innostaminen perustuu vahvaan suunnitteluun ja päämäärätietoisuuteen. Kahdeksanneksi, innostaminen on yksilön ja ryhmän välisen vuorovaikutuksen systeemi. Tärkeää on rakentaa horisontaalista vuorovaikutusta yksilöiden ja ryhmien välille ja välttää ongelmallista ei-horisontaalista kommunikaatiota. Toisin sanoen, edistetään ryhmän vuorovaikutusta laajempien verkostojen kanssa ja vaikutetaan näin itseä koskeviin asioihin. (Kurki 2000, 24-28.)

Sosiokulttuurinen innostaminen liittyy kulttuuripajatoimintaan vahvasti ja se näkyy erityisesti ammatillisuuden rakenteissa, työmenetelmänä ja asenteena. Sosiokulttuurisella innostamisella tavoitellaan kulttuurista demokratiaa ja sitä voidaan pitää kasvatuksellisenä toimintamuotona yhteiskunnan parantamiseksi. Sosiokulttuurinen innostaminen on kuitenkin myös selkeä menetelmä ja asenne, joka pitää sisällään sekä ammatillisuuden että sitoutumisen. Tavoitteena sosiokulttuurisella työllä on luoda osallisuutta ja sitä kautta lisätä solidaarisuutta ja arvojen tiedostamista yhteiskunnassa. Keskeisinä periaatteina ovat yhteisöllisyys, osallisuus, herkistyminen, dialogi, luovuus ja sitoutuminen. (Kurki 2000.)

Sosiokulttuurisella innostamisella voidaan nähdä olevan kaksi tavoitetta. Innostamisella pyritään herättämään aktiivisuutta siellä, missä sitä ei jostain syystä ole. Innostamalla luodaan liikettä ja levottomuutta ja tuetaan oma-aloitteisuutta ja asioiden toteuttamista itsenäisesti sekä vastuullisuutta. Tehtävä on ammattilaisena haastava. Toisena tavoitteena sosiokulttuurisella innostamisella on saada liikkeelle voimat ja kyvyt, jotka ovat piilossa, mutta olemassa. Tämä tapahtuu motivoimalla, herättelemällä, vahvistamalla sekä mahdollistamalla osallistuminen sosiokulttuuriseen toimintaan. Innostaminen ei ole lyhytaikainen prosessi, vaan se tapahtuu pidemmällä aikavälillä. (Kurki 2000.)

3.3 Sosiaalinen ja kulttuurinen osallisuus

Osallisuutta on tutkittu laajasti eri tieteenalojen sisällä ja eri näkökulmista, ja osallisuustutkimus on ajankohtainen aihe. Esimerkiksi sosiaalisen osallisuuden edistämishanke SOKRA tutkii parhaillaan osallisuuden rakenteita ja pyrkii muodostamaan menetelmän osallisuuden arvioimisen välineeksi. Yksilöllisen osallisuuden kokemuksen lisäksi vertaistoiminnan ja osallisuuden välisiä merkityksiä on tutkittu kriittisesti hallinnan ja vallan näkökulmasta (Foucault). Hallinnon ja vallan tai muiden osallisuuden osa-alueiden yksityiskohtaisen tarkastelun sijaan tässä tutkimuksessa keskitytään yksilö- ja yhteisötason osallisuuden prosessiin kokonaisuutena ja siitä pyritään luomaan yleiskuva vertaisohjaajien tuottamien merkityksien pohjalta. (Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke SOKRA 2019.)

Osallisuus on hankalasti määriteltävä monialainen käsite ja sen käyttötavat ovat moninaiset. Osallisuuden ja osallistumisen käsitteet ovat läheiset ja niitä käytetään usein samaa tarkoittaen. Osallisuuden erottaa osallistumisesta sen kokemuksellisuus. Osallistuminen tuottaa yksilötasolla osallisuutta, kun osallistuminen tarjoaa merkityksellistä toimintaa ja tekemistä, aitoja mahdollisuuksia olla suunnittelemassa ja toteuttamassa itselleen tärkeitä asioita, kantaa vastuuta, käyttää valtaa ja olla merkityksenkäs osa yhteisöä. Ihmisen voidaan sanoa olevan osallinen yhteisössä, kun hän kuuluu siihen, toimii ja osallistuu aktiivisesti yhteisössä ja tuntee olevansa osa sitä. Osallisuus edellyttää yhteisöä, jossa on mahdollisuus tulla nähdyksi ja kuulluksi omana arvokkaana itsenään, käyt-

tää valtaa, kantaa vastuuta ja sitoutua. Osallisuudelle parhaat toimintaedellytykset luo pieniyhteisö ja kaikki yhteisöt eivät automaattisesti tue osallisuuden syntymistä pelkällä olemassaolollaan, vaan osallisuutta edistävän toiminnan eteen täytyy tehdä tietoista työskentelyä. Osallistuminen ei siis automaattisesti tuota osallisuutta. (Nivala & Ryyänen, 2013.)

Sosiaalisella osallisuudella kuvataan yleensä käsitteenä yksilön osallistumista yhteiskunnan toimintaan. Se on tunnetta yhteisöön kuulumisesta ja omasta merkityksekkyydestä yhteisössä sekä yhteisössä toimimista. Osallisuus on myös vaikuttamismahdollisuuksia itseään, yhteisöään ja ympäristöään koskeviin asioihin ja päätöksiin. (Virolainen 2015, 18)

Yhteisöllisyyttä vahvistamalla ja mahdollistamalla kuuluminen voidaan edistää osallisuuden syntymistä parantamalla ihmisten yhteistoimintaa, tasa-arvoa ja yhteisön koherensssia. (Somerville 2011, 41, 51–52.) Osallisuutta voisi kuvata ihmisen kokemuksena johonkin kuulumisesta ja osallistavaa työtä voisi luonnehtia toisen tiedon huomioon ottavaksi, kumppanuudelliseksi, ja erot huomioivaksi toiminnaksi. Osallisuus syntyy yhteisössä, kun yhteisön jäsenet pääsevät aktiivisesti osaksi yhteistä toimintaa. Osallisuutta voidaan vahvistaa suhteessa omaan elämään, tapahtumiin, suuntaan ja ratkaisuihin, ja se vahvistuu jo lähtökohtaisesti siitä, että toiminnan pohjalla on yhteisön tai yksilön oma tieto ja todellisuus. (Juhila 2011 118–119.)

Sosiaalista osallisuutta voidaan kuvata syrjäytymisen vastakohtana ja se määritellään arvoksi tai välineeksi torjua eriarvoistumista ja syrjäytymistä. Käsitteenä osallisuus toimii monella eri tasolla, sillä se voidaan nähdä poliittisena, yhteiskunnallisena, arvoperustaisena tai yksilökohtaisina kokemuksina ja tunteina. Kiteytettynä sosiaalisen osallisuuden prosessin päämääränä on parantaa heikommassa asemassa olevien ihmisarvoa, mahdollisuuksia ja vaikuttamista itseään koskeviin asioihin. Sosiaalisen osallisuuden prosessi on luonteeltaan muuttuva, köyhyyttä ja syrjäytymistä torjuva, mahdollisuuksia tarjoava, sitoutumista ja vastuunottoa edistävä, vaikuttamista mahdollistava, voimavara ja vahvuuskeskeinen sekä ihmisarvoa edistävä. Osallisuus on siis arvon ja tunteen lisäksi toimintaa, joka voidaan jakaa neljään eri osaan: Tieto-, päätös-, suunnittelu- ja toimintaosallisuus. Tieto-osallisuudella tarkoitetaan oikeutta tiedon saamiseen ja sen tuottamiseen. Suunnitteluosallisuus taas tarkoittaa mahdollisuutta osallistua omaa itseään

koskevien asioiden suunnitteluvaiheeseen. Toimintaosallisuuden osa-alueella ihminen osallistuu itselleen mielekkääseen toimintaan ja tehtäviin omassa elinympäristössään ja päätösosallisuuden osa-alueella tarkoitetaan mahdollisuuksia osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Toiminta-osallisuuden osa-alue on tämän tutkimuksen kannalta oleellisin. Sillä tarkoitetaan konkreettista osallistumista, kuten vertaisohjaajuutta ja vapaaehtoistyötä. (Leemann, Kuusio, & Hämäläinen 2015).

Osallisuuden prosessia on kuvattu monin eri tavoin. Esimerkiksi Gretchelin (2002) lastien ja nuorien osallisuuden portaat -asteikko kuvaa osallisuuden tasoja alhaalta ylöspäin. Tällöin osallisuus on jaettu eri tasoille, joiden avulla on helppo havainnollistaa todellista osallisuuden tasoa. Aluksi on yksisuuntainen prosessi, jolloin demokratia ja osallistuminen ovat näennäisiä, esimerkiksi, kun osallistujilta tiedustellaan heidän näkemyksiään ja ideoitaan, mutta osallistujat eivät vielä tiedä, onko heidän näkemyksillään käytännön merkitystä. Toinen taso toteutuu, kun työntekijät ja osallistujat alkavat käydä keskenään vuoropuhelua, ideoimaan tavoitteita ja suunnittelemaan toimintaa. Tällöin kaikki päätökset ja keskustelun ohjaus tehdään kuitenkin vielä työntekijätasolla. Kolmannella portaalla luodaan yhteistyöprosessi, jolloin osallistujien ajatuksilla alkaa olla merkitystä ja niitä pyritään toteuttamaan aktiivisesti. Lisäksi osallistujat saavat tietoa toiminnan reunaehdoista ja niiden perusteista. Neljännellä portaalla ollaan jo itsenäisen päätöksenteon äärellä, jolloin yhteisön itsenäistä toimintakykyä ja vastuunottamista tuetaan aktiivisesti. Työntekijän rooli on mahdollistaa ja tulla avuksi tarvittaessa kriittisissä tilanteissa. Korkeimmalla osallisuuden portaalla yhteisö on itseohjautuva yhdessä asetettujen reunaehtojen sallimissa rajoissa. Työntekijä on mahdollistaja, resurssien tarjoaja ja linkki laajempiin verkostoihin. Todellista ja konkreettista osallisuus on vasta kahdella ylimmällä portaalla. Osallisuus ei siis ole hetkellinen kokemus. Osallisuus määrittyy tunteena ja vahvasti toiminnallisena. (Gretchel 2002; Nivala & Ryyänen 2013.)

Tässä tutkimuksessakin osallisuus nähdään prosessina ja osallisuuden portaittaisena kehittymisenä. Osallisuuden prosessin kuvaamista voidaan hyödyntää myös aikuisten parissa tehtävässä työssä tarkastelemalla osia etenevänä polkuna, jolloin prosessissa edetään omien vahvuuksien ja voimavarojen sekä voimaantumisen kautta. Tässä tutkimuksessa osallisuus nähdään myös prosessina, mutta osallisuutta voidaan sanoa olevan jo ensimmäisissä vaiheissa prosessia. Kulttuuripajatoiminnassa osallisuus syntyy pala-

sista ja osallisuuden tasot määrittyvät yksilöllisistä lähtökohdista ja toimintamahdollisuuksista. Voi siis olla, että, vaikka yksilön toiminta näyttäytyisi olevan osallisuuden ensimmäisillä tasoilla, voi yksilö kokea hyvin vahvaakin osallisuuden tunnetta jo kuultessaan johonkin. Vasta erilaiset ja yksilöllisesti sopivat osallisuuden tasot mahdollistamalla, voi prosessissa edetä.

Osallisuuden mittaaminen on haastavaa ja yksilökohtaiset tekijät vaikuttavat kokemukseeni mukaan vahvasti koettuun osallisuuteen. Sosiaalista osallisuutta voidaan kuitenkin mitata erilaisella kysymyksen asetelulla. THL on julkaissut ”Mitä osallisuus on?” -työpaperissaan (2013) kymmenen väittämää, joilla voidaan mitata osallisuutta. Kysymykset on testattu SOKRA -hankkeen myötä valtakunnallisesti. Väittämät ovat:

- *Tunnen, että päivittäiset tekemiseni ovat merkityksellisiä*
- *Saan myönteistä palautetta tekemisistäni*
- *Koen, että minuun luotetaan*
- *Saan itse apua silloin, kun sitä todella tarvitsen*
- *Olen tarpeellinen jollekin toiselle ihmiselle*
- *Kuulun itselleni tärkeään ryhmään tai yhteisöön*
- *Pystyn tavoittelemaan minulle tärkeitä asioita*
- *Pystyn vaikuttamaan joihinkin elinympäristöni asioihin*
- *Pystyn vaikuttamaan oman elämäni kulkuun*
- *Tunnen, että elämälläni on tarkoitus.*

Nimittäjiksi muodostuvat siis merkityksellinen tekeminen, myönteisen palautteen saaminen, luottamus, tarpeellisuuden tunne, konkreettinen kuuluminen, tulevaisuuden suunnitelmat ja vaikuttaminen. Osallisuuden mittariston kehittämisen tavoitteena on saada osallisuutta koskevat kysymykset osaksi laajempia väestötutkimuksia. Tällöin saataisiin vastauksia myös eriarvoisuutta ja huono-osaisuutta koskeviin kysymyksiin. (Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokoi 2013.) Myös kulttuuripajatoiminnassa tehtävässä osallisuustutkimuksessa olisi tärkeää kiinnittää tarkempaa huomiota ja mittaristoa voisi kehittää yhtenäisemmäksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen kehittämät väittämät vastaavat kuitenkin hyvin yleisluonnollisesti osallisuuden kysymykseen ja toimintaosallisuus on vain yksi osa sitä. Toimintaosalli-

suutta tutkittaessa ja tässä tutkimuksessa kiinnitetäänkin huomio enemmän toiminnan tuottamaan osallisuuteen kuin yleiseen kokemukseen osallisuudesta.

Kulttuurin sosiaalisia vaikutuksia voidaan kuvata kulttuurisen osallisuuden käsitteen kautta, vaikka sekä kulttuuri että osallisuus ovat hankalasti määriteltäviä monialaisia käsitteitä ja vaativat tarkempaa jäsenystä. Moni yhdistää kulttuurin taiteen käsitteen kanssa, jolloin määritelmä jää helposti kapeaksi. (Virolainen 2015, 18; Graves 2005, 13.)

Taide ja kulttuuri ovat kietoutuneet käsitteinä yhteen, mutta ne toimivat monilla eri tasolla yhteiskunnassa. Taiteen ja trendien voidaan nähdä toimivan lyhyellä aikajanelalla ja ne ovat ajassa alati muuttuvia ja ikään kuin aikansa kuvia. Kulttuuri taas toimii hitaamalla aikajanelalla ja on luonteeltaan pysyvämpää. Kulttuuri piirtää kuvia ja malleja muuttuvista ajoista olematta alttiina muutoksille. Kulttuuri liikkuu taiteen lisäksi uskonnon ja kielen alueilla ja toimii yhteiskunnallisella ja kollektiivisella tasolla. Kulttuuri on osa elämäämme ja reflektoi sitä, mitä olemme ja, millainen identiteettimme on. Kulttuuri on läsnä kaikkialla ja kaikessa, mitä teemme, miten puukeudumme tai, miten käyttäydymme. (Graves 2005, 13-15.)

Yksilön ilmaisutaito, kyky käyttää luovuutta ja ymmärtää ympäristöään sekä pyrkiä vaikuttamaan ympäristöönsä ovat määrittelyn keskiössä. (Kangas 2004, 71-73). Kulttuurinen osallisuus käsitteenä viittaa sosiaaliseen ja kulttuuriseksi määriteltyyn toimintaan, osallistumiseen ja kuulumiseen Kulttuurisella osallisuudella tarkoitetaan sosiaaliseen ja psykologiseen toiminnan muotoa, jossa yksilöllä on mahdollisuus ilmaista itseään, osallistua luovaan toimintaan, käyttää vahvuuksiaan sekä ymmärtää ja vaikuttaa ympäristöönsä liittyviin asioihin. Osallistuminen voi merkitä montaa erilaista konkreettista ja tasoa. Tärkeää kulttuurista osallisuutta määriteltäessä onkin erottaa kulttuurinen osallisuus kulttuurin kuluttamisesta. Kulttuurinen osallisuus voi olla esimerkiksi osallistumista kulttuurialan tarjoamiin elämyksiin, kuluttajalähtöistä ajattelua ja kuluttajien kuulemista kulttuuritoimintoja suunniteltaessa tai toimintaan osallistujien hyvinkin aktiivista kansalaistoimintaa ja osallistumista toiminnan toteutukseen ja kehittämiseen. (Virolainen 2015, 12-13; Kalvina 2004, 41).

Nykyisin kulttuurisen osallisuuden vaikutuksia ja merkitystä pyritään mittaamaan eri tavoin ja siinä oleellisena osana on kulttuuripoliitiikan tutkimus. Kulttuurinen osallisuus on ollut teemana kulttuuripoliittisessa keskustelussa, poliittisessa päätöksenteossa ja eri alojen tutkimuksessa jo 1960-1970 -luvulta lähtien, kun kiinnostus kansalaisten laajempaa ja demokraattisempaa osallistumista kohtaan heräsi. Kulttuuridemokratialähtöisestä ajattelusta siirryttiin 2000 -luvulla kohti osallisuus-, hyvinvointi ja moninaisuuslähtöistä ajattelua. Nykyään kansalaisaktiivisuutta ja osallistumista pidetään perustana osaamiselle ja erityisesti vähemmistöryhmien osallistumismahdollisuuksiin kiinnitetään huomiota. Nykyiset toimet kulttuurisen osallisuuden edistämiseksi liittyvät vahvasti myös kansainvälisiin pyrkimyksiin kestäväan kehitykseen. Kestävän kehityksen näkökulma tunnistaa kulttuurisen ulottuvuuden tärkeyden. UNESCO on esimerkiksi pyrkinyt erityisesti edistämään kestävan kehityksen kulttuurista ulottuvuutta ja jokaisen mahdollisuutta käyttää luovaan toimintaan. (Kalvina 2004, 41-44.) . (Virolainen 2015, 9.)

Nykyisessä uusliberalistisessa yhteiskunnassa taloudelliset lähtökohdat ja perusteet ovat tärkeässä roolissa yhteiskunnallisessa arvomaailmassa ja päätöksenteossa. Kulttuurisen osallisuuden käytännön osalta tilanne on sama. Kulttuuria joudutaan yhä enemmän perustelemaan sen vaikutuksilla laaja-alaisesti. Kulttuurista osallisuutta edistävää toimintaa perustellaan esimerkiksi sen merkityksellä kaupunkien uudistamisen ja sosiaalisten ongelmien ehkäisemisen suhteen. (Kalvina 2004, 46-48.)

Kulttuurista osallisuutta edistävien toimintojen vaikuttavuutta voidaan mitata monin eri tavoin, kuten taloudellisista ja ei-taloudellisista lähtökohdista. Taloudelliset vaikutukset piirtävät numeraalista kuvaa ja kulttuurin vaikutuksia rahallisesti, kun taas ei-taloudelliset mittarit suuntaavat kulttuurisen osallisuuden vaikutusten tutkimuksen sosiaalisiin seikkoihin. Ei-taloudellinen näkökulma nostaa esiin kulttuurin sosiaalisia ongelmia ehkäisevät ja ihmisten elämänlaatua parantavat vaikutukset. Kansalaisyhteiskunnan kehittäminen ja yhteisöllisyys ovat asioita, joihin kulttuurisella osallisuudella vaikutetaan ja, joita ei-taloudellisessa vaikutusten kuvauksessa pyritään tekemään näkyviksi. Marginaaliryhmien oikeuksien ja osallisuuden edistäminen nähdään vaikutuksena kuin myös vuorovaikutuksen lisääntymisen eri yhteiskuntaluokkien välillä. Sosiaalisia vaikutuksia on kuitenkin haastavaa todentaa ja mitata ja tulokset näkyvät usein vasta pitkällä aikavälillä. (Kalvina 2004, 49.)

Kulttuurisen osallisuuden vaikutusten mittaaminen on haastavaa ja siihen liittyy useita eri näkökulmia. Merkitysten tutkimusta tehdään sekä objektiivisista että subjektiivisista lähtökohdista. Tutkijan näkökulma voi olla esimerkiksi jo lähtökohtaisesti ulkoa päin saneleva, jolloin tutkija määrittää kulttuurisen osallisuuden arvon ja lähtökohdat tai sisäinen, jolloin tutkija pyrkii ymmärtämään merkityksiä yksilön kokemusten kautta. Taiteen ja kulttuurin vaikutuksista on tehty paljon tutkimusta, mutta silti vaikutusten arviointi ei ole vielä tarpeeksi uskottavaa ja jäsentynyttä ja vaikuttavuuden arvioinnin menetelmiä pitäisi kehittää edelleen. (Kalvina 50-54.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tämä tutkimus on toimintatutkimus ja taustalla ovat etnografiset lähtökohdat. Tutkimuksen lähtökohtana oli kehittämishanke ja uudenlaisen toiminnan kehittäminen ja tuominen käytäntöön, mikä tuo toimintatutkimuksen tämän tutkimuksen lähtökohdaksi. Etnografiset lähtökohdat taas näkyvät tässä tutkimuksessa aineiston monimuotoisuutena sekä tutkijan pitkäjänteisenä tutkittavassa toiminnassa mukana olemisena. Tämän tutkimuksen ja aineiston perustana ovat kyselylomakkeiden lisäksi havainnot, joita kehittämishankkeen aikana on tehty. Olen pyrkinyt etnografisen tutkimusperinteen mukaan kyseenalaistamaan pelkkään tottumukseen ja tiiviisti mukana olemiseen ja työhön liittyvät tavat sekä tunnistamaan ja tulkitsemaan hanketta ja sen toteutusta sellaisena kuin se on. Erilaiset sosiaaliset toimintamallit ja havainnot nousevat keskiöön, ja pyrin niiden kautta kuvaamaan toiminnan merkityksiä ja todellisuutta. Pyrkimyksenäni tutkimusta tehdessäni on objektiivisuus, mutta tiedostan, ettei se ole täysin mahdollista tässä asettelmassa. (Anttila 1996, 301–302; Wertz 2011.)

Etnografinen ilmiön kuvaus sisältää tieteellisen ihmisten, yhteisön tai kulttuurin tarkastelun ja sillä tarkoitetaan kokemukseen perustuvaa realistista kuvaamista. Etnografisessa tutkimusmenetelmässä teorian ja kokemustiedon yhteys on tärkeää ja aineisto kerätään usealla eri menetelmällä sekä havainnoiden ja haastatellen. Kaikilla tutkimuksen osilla on yhtä merkityksenkäs rooli ja tärkeää on, että tutkija pyrkii ymmärtämään tutkittavan ilmiön ja sen merkityksen. Tässä tutkimuksessa teoreettiset lähtökohdat nousevatkin keskiöön tuloksia analysoitaessa ja yrittäessä ymmärtää osallisuuden rakentumista prosessina. Tässä tutkimuksessa pyritään ymmärtämään kulttuuripajatoiminnan ja vertaisohjaajuuden taustalla olevia tekijöitä ja merkityksiä. Toimintaa seurattiin ja aineistoa kerättiin havainnoimalla, kirjaamalla havainnot tutkijan päiväkirjaan ja haastatteleamalla. (Anttila 1996, 305–306.)

Etnografisessa tutkimustavassa persoonallinen tutkijan ilmaisu on toivottavaa. (Anttila 1996, 305–306.) Persoonalliseksi ilmaisuuden tässä tutkimuksessa tekee juuri tutkijan henkilökohtainen läheisyys ja asiantuntemus tutkittavan toiminnan suhteen. Etnografiset lähtökohdat näkyvät tässä tutkimuksessa myös yhteisöön kuulumisen muodossa. Olen tutkijana ollut osa kulttuuripaja Luoteen arkea työntekijän roolissa. Olen näin päässyt havainnoimaan ja keräämään erilaista aineistoa ja tarkastelemaan yhteisön muodostu-

mista alusta alkaen koko vuoden ajan. Tämän vuoksi koen omaavani hyvän käsityksen toiminnan merkityksistä, myös piilotetuista ja äänen sanomattomista. Tämä antaa myös analyysille syvyyttä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 184.)

Tutkimuksen aineistoa kerättiin jatkuvasti hankkeen aikana, eli vuoden ajan syyskuusta 2017 syyskuuhun 2018. Tavoitteena oli tutkia erityisesti ensimmäisen vuoden aikana tapahtuneita asioita keräämällä tietoa havainnoimalla ja vertaisohjaajilta, jotka olivat olleet mukana hankkeen toiminnassa tuona aikana. Aineistoa kerättiin eri osallistumisen vaiheissa alkuvaiheesta loppuvaiheeseen. Aineistoa kerättiin haastatteluilla ja kyselylomakkeilla sekä havainnoimalla.

Vertaisohjaajat vastasivat alkuhaastattelussa kyselylomakkeeseen, jossa tiedusteltiin jokaisen lähtökohtia, elämäntilannetta, omia tavoitteita, vahvuuksia ja toiveita toiminnan suhteen. Usein vertaisohjaajat olivat aloituskyselyvaiheessa myös osallistumisen suhteen alkuvaiheessa. Aloituskyselyyn vastasi hankkeen aikana 15 vertaisohjaajaa. Lisäksi vertaisohjaajat antoivat vapaamuotoisesti palautetta vertaisohjaajakoulutuksesta koulutuksen päätyttyä. Jokainen vertaisohjaaja täytti myös välikyselyn vähintään puoli vuotta vertaisohjaajan työn aloittamisen jälkeen ja välikyselyitä toteutettiin ympäri vuoden joustavasti ja yksilöllisesti. Kyselyiden lisäksi 3 vertaisohjaajaa kirjoitti tekstin aiheella ”Minä ja kulttuuripajani” ja kahta vertaisohjaajaa haastateltiin heidän toiveistaan yksilöhaastatteluissa toiminnan merkityksistä. Osa aineistosta on kerätty nimettömänä, osan kohdalla vastaaja oli tiedossa.

Kyselylomakkeina käytettiin organisaation aiempia kyselylomakkeita, joita tämän tutkimuksen tulosten ja havaintojen myötä oli tarkoitus muokata kulttuuripajalle sopivammiksi. Tärkeimmät elementit lomakkeissa olivat toimijuus, toiminnan merkitykset sekä toiveet ja kokemukset toiminnasta. Lomakkeisiin alettiin kirjata heti alkuvaiheessa myös omat tavoitteet, joita vertaisohjaajat saivat nimetä toimintaan osallistumisensa perusteeksi. Erityisesti lomakkeilla haluttiin selvittää toiminnan vaikutuksia osallistuneiden elämäntilanteeseen, sosiaaliseen tilanteeseen sekä hyvinvointiin. Lomakkeet sisälsivät sekä avoimia että monivalintakysymyksiä. (LIITE 1, LIITE 2).

Monimuotoinen aineistonkeruu oli tutkimukselle eduksi ja palveli myös kulttuuripaja-toiminnan arvomaailmaa. Erilaiset aineistot tulivat osaksi tutkimusta luonnostaan ja

osallistujille annettiin vapaus valita itse, millä tavalla kokivat itsensä ilmaisun luonnistuvan parhaiten. Tätä pidän yhtenä tärkeänä luotettavuustekijänä tutkimuksessa, sillä vapaaehtoisuus ja tutkimukseen osallistuvista itsestään lähtevät valinnat lisäävät aineiston luotettavuutta.

Yksilöhaastattelut (2) toteutti HUMAK:n yhteisöpedagogiopiskelija, joka käytti aineistoa opinnäytetyössään. Opinnäytetyön tuotoksena syntyi kulttuuripajalle esite, jossa myös vertaisohjaajien tarinat ja näkemykset pääsivät esille. Olin mukana tässäkin aineistonkeruussa ja ohjasin työelämän edustajana opinnäytetyötä. Haastattelut toteutettiin teemahaastattelun menetelmällä, jossa haastateltaville annettiin aihe ja aiheesta käytiin haastattelijan kanssa vapaamuotoista haastateltavalähtöistä dialogia. Aiheena oli ”Minä ja kulttuuripajani”. Tutkimuksessa pyrittiin siihen, että osallistajat kuvaisivat mahdollisimman vapaasti ja oma-aloitteisesti tarinansa ja kokemuksiaan kulttuuripaja-toiminnasta. Haastattelut sain yhteisöpedagogiopiskelijalta valmiiksi litteroituina.

Tässä tutkimuksessa aineistona on käytetty myös yhteistyöverkostoilta pyydettyjä lausuntoja kulttuuripaja Luoteen toiminnasta. lausunnot ovat peräisin psykiatrian avohoidosta ja psykiatrisesta sairaalasta, päihdepalveluista, kuntouttavasta työtoiminnasta ja aikuissosiaalityöstä.

Aineistonkeruuta tehtiin koko vuoden ajan myös osallistuvan havainnoinnin avulla. Kirjasin tutkijan päiväkirjaan havaintoja yhteisöstä ja toiminnasta. Havainnot tukivat muuta aineistoa ja vertaisohjaajat toivat haastatteluissa ja kyselyissä esille samoja teemoja, mitä tutkijan päiväkirjakin. Tutkijan päiväkirja muodostuikin enemmänkin kokonaisuuksien ja esimerkiksi osallisuuden prosessin hahmottelun välineeksi.

Analysoin haastatteluaineiston sekä kyselylomakkeiden avoimet vastaukset sisällön analyysillä. Tarkoituksena oli tarkastella aineiston yhtäläisyyksiä ja eroja sekä tiivistää ja eritellä niitä. Analysointi tapahtui samoin kuin yleisesti laadullisessa tutkimuksessa, eli pääkategorioiden alle liitettiin niihin liittyvät typologiat, joista muodostettiin käsitteitä ja indikaattoreita. Tarkoituksenani oli löytää aineistosta käsitteitä, jotka kuvaavat ilmiötä ja vastaavat tutkimuskysymyksiini. Aineisto pilkottiin pieniin osiin ja jokainen pieni osa kytkettiin isompaan pieniä osia kuvaavaan käsitteeseen. (Anttila 1996, 305–306.)

Etsin teksteistä suoria lainauksia, jotka vastaisivat tutkimuskysymyksiini. Sitaateista tein redusoinnit, joista muodostin klusteroinnit. Pyrin katsomaan aineistoa kauempaa, että löytäisin ryhmittelyille yhteiset nimittäjät ja yhdistävät tekijät kyselylomakeaineistoon. Luin ja kuuntelin haastatteluaineiston läpi useaan kertaan, jonka jälkeen etsin siitä tutkimuskysymykseeni vastaavat sitaatit ja tein pelkistetyt ilmaukset. Käytin havaintoja apunani. Pelkistetyt ilmaukset luokittelin samojen merkityksiä kuvaavien luokkien alle värikoodauksen avulla. Näitä luokkia olivat esimerkiksi itsetunto, sosiaaliset merkitykset ja arki, sosiaalinen osallisuus, kulttuurinen osallisuus ja rooli/toimijuus.

Analysointivaiheessa päättely oli induktiivista, eli tein päätelmiä yksityisestä yleiseen. Jo havainnointivaiheessa ja hankkeessa mukana ollessani, tein merkintöjä alustavista esille nousseista merkityksistä ja näin ollen pääkategorioista, joita olivat alusta alkaen selkeästi ainakin sosiaaliset merkitykset sekä itsetuntoon liittyvät merkitykset. Olen pyrkinyt purkamaan ennakkokäsitykseni pois ja tekemään tutkimusta aidosti aineistolähtöisesti niin, että annoin sijaa aineistolle kertoa asiansa. Teoriatieto oli kuitenkin taustalla ja ohjaamassa esimerkiksi kategorisointia. Analyysin tarkoituksena oli tarkastella aineiston yhtäläisyyksiä ja eroja sekä vertailla, tiivistää ja eritellä niitä. (Saarainen-Kauppinen & Puusniekka 2006b; Saarainen-Kauppinen & Puusniekka 2006a.)

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa todellista tietoa kulttuuripajatoiminnasta. Todellisuus on kuitenkin monimutkainen asia, minkä vuoksi aihetta onkin tutkittava mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Objektiivisuutta on mahdotonta saavuttaa täysin ja tutkijan omat arvot vaikuttavat aina tutkimukseen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997.) Tässä tutkimuksessa objektiivisuus oli erityisen haastavaa saavuttaa.

Itselläni on vahva käsitys kulttuurista osallisuutta edistävän työn merkittävydestä ja hyödyllisyydestä ja olen ollut kulttuuripajahankkeessa mukana alusta alkaen. Olen kuitenkin pyrkinyt toteuttamaan tutkielmani mahdollisimman objektiivisesti, ja arvioimaan reflektiivisesti omia käsityksiäni ja ennakkoasenteitani koko prosessin ajan, joten tältä osin koen tutkimuksen olevan luotettava. Myös se, että tutkimukseen osallistuvat saivat itse määritellä ilmaisutapansa ja aineistonkeruutavan toi lisää luotettavuutta tutkimukseen. Aineisto ei ole kovin laaja, mutta se on laajin, mitä oli mahdollista saada, sillä kaikki kulttuuripaja Luoteen ensimmäisen vuoden aikana vertaisohjaajakoulutuksen

käyneet vastasivat kyselyihin ja osallistuivat tutkimukseen. Havainnoinnin suoritin mahdollisimman puolueettomasti, mutta tarkkaavaisesti. Havainnointi olikin erittäin hyödyllinen aineistonkeruumenetelmä ja mahdollisti aineiston syvällisemmän katsannon ja tulosten syvällisemmän pohdinnan.

Koska aineisto ei ollut laaja, aiheutti se pohdintoja anonymiteetista. Kaikki osallistujat olivat kuitenkin motivoituneita kertomaan oman tarinaansa julkisesti ja halusivat edistää toiminnan jatkumista ja tuoda esille merkityksiä, joita toiminnalla oli ollut omassa elämässä. Jokainen tutkimukseen osallistunut tiesi anonymiteettiin liittyvät haasteet, mutta halusi silti osallistua tutkimukseen vaikuttamisen toivossa. Aiheesta keskusteltiin ja kaikki haastatellut antoivat luvan aineiston tutkimuskäyttöön.

5 OSALLISUUDEN LÄHTÖKOHDAT KULTTUURIPAJATOIMINNASSA

5.1 Vertaisohjaajuus

Kulttuuripaja Luode -hanke on kaikille avointa kansalaistoimintaa, jossa huomioidaan erityistarpeet. Kaikki, jotka kokivat toiminnasta jotain saavansa ja hyväksyivät yhteiset arvot ja säännöt, ovat tervetulleita mukaan. Avoimen toiminnan myötä osallistujaryhmä muodostui melko heterogeeniseksi. Varsinainen kohderyhmä ja, joiden toiminnasta eniten ajateltiin hyötyvän, olivat he, jotka tarvitsivat jonkinlaista erityistä tukea elämäntilanteessaan.

Kulttuuripajatoimintaan osallistuvat olivat kokeneet usein esimerkiksi yksinäisyyttä tai olivat jollain muulla tavalla haastavassa elämäntilanteessa. Osalla oli taustalla esimerkiksi mielenterveys- tai päihdeongelmia, pitkäaikaista tai lyhytaikaista työttömyyttä, elämän muutoksia ja kriisejä tai elämän suunta oli jollain tavalla hukassa.

Usein mukaan kulttuuripaja Luoteen toimintaan tultiin ohjaavan tahon kautta. Tällöin ihmiset kävivät tutustumassa työntekijöidensä kanssa toimintaan, osa useammankin kerran. Tällainen tuettu tutustuminen todettiin toimivaksi, sillä osa kävijöistä kärsi sosiaaliin tilanteisiin liittyvistä peloista. Yhteisö ja toiminta tulivat näin tutuksi turvallisen henkilön kanssa, jolloin uudelleen mukaan tuleminen tuli helpommaksi. Lisäksi eri yksiköistä käytiin tutustumassa toimintaan ryhminä. Osa kävijöistä kävi itsenäisesti tutustumassa toimintaan tai alkoi osallistua suoraan toimintaan. Yhteistyötahoilta saadusta palautteesta kävi ilmi, että he kokivat kulttuuripajatoimintaan tulemisen helpoksi ja tunnelman hyväksi, avoimeksi ja turvalliseksi. Erityisesti kohtaaminen ensimmäisillä käynneillä sai kiitosta.

Kulttuuripaja Luoteen läheisin yhteistyökumppani oli saman organisaation päivätoimintaa tarjoava Päiväntasaaja, jonka kanssa yhteistyö oli alusta lähtien hyvin konkreettista. Hanketyöntekijä oli alusta lähtien läsnä myös Päiväntasaajan arjessa, mitä kautta saatiin erityisesti aluksi mukaan osallistujia ja vertaisohjaajia. Selkeästi Päiväntasaajan kautta toimintaan tulleiden määrä oli kuitenkin lopulta vähäinen, sillä toiminnan havaittiin houkuttelevan uutta kävijäryhmää ja nuorempia osallistujia. Esimerkiksi tammi- ja hel-

mikuun aikana toimintaan osallistuneista 120 eri henkilöstä 30 oli myös Päiväntasaajan kävijöitä.

Alusta lähtien kiinnostus kulttuuripaja Luoteen vertaisohjaajakoulutusta kohtaan oli kiitettävällä tasolla. Suurin osa ensimmäisestä koulutuksesta kiinnostuneista oli osallistunut organisaation järjestämään toimintaan jo aiemmin, osa ohjautui toimintaan aikuisosiaalityön tai psykiatrian kautta ja osa taas oli itse suoraan kulttuuripajalle yhteyttä ottaneita. Mukaan ilmoittautuneet olivat toivoneet tilaisuutta osallistua vapaaehtoistyöhön tai päästä kokeilemaan siipiään ja vahvuuksiaan käytännössä. He pitivät lähtökohteisesti toimintaa erittäin tarpeellisena, uutena ja hyödyllisenä sekä näkivät sen tarpeen ilmeisenä.

Syksyn 2017 ensimmäiseen vertaisohjaajakoulutukseen osallistuneista kuusi kahdeksasta oli kuullut aloituskyselyn tulosten perusteella toiminnasta Päiväntasaajan henkilökunnalta tai suoraan kulttuuripajan hanketyöntekijältä. Yksi oli kuullut toiminnasta tuttavalta ja yksi muualta. Keväällä 2018 koulutetuista vertaisohjaajista taas vain kaksi oli kuullut toiminnasta Päiväntasaajan henkilökunnalta. Kolme vastanneista oli kuullut toiminnasta tuttavaltaan ja kaksi aikuissosiaalityön kautta. Tästä voidaan päätellä tiedon toiminnasta levinneen ensimmäisen puolen vuoden aikana.

Kaikki vertaisohjaajakoulutuksesta kiinnostuneet tavattiin ja heidän kanssaan keskusteltiin tutustumisen yhteydessä. Alkuhaastatteluissa käytiin läpi elämäntilanne, motiivit lähteä koulutukseen sekä henkilökohtaiset vahvuudet, tavoitteet ja mielenkiinnonkohteet. Koska kyseessä oli täysin uusi asia sekä järjestävälle taholle että osallistujille, oli kiinnostuneilla paljon kysymyksiä koulutukseen liittyen. Ennen koulutusta järjestettiin avoin informaatiotilaisuus, jossa kerrottiin koulutuksen sisällöistä ja kulttuuripajatoiminnan periaatteista. Tilaisuuteen kutsuttiin kaikki asiasta kiinnostuneet sekä avoimella kutsulla ja mainonnalla että suoralla kutsulla jo kiinnostuksensa ilmaisseille. Alkuhaastatteluilla ja etukäteistiedon jakamisella haluttiin selvittää osallistujien motivaation tasoa ja osallistumismahdollisuuksia. Alkutoimilla pyrittiin myös innostamaan kohtaamisen kautta sekä herättämään jo yhteisöön kuulumisentunnetta konkreettisesti. Itsetutkimelu ja omien vahvuuksien löytäminen ovat tärkeitä osia osallisuuden rakentumisessa ja myös osa vertaisohjaajakoulutuksen sisältöjä, minkä vuoksi työstäminen aloitettiin heti ensitapaamisella. Oma motivaatio ja merkityksellisuuden tunne toimii myös osallisuus-

den perustana ja näiden teemojen pohtiminen heti alkuvaiheessa havaittiin erittäin tärkeäksi.

Vertaisohjaajat kokivat informaatiotilaisuuden tarpeellisena, sillä he kokivat sen madaltaneen koulutukseen osallistumisen kynnystä. Koulutukseen osallistuneet pitivät tärkeänä sitä, että olivat jo tavanneet muut osallistujat. Myös sitoutuminen koulutukseen ja vertaisohjaajuuteen olivat paremmalla tasolla, kun osallistujat saavat tarvitsemansa tiedon ennen ilmoittautumista ja tiesivät etukäteen tarkemmin, mihin olivat ryhtymässä.

Heti kulttuuripaja Luoteen toiminnan alkuvaiheessa oli havaittavissa, että osallistujat ovat hyvin erilaisissa elämäntilanteissa ja motivaation taso oli vaihteleva yksilökohtaisesti. Infotilaisuuden jälkeen halukkaat ilmoittautuivat mukaan koulutukseen ja koulutukselle sovittiin kaikille sopiva aikataulu.

Kysyimme sekä syksyllä 2017 että keväällä 2018 vertaisohjaajilta aloituskyselylomakkeella heidän elämäntilanteistaan, tavoitteistaan ja toiveistaan toiminnan suhteen. Ensimmäiseen vertaisohjaajakoulutukseen osallistuvista viisi oli työkyvyttömyyseläkkeellä. Kaksi vertaisohjaajaa oli sairauslomalla ja yksi työttömänä. Kevään vertaisohjaajista viisi seitsemästä oli työttömiä, yksi työkyvyttömyyseläkkeellä ja yksi työssäkäyvä. Mielen terveyteen ja päihdeasioihin liittyvä problematiikka olivat tai olivat olleet aiemmin läsnä osan vertaisohjaajien elämässä. Osalla oli elämässään erilaisia haasteita, kuten yksinäisyyttä, psyykkisen voimien vaihteluita, yksinhuoltajuutta, laitoksesta kotiutumista, fyysisiä sairauksia tai asumisen ongelmia.

Alkukyselyn vastauksista voidaan päätellä vertaisohjaajien olleen jo jollain tavalla osallisia eikä osallisuuden prosessi lähtenyt rakentumaan lähtöpisteestä. Vahvuuksikseen vertaisohjaajat nimesivät enimmäkseen konkreettisia taitoja, jotka liittyvät pääosin luovaan tekemiseen: kuvataide, tekniikka, kirjoittaminen, kirjallisuus, musiikki, kädentaidot, visuaalinen näkemys, valokuvaus ja aiempi kokemus. Neljä vertaisohjaajaa syksyllä ja kolme keväällä nimesi vahvuuksikseen myös sosiaalisia taitoja ja persoonan piirteitä, kuten empaattisuuden, kiltteyden, ystävällisyyden, lempeyden, hyväksyväisyyden, toisten huomioon ottamisen, vuorovaikutustaidot, herkkyyden, auttamishalun ja ihmisten kanssa kanssakäymisen.

”Kiinnostuksen kohteeni on kirjallinen ilmaisu, nautin siitä. Nautin myös kuvataiteista, vaikken mikään mestari olekaan.” (informantti 1)

”Vuorovaikutustaidot ovat vahvuuteni. Pidän ihmisten seurasta ja käsillä tekemisestä ja olen melko luova.”(informantti 3)

Motivaatio lähteä vertaisohjaajaksi syntyi joko merkityksellisen tekemisen tai luovien mahdollisuuksien kautta. Syksyllä kaikki vertaisohjaajat toivoivat kulttuuripajatoiminnan myötä saavansa mahdollisuuden jakaa omaa osaamistaan muille. Kun taas keväällä oman osaamisensa jakamista muille toivoi vain kolme vertaisohjaajaa.

”Ohjattu kulttuuripainotteinen toiminta Kuopion nykyisessä palvelujärjestelmässä on vaatinut usein ihmisiltä taloudellista maksukykyä esimerkiksi kurssi- ja materiaalmaksuihin, mikä muodostuu usein heikoimmassa asemassa oleville henkilöille osallistumisen esteeksi. Kulttuuripaja Luode on tuonut uudenlaisen osallistujien kiinnostuksesta nousevan kulttuuritoimintaan keskittyvän toimintamahdollisuuden heikommassa asemassa oleville ihmisille. Monipuolisella toiminnallaan Luode on pystynyt tavoittamaan laajan kohderyhmän ja herättämään erityisesti nuorempien asiakkaiden kiinnostuksen toimintaan.” (Verkoston edustaja 3: Psykiatrinen sairaala)

Syksyn ja kevään aikana havaittavissa oli, että oman osaamisen jakaminen ja omaan osaamiseen luottaminen lisääntyivät vertaisohjaajissa selkeästi pikkuhiljaa. Sitoutuminen ja vastuunottaminen kehittyivät luottamuksen ja yhteisöllisyyden kokemuksien myötä. Yhteisön yhteinen luova intressi ja innostamiseen liittyvät toiminnan tarjoamat mahdollisuudet siis edistivät toimijuuden kehittymistä ja sitä kautta osallisuuden prosessia. Vertaisohjaajat rohkaistuivat vuoden aikana tuomaan enemmän omaa osaamistaan ja vahvuuksiaan esille, ohjaamaan vahvemmin ja esimerkiksi neuvomaan ryhmään osallistuvia. Yhteisöllisen ja työntekijän taholta tapahtuvan kannustamisen ja positiivisen vahvistamisen merkitys oli rohkaistumisen ja motivaation suhteen erittäin suuri.

Syksyllä seitsemän kahdeksasta ja keväällä kuusi seitsemästä vertaisohjaajasta toivoivat kulttuuripajatoiminnalta mielenkiintoista tekemistä. Yhteisen intressin kautta motivaatio ja innostuminen alkoivat rakentua. Ihmiset tulivat tietoisiksi omasta roolistaan yhteisön,

yhteisössä toimimisen ja vuorovaikutuksen kautta. Yhteinen päämäärä mahdollistaa oma-aloitteisen ongelmanratkaisun, aktiivisen toimijuuden ja osallisuuden. (Kurki 2000.)

Osa vertaisohjaajista tekikin ryhmiensä ohessa myös omia luovia projektejaan ja tämä lisääntyi edelleen ajan kuluessa. Turhautumistakin vertaisohjaajien taholta heräsi aika ajoin, jos omaan ryhmään käytetty aika menikin ohjaamiseen eikä aikaa jäänyt omiin projekteihin. Tämä kuvastaa erilaisia motivaation lähtökohtia. Osalle vertaisohjaajista motivaatio syntyi oman tekemisen mahdollistumisesta ja osalle enemmän muiden auttamisesta ja ohjaamisesta.

Mahdollisuutta auttaa muita ihmisiä toivoi syksyllä kuusi kahdeksasta ja keväällä neljä seitsemästä. Tällöin toimijuus lähti kehittämään merkityksellisen tekemisen kautta. Erilainen rooli verrattuna muihin sekä paremmassa elämäntilanteessa oleminen edistivät aktiivista toimijuutta ja osallisuutta.

Syksyllä kuusi kahdeksasta ja keväällä neljä seitsemästä vertaisohjaajasta toivoi saavansa kulttuuripajatoiminnasta sisältöä päiviinsä. Harrastustoimintaa merkityksekkäämpi toiminta nähtiin vertaisohjaajien taholta toivottuna ja harrastustoiminnasta kulttuuripajatoiminnan erotti juuri sen yhteisöllisyyden tuottama osallisuus. Osallistujat toivat esille, että harrastuksista on helppoa olla poissa ja keksiä syitä olla lähtemättä, kun taas vertaisohjaajana toimiessa kokee tietynlaista velvollisuutta yhteisöä kohtaan ja osallistuminen tulee rutiiniksi. Velvollisuudentunto oli kuitenkin hyvin yksilöllistä ja jokainen määritteli itse oman osallistumisen tasonsa. Yhteisöt tuottavat vastuuntuntoa yhteenkuuluvuuden kautta, ja yhteisöllisyys syntyy jaetun kuulumisen tunteen kautta. Velvollisuuden tunne yhteisöä kohtaan syntyi kulttuuripajatoiminnassa jaettujen intressien ja symbolien kautta. Esimerkiksi yhteiset viestintäkanavat sekä yhdessä luodut tavoitteet ja säännöt toiminnalle edesauttoivat yksilö- ja yhteisötasolla vastuuntunnon syntymistä. (Saastamoinen 2009, 40–41, 43; Kumpulainen 2018.)

Neljä vertaisohjaajaa syksyllä ja viisi keväällä vastasi alkutilanteessa toivovansa vastuullista tekemistä. Vastuu olikin teema, joka nousi esille toiminnassa eri tavoin. Jotkut ottivat vastuullisen ja aktiivisen roolin ja osallisuuden vastaan helposti ja luontevasti, mutta osalle se oli haastavaa. Vastuu saatettiin nähdä ahdistavaksi tekijäksi ja vastuuky-

symykset aiheuttivat turhautumista yhteisössä erityisesti, kun vastuu ei jakautunut tasaisesti. On huomioitava, ettei osallistuva ja aktiivinen rooli ole kaikille helppo ja luonnollinen asia, ja toimintakyky ja elämäntilanne saattavat haastaa roolin ja vastuun ottamista ja osallisuuden kehittymistä. Myös psyykinen vointi vaikuttaa asiaan ja tulee huomioida yksilöllisesti toiminnassa.

Avoimeen toimintaan ja muiden vertaisohjaajien ryhmiin ja projekteihin osallistumisen nähtiin lisäävän toimintaan sitoutumista ja velvollisuudentuntoa yhteisöä kohtaan. Vertaisohjaajista noin puolet osallistui avoimeen toimintaan ja muiden ohjaamiin ryhmiin aktiivisesti. Osa osallistui toimintaan selkeästi vain oman projektinsa kautta.

Vertaisohjaajat toivoivat kulttuuripajatoiminnalta uusia sosiaalisia kontakteja, tukea omana elämäntilanteeseen sekä omien jatkosuunnitelmien selkiytymiseen. Henkilökohteisissa tavoitteissa näkyivät niin sosiaalisen kuin kulttuurisenkin osallisuuden elementit. Yksilöllisiksi tavoitteikseen vertaisohjaajat määrittivät omin sanoin: Saada mielekästä tekemistä ja mieluisa oma ryhmä, jakaa hyvää mieltä, auttaa ja tukea muita, keilla siipiä luovan ryhmän ohjauksessa, saada itseluottamusta, saada sosiaalisia kontakteja ja palautetta vertaisilta, saada raitista tekemistä päiviin, oppia ohjaamaan, pitää yllä omaa osaamista, verkostoituminen, oman inspiraation edistäminen, lopettaa itsensä määrittely diagnoosin kautta, saada vertaistukea, selvittää omia jatko-opiskelusuunnitelmia, oppia uutta, saada tukea ja vahvistusta työnhakuun, saada kuulua yhteisöön, harjoitella sosiaalisia taitoja ja saada tukea opintoihin.

Vertaisohjaajakoulutusta alettiin suunnitella heti toiminnan alussa, ja syksyllä 2017 tehtiin koulutukselle runko hyödyntäen SosPed -säätiön vertaisohjaajakoulutusmallia. Pääperiaatteet ja teemat noudattelivat kulttuuripajamallin mukaista koulutusrunkoa, mutta tehtäviä ja järjestyksiä muuteltiin hieman joiltain osin sopivimmaksi kontekstiin ja ryhmään sekä vertaisohjaajien toiveisiin ja tavoitteisiin. Koulutuksesta tehtiin esitys, kirjallinen versio ja työntekijän muistilista. Lisäksi koulutuksesta tehtiin poissaolojen varalle etämateriaali, jossa teemat käytiin läpi kirjallisesti tarkemmin. Vertaisohjaajakoulutus järjestettiin yhdessä osallistujien kanssa sovittuna ajankohtana, syksyllä lokakuun alussa ja keväällä tammikuun alussa. Viidelle kokoontumiskerralle oli varattu neljä tuntia aikaa ja aikaan sisältyneet ruokailu ja kahvit olivat ilmaiset osallistujille.

Ensimmäiseen vertaisohjaajakoulutukseen osallistui kahdeksan henkilöä ja toiseen seitsemän. Vertaisohjaajista huokui molempien koulutuksien aikana into ja rohkeus olla mukana tekemässä ja luomassa jotain uutta. Yhteishenki oli alusta lähtien hyvä ja erityisesti tulevat vertaisohjaajat alkoivat viettää myös vapaa-aikaa yhdessä. Kulttuuripajan periaatteet olivat jokaiselle mieluisat ja motivoivat. Toisaalta myös epävarmuus ja ristiiriita oman jaksamisen ja uuden aktiivisemmän roolin kanssa tulivat nopeasti näkyviksi. Epävarmuus ja uuden roolin hakeminen ovat tyypillisiä yhteisön muodostumisvaiheessa. Pelot epäonnistumisesta ja epävarmuus omista vahvuuksista ja voimavaroista olivat läsnä niin hanketyöntekijän ja osallistujien välisissä kuin yhteisössä ylipäätään käydyissä keskusteluissa. Osallisuus ja yhteisöllisyys niin konkreettisella tasolla oli vierasta monelle. Koulutuksen aikana nämä haasteet tulivat esille.

Ensimmäisellä vertaisohjaajakoulutuskerralla käsiteltiin aluksi kulttuuripajatoiminnan perusteita ja periaatteita. Periaatteiden läpikäymisen ja niistä keskustelun havaittiin olevan erityisen tärkeää. Esimerkiksi osallisuus tai voimavarakeskeisyys eivät termeinä avautuneet suoraan, vaan niitä olisi ollut tärkeä pohtia laajemmin yhdessä ja konkretian kautta sekä vielä lopuksi tulisi vielä tarkemmin varmistaa, että kaikki ovat ymmärtäneet, mistä on kyse. Koulutuksen alussa vertaisohjaajien toimijuus oli vielä vähäistä ja työntekijälähtöistä.

Ensimmäisellä koulutuskerralla puhuttiin myös omista arvoista ja haaveista ja ideoitiin alustavasti omaa toimintaa. Ryhmytyminen aloitettiin tutustumalla toisiin yhteistoiminnan ja ryhmätöiden kautta. Keskustelu ja yhdessä yhteisten tavoitteiden ja sääntöjen tekeminen loivat osallisuudelle, ryhmytymiselle ja yhteisön kehittymiselle pohjaa. Yhteinen kuulumiskierros joka kerran aluksi ja lopuksi oli tärkeä osallistujille ja koettiin hyväksi.

Toisena päivänä käsiteltiin sosiaalisia taitoja ja vuorovaikutukseen liittyviä asioita ja aloitettiin oman ryhmän suunnittelu. Vertaisohjaajat pääsivät mukaan toiminnan suunnitteluun ja saivat ottaa aktiivisempaa roolia. Tässä vaiheessa havaittiin hyväksi käytännöksi se, että saman kiinnostuksenkohteen omaavat ihmiset suunnittelivat ja luonnostelivat yhdessä ryhmiä. Pääosin tämä oli toimiva ratkaisu, mutta osalle yhteistoiminta oli haastavaa ja vaati vahvempaa työntekijän tukea.

Sosiaalisten taitojen osalta erityisesti vastavuoroisuuteen ja kuuntelemiseen liittyvät asiat olisi voitu käydä koulutuksessa vieläkin syvällisemmin läpi. Tämä siksi, että erityisesti syksyn aikana juuri näissä asioissa oli havaittavissa haasteita vertaisohjaajien toiminnassa. Myös vertaisohjaajien itsearviointi sosiaalisten taitojen osalta olisi ollut tärkeää toteuttaa tarkemmin ja käyttää siihen olisi voitu käyttää enemmän aikaa. Jännittämisen teeman syvälinen käsittely ja keskustelu nähtiin hyväksi ja vertaistuki rohkaisi. Tässä vaiheessa koulutusta myös yhteisten pelisääntöjen tekeminen selväksi oli tärkeää, mutta sen merkitystä olisi voinut korostaa entisestään. Esimerkiksi aikataulujen ja sitoutumisen sekä vastuunjakojen kanssa havaittiin syksyn ja kevään aikana haasteita. Osallistujaryhmän erityistuen tarve näkyi ja osallisuuden rakentumiseen tarvittiin enemmän aikaa.

Kolmas päivä keskittyi itsetuntemukseen liittyviin teemoihin. Osallisuutta lähdettiin mahdollistamaan syvälinisellä tasolla toiminnallisen tason lisäksi. Epäonnistumisen pelko ja epävarmuus näkyivät vertaisohjaajakoulutukseen osallistuvissa vahvasti. Tämä näkyi syksyn ja kevään aikana esimerkiksi yhteisön tavassa puhua kävijämääristä, jotka kuvautuivat hyvin negatiivisina. Vertaisohjaajat saattoivat esimerkiksi todeta, ettei ryhmässä ollut ketään, vaikka todellisuudessa ryhmässä olisi ollut kaksi osallistujaa tai kulttuuripajalla olevan todella hiljaista, kun paikalla oli kymmenen henkilöä.

”Vertsaikkakoulutus sai itseni miettimään elämäni, vahvuuksiani, heikkouksiani, voimavarojani, tulevaisuutta.” (Anonyymi)

”Erittäin mukava viikko! Yhtenäkin päivänä ei suututtanut tulla, päinvastoin! Leppoisa opiskelua, rento ilmapiiri, mukavia ihmisiä ja huikeita ideoita. Itsensä opiskelu herättelee tunteita, jotka taas kuljettaa eteenpäin.” (Anonyymi)

Positiivisen vahvistamisen merkitys oli todella suuri myös itsetuntemuksen kannalta, ja vertaisohjaajuuteen kuuluikin paljon reflektointia. Osallisuudelle muodostui näin myös syvälinisempi ulottuvuus toiminnan tason lisäksi. Osallisuus ei ollut pelkästään ulkoista, vaan se näkyi esimerkiksi itsetutkiskelussa. Reflektointi on tärkeä elementti innostumisen ja osallisuuden rakentumisessa, ja oman itsen tutkiskelu yhteisön kautta rakentaa minuutta. (Kurki 2000; Saastamoinen 2009; Hautamäki 2005.)

Kolmannella kerralla varattiin paljon aikaa ryhmän suunnittelulle ja mahdollistettiin myös oman ryhmän esittely muille. Oman ryhmän jokaisen ryhmäkerran suunnittelu havaittiin syksyn ja kevään aikana erittäin tärkeäksi. Ryhmät, joissa oli hankaluuksia saada suunniteltua ryhmäkerroille teemoja, olivat myös haastavia ohjaajilleen ja työnteekijälle, sillä runko ja suunnitelmallisuus puuttuivat. Tällöin myös sitoutuminen toimintaan oli heikommalla tasolla.

Neljäntenä vertaisohjaajakoulutuspäivänä keskityttiin omien vahvuuksien ja voimavarojen näkyväksi tekemiseen ja ryhmän jatkojalostamiseen. Omien vahvuuksien nimeäminen oli yllättävän haastavaa osallistujille ja osa tarvitsi siihen paljonkin tukea ja kannustusta. Emme ehtineet syksyllä toteuttaa suunnitelmaan kuulunutta ryhmänohjausharjoitusta, joka olisi ollut erittäin hyödyllinen ja, mistä palautetta tuli vertaisohjaajilta myöhemmin. He olisivat toivoneet, että olisivat voineet harjoitella ohjaamista konkreettisesti jo koulutuksen aikana. Ryhmänohjausharjoitukselle varattiinkin aikaa kevään koulutuksessa.

Viidentenä päivänä keskityttiin omiin voimavaroihin ja omaan jaksamiseen. Hankalista tilanteista puhuminen koettiin tärkeäksi ja konkreettisten toimintamallien sopiminen helpottavaksi ryhmän ohjaukseen liittyvää jännityksen suhteen. Viidennen kerran päätteeksi pidettiin valmistujaisjuhlat. Moni koki erittäin merkityksekkääksi sen, että sai jotain suoritettua loppuun ja juhlan paikka oli ilmeinen. Monella vertaisohjaajalla on kertomansa mukaan taustallaan keskeytyneitä opintoja, töitä tai muita loppuun saattamatta jääneitä asioita. Koulutuksen loppuun saamisen merkitystä ei siis voinut liikaa korostaa ja juhlia.

Havaintojen perusteella yhteisön ja osallisuuden rakentumisen vaiheet olisi ollut hyvä tehdä näkyväksi vertaisohjaajakoulutukseen osallistujille. Jos olisimme keskustelleet ryhmän ja yhteisön rakentumiseen liittyvistä perusasioista, olisi se luultavasti lisännyt erityisesti syksyn aikana ymmärrystä ja avointa vuorovaikutusta vertaisohjaajien keskuudessa. Tarpeellinen tieto mahdollistamalla olisi voitu edistää tieto-osallisuuden syntymistä. (Leemann, Kuusio, & Hämäläinen 2015).

Pyysimme vapaamuotoista kirjallista palautetta koulutukseen osallistuneilta viikon päätteeksi. Kaikki vertaisohjaajat olivat tyytyväisiä koulutukseen ja sen sisältöön. Vertaisohjaajat olivat hyvillä mielin koulutuksen päätteeksi, ja kokivat onnistumisen tunnetta saatuaan koulutuksen päätökseen. He pitivät positiivisena asiana uusien ihmisten taapamista ja, että ovat saaneet mahdollisuuden. Kaksi vertaisohjaajaa koki neutraaleja tai negatiivisia tunteita, mitkä eivät kuitenkaan johtuneet koulutuksesta tai kulttuuripajatoiminnasta, vaan henkilökohtaisista elämäntilanteista ja ajankohtaisista haasteista. Ryhmän ilmapiiriä pidettiin erityisesti hyvänä ja työntekijän innostavasta asenteesta annettiin hyvää palautetta. Työntekijän positiivinen ja kannustava ote nähtiin tärkeänä asiana ja avoimelle keskustelulle jätetty aika koettiin antoisana.

Koulutuksessa tyytymättömyyttä aiheuttivat lähinnä käytännön järjestelyt, kuten aikataulut. Koulutuksen aikatauluksi ehdotettiin päiväaikaa. Yksi vastanneista piti koulutusta liian tiiviinä. Yksi vastanneista taas koki viikon menneen liian nopeasti. Kulttuuripaja Luoteen toiminnan ensimmäisen vuoden aikana havaittiin kaikilla vertaisohjaajilla olevan hyvin erilaiset arkirytmit ja niiden yhteensovittamisessa oli haasteita koko syksyn ajan. Joustamista harjoiteltiin syksyn aikana, vaikka esimerkiksi omista uni- tai ruokarytmistä joustaminen olikin välillä haastavaa.

Kulttuuripajalla toimi koulutukseen osallistuneiden vertaisohjaajien lisäksi muitakin vapaaehtoisia ohjaajia. Näillä henkilöillä oli idea ja intoa lähteä se toteuttamaan, mutta vertaisohjaajakoulutusta ei ollut juuri sillä hetkellä tarjolla. Toimintaan osallistuminen pyrittiin tekemään mahdollisimman helpoksi, joten myös heidän kanssaan suunniteltiin omat toiminnat ja heitä kohdeltiin koulutukseen osallistuneiden vertaisohjaajien kanssa tasavertaisina kulttuuripajan ohjaajina. Näin kulttuuripajalle muodostui myös eräänlainen ”pop-up -vapaaehtoistyön malli”. Yhteensä kulttuuripaja Luoteessa oli ensimmäisen vuoden aikana 35 eri vertaisohjaajaa. Tämän tutkimuksen haastatteluaineisto koostuu kuitenkin vertaisohjaajakoulutuksen käyneiltä vertaisohjaajilta kerätyistä haastatteluista.

Vertaisohjaajakoulutuksen voidaan sanoa toimivan osallisuuden rakentumisen pohjana kulttuuripajatoiminnassa. Koulutukseen osallistuminen lisää sitoutumista ja motivaatiota toimintaa ja yhteisöön kuulumista kohtaan. Vertaisohjaajakoulutus myös antaa ikään kuin luvan ottaa ja käyttää valtaa kulttuuripajan yhteisössä, mikä tuottaa parhaimmillaan voimaantumista, parantaa itsetuntoa ja itsevarmuutta. Vertaisohjaajakoulutuksen raken-

teessa oleelliseksi havaittiin asteittainen osallisuuden lisääminen ja aktiivisen toimijuuden edistäminen. Gretchelin (2002) osallisuuden portaat kuvaavat hyvin vertaisohjaajakoulutusta ja sen sisältöjä. Alussa olevasta ammattilaislähtöisestä yksisuuntaisesta prosessista siirrytään vähitellen kohti kolmatta tasoa, jossa pyritään luomaan yhteistyöprosessi ja toteuttamaan vertaisohjaajakoulutukseen osallistuvien toiveita aktiivisesti. Aktiiviseen toimijuuteen ja ylimmille osallisuuden tasoille ei kuitenkaan vertaisohjaajakoulutuksessa päästä, vaan ne tulevat mahdollisiksi vasta vertaisohjaajana toimimisen myötä. (Gretchel 2002; Nivala & Ryyänen 2013.)

Vertaisohjaajakoulutus toimii myös sosiokulttuurisen innostamisen välineenä kulttuuripajatoiminnassa. Se on oleellinen osa innostamista, positiivista vahvistamista, yhteisön syntymistä ja osallistujien aktivoimista. Koulutuksessa työntekijän rooli ja ammatillisuus muodostuukin vahvasti sosiokulttuurisen innostamisen menetelmästä ja lähtökohdista kuitenkin sosiokulttuurisen innostamisen lähtökohtia olisi voitu tiedostaa ja hyödyntää laajemminkin. Innostamisen merkitys on suuri vertaisohjaajuuden ja motivaation lähtökohtana. Erityisesti innostamiseen liittyviin solidaarisuuteen ja yhteisten arvojen tiedostamiseen on tärkeää kiinnittää huomiota. (Kurki 2000.)

5.2 Työntekijän rooli ja ammatillisuuden erityispiirteet

Kulttuuripajatyötä voidaan tulkita sosiokulttuurisen innostamisen, yhteisöllisen työn sekä osallistavan menetelmän periaatteiden kautta. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää huomioida työn omalaatuisuus ja persoonalliset ominaisuudet jo suunnitteluvaiheessa. Jo kulttuuripajatoimintaan henkilöstöä rekrytoidessa olisi huomioitava monia asioita. Osallistava työ ja tasavertaisuuden ilmapiiriä rakentava innostamiseen, yhteisöön ja osallisuuteen täysin nojaava menetelmä ei sovi kaikille. Kulttuuripajalla ammatillisuuden rajoja pyritään tietoisesti hämärtämään ja yhteisön ja yksilöiden omia voimavaroja vahvistamaan. Kaikki toiminta lähtee toimintaan osallistujista itsestään. Oma ammatillinen tausta, arvomaailma ja henkilökohtainen soveltuvuus ovat tärkeitä kriteereitä kulttuuripajan työntekijää valittaessa. Lisäksi itseohjautuvuus, yhteistyökyky, totutuista rakenteista riippumattomuus ja jatkuva oman osaamisen kerryttäminen nähdään etuina. Oma taidetausta ja luovista asioista kiinnostuneisuus ovat tärkeitä asioita, sillä kulttuu-

rialan hallitsemista hyvinkin laajasti tarvitaan työssä. Monella kulttuuripajalla on havaittu eduksi systeemi, jossa toisella työntekijällä on taidealan koulutus ja toisella sosiaalialan korkeakoulutus. (Raivio ym. 2016.)

Kulttuuripajalla tehtävä työ saattaa näyttää ulospäin helpolta ja kommentteja työn ihanteellisuudesta saatiin kulttuuripaja Luode -hankkeen ensimmäisen vuoden aikana viikoittain. Kuitenkin kulttuuripajan työntekijän työtehtävät ovat laajat ja työ vaatii laajempaa kokonaisuuksien ymmärtämistä, teoriapohjaa, vahvaa reflektointia ja jatkuvaa analysointia kulttuuripajamallin toimiakseen ihanteellisesti. Työstä vaativaa ja kuormittavaa teki esimerkiksi työtehtävien ja -menetelmien moninaisuus, osallistujien läheisyys, omat rajat ja omasta itsestään alati ammentaminen. Yhteisöllistä ja innostavaa työtä ei voi tehdä vahvalla ”ammattillisella naamarilla”, vaan työntekijän on roolillaan näytettävä mallia ja edistettävä yhteisön tasavertaisuutta, positiivista rakentumista ja arvoja. Osallisuuden kokemus syntyy, kun osallistujat voivat kokea olevansa turvassa ja vapaita toteuttamaan itseään ja luomaan toimintaa täysin omista lähtökohdistaan.

Kulttuuripajatoiminnassa työntekijä tasapainoilee usein oman roolin, ammatillisuuden, vallan ja tasavertaisuuden kanssa. Kohtaaminen on pääroolissa työssä ja oleellista työssä onkin se, millaisella asenteella ja tavalla ihmisiä kohtaa. Kohtaamisissa pääroolissa on oltava osallistujan oma ääni ja osallistujan asioista on oltava aidosti ja tasavertaisella tavalla kiinnostunut. (Raivio ym. 2016.)

Myös Kulttuuripaja Luoteen toiminnan alkuvaiheessa kulttuuripajan hanketyöntekijän rooli ja roolin luominen luonnolliseksi osaksi yhteisöä ja tasavertaiseksi osallistujien kanssa nähtiin alusta lähtien tärkeäksi. Tämän havaittiin rakentavan pohjaa osallisuudelle ja yhteisöllisyydelle käytännön toiminnassa. Tasavertaisuuden tekeminen näkyväksi ja itsensä tekeminen tarpeettomaksi ovat erittäin tärkeitä asioita kulttuuripajatyötä tehtäessä. Kuitenkin kyseessä on ammatillinen rooli, jossa on vahva teoreettinen ja menetelmällinen perusta. Ammatillista roolia hämärretään tietoisesti, mutta yksityinen elämä on tärkeää pitää erillään työstä, jotta työstä palautuminen ja ammatillinen suhtautuminen toteutuu.

”Liika ohjailu on pahasta! Paras antaa ihmisille tilaa toteuttaa itseään ja tehdä itsensä työntekijänä mahdollisimman näkymättömäksi.” (Tutkijan päiväkirja 3/2018)

Ammatillisuuden ja tasavertaisuuden ristiriita ja tasapainoilu kuvaavat hyvin kulttuuripajatyön ammatillisuuden rakentumista. Yhteisön oma aktiivisuus ja osallisuus ovat toiminnan perustana, mutta toisaalta työntekijällä on valta. Valtaa pyritään kuitenkin häivyttämään ja tekemään näkymättömäksi. Tasavertaisuus ei ole täysin mahdollista, vaan tasavertaisuus ilmeni enemmänkin ilmapiirinä ja työntekijän työtteenä. Työntekijän tehtävänä on kulttuuripajatyössä luoda tasavertaisuutta korostava ilmapiiri ja häivyttää omaa valtaansa ja hierarkisia rajoja. Näin yhteisölle jää tilaa toimia omatoimisesti. Kaikkeen ei puututa, mutta joissain tilanteissa on pakko puuttua. Esimerkiksi epäasiallinen tai uhkaava käytös olivat tilanteita, joissa kulttuuripaja Luode -hankkeen aikana työntekijä käytti valtaa ja puuttui tilanteisiin. Vallan ja tasavertaisuuden ristiriitaan ei ole olemassa yleistä, yksiselitteistä ratkaisua tai tapaa tehdä, vaan jokainen asettaa rajansa ja rakentaa ammatillisuutensa kulttuuripajatyössä persoonalähtöisesti. Ammatillisuuden rakentumista kuvaakin parhaiten tasapainoilu.

Kulttuuripajan työntekijä on tärkeässä roolissa yhteisössä ja verkostoissa sekä taustavastuussa toiminnasta ja turvallisesta yhteisöstä. Osallisuuden ja yhteistyöllisyyden lähtökohtien ja menetelmien on hyvä olla hallinnassa kulttuuripajatyöhön lähtiessä. Itsensä tekeminen tarpeettomaksi on oleellista, mutta ei ammatillisesti helppoa. Luonnollisena osana yhteisöä toimiminen, avoimeen dialogiin perustuvat osallistujalähtöiset kohtaamiset ja läsnäolo ovat pääelementtejä kulttuuripajan yhteisöllistä, osallisuutta tukevaa ja voimavarakeskeistä ilmapiiriä rakennettaessa. Asioiden mahdollistaminen, asettaminen laajempiin merkityksiin, reflektio, haastavien tilanteiden selvittäminen ja yhteisön jäsenten yksilöllinen tukeminen ovat työtehtäviä, joita kulttuuripajatyössä tehdään. Esimerkiksi vertaisohjaajat eivät saa kokea jääneensä yksin ja työntekijä on heidän tukeunaan jokaisen yksilöllisten tarpeiden ja tavoitteiden pohjalta.

On tärkeää, että kulttuuripajan työntekijällä on hyvät kohtaamistaidot ja, että kaikille jää toiminnasta positiivinen, helposti lähestyttävä ja avoin kuva. Alusta alkaen luodaan ilmapiiriä, jossa kaikki on mahdollista ja osallistuja on toiminnan keskiössä. Työntekijän yksi tehtävä onkin luoda ilmapiiriä ja huolehtia, että toiminta konkretisoi kulttuuripajan

arvoja käytännössä. Työntekijä joutuu tasapainoilemaan luonnollisuuden ja ammatillisuuden rajapinnoilla. Itsestään on annettava ja liian vahva ammatillinen rooli ja oman roolin ja vallan korostaminen haittaavat yhteisön tasavertaisuutta ja avoimuutta korostavan ilmapiirin rakentumista ja rakentavat ammattilaiskeskeistä ilmapiiriä. Yhteisötyön lisäksi työntekijän tehtävänä on tukea yksilöitä yhteisössä ja heidän henkilökohtaisissa tavoitteissaan ja toimia mahdollistajana ja tukena etenkin vertaisohjaajien osalta. Työntekijän rooli yhteisössä on siis hyvin moninainen ja ammatillisuus rakentuu usein sosiaalialalla yleisesti totutusta professionalismista poikkeavalla tavalla.

Kulttuuripajatoiminta on vahvasti tavoitteellista ja pohjautuu teoriaan, jota aiemmissa luvuissa on käsitelty. Siksi teoreettinen osaaminen on myös tärkeä työntekijän ominaisuus. Sosiokulttuurinen innostaminen näkyy kulttuuripajatyössä niin, että tavoitteellisen innostamisen kautta pyritään edistämään osallisuuden kokemusta yksilökohtaisesti ja yhteisönä. Osallistumisen polkujen kautta muutetaan asenteita itseä sekä maailmaa kohtaan ja sitä kautta jaettua ja omaa sosiaalista todellisuutta paremmaksi. Kulttuuripajalla pyritään herättämään ihmisten tietoisuutta ja saamaan ihmisiä organisoitumaan ja lähtemään liikkeelle yhdessä. Näin pyritään herättämään aktiivinen toimijuus. (Kurki 2000.)

Kulttuuripajatyössä sosiokulttuurisen innostamisen käsittein ja periaattein keskiössä ovat kohtaaminen, innostaminen, oma-aloitteisuuden tukeminen, aktiivisten ryhmien mahdollistaminen. Myös laajempi vaikuttaminen ja osallistujien asioiden esiintuominen ovat tärkeässä roolissa. Työntekijän tehtävänä on toimia linkkinä laajempiin verkostoihin ja pyrkiä mahdollistamaan eri tasojen välinen vuorovaikutus. Byrokratiaa pyritään purkamaan ja rakenteita yksinkertaistamaan niin, että ne tukevat oma-aloitteisuutta ja itseohjautuvuutta. (Kurki 2000.)

Kulttuuripajalla pyritään herättämään yhteisössä ja jokaisessa osallistujassa tietoisuus omista kyvyistään ja unelmistaan. Kulttuuripajan työntekijän tehtävänä on siis tukea osallistujia löytämään itsestään vahvuudet ja voimavarat ja valjastamaan ne käyttöön. Työntekijä toimii vertaisohjaajien rinnalla kulkijana, innostajana ja mahdollistajana, mutta myös yhteisössä hengen luojana. Yhteisön, tekemisen ja vapauden hengen luominen onkin erittäin tärkeää. Asteittaisessa vastuunottamisessa työntekijä tukee osallistu-

ja. Työntekijä huolehtii myös laadukkaasta toiminnasta, suunnittelusta ja toteutuksesta sekä osallistavasta suunnittelusta ja toteutuksesta.

Kulttuuripaja Luode -hankeen aikana työntekijän tärkeimmäksi tehtäväksi muodostui olla vertaisohjaajien tukena ja mukana tukemassa ja muodostamassa jokaisen henkilökohtaisia tavoitteita. Jokaisen vertaisohjaajan kanssa käytiin yhdessä läpi omat tavoitteet ja toiveet toiminnan suhteen. Henkilökohtaisissa tavoitteissa tärkeintä oli, että ne nousivat täysin vertaisohjaajista itsestään eikä niitä asetettu valmiiksi työntekijän taholta.

Konkreettinen läsnäolo yhteisön toiminnassa nähtiin myös vertaisohjaajien taholta erittäin tärkeäksi. Aikataulut ja yhden työntekijän resurssi ei mahdollistaneet kovin aktiivista työntekijän läsnäoloa ja tukea vertaisohjaajien tavoitteissa vertaisohjaajilta saatujen palautteiden mukaan. Työntekijältä saatu tuki ilmeni läsnäolon lisäksi yksilö- ja ryhmätyönohjauksena. Vertaisohjaajien kanssa käytiin työnohjauksellisia yksilökeskusteluja puolen vuoden välein ja tarpeen mukaan. Tällaisia keskusteluja järjestettiin myös tarpeen mukaan ja spontaanisti viikoittain. Yksilöllisiä keskusteluja käytiinkin paljon toiminnan ohessa, sillä osa vertaisohjaajista vietti aikaa kulttuuripajalla päivittäin.

Sovituilla yksilöajoilla käytiin läpi palautetta, tunteita sekä omia kokemuksia toiminnasta. Vertaisohjaajat saivat työnohjauksissa työntekijältä palautetta työstään ja kannustavalla ja vahvuuskeskeisellä otteella. Lisäksi työnohjauksissa suunniteltiin tulevien ryhmien sisällöt. Vertaisohjaajat kokivat yksilökeskustelut tarpeellisiksi ja toivoivat niitä järjestettävän enemmänkin. Yksilöaikoja refleктоitiin ammatillisesti paljonkin ja hetkittäin yksilöllisen tuen halu oli niin voimakasta, että niitä vähennettiin tietoisesti. Mitä enemmän yksilötukea annettiin, sitä enemmän sitä vaadittiin ja se alettiin nähdä perustoimintona. Kulttuuripajan päämääränä on toimiva yhteisö, jossa osallisuus syntyy yhteisössä toimimalla. Terapeuttiset keskustelut työntekijän kanssa eivät siis ole oleellinen osa toiminnan sisältöä. Yksilöllisen tuen halu liittyi kuitenkin toiminnan alkuvaiheeseen, jolloin epävarmuus ja yhteisön rakentuminen aiheuttivat paljon pohdintoja osallistujissa.

Työntekijän tehtävänä oli myös järjestää yhteistyönohjauksia vertaisohjaajille. Yhteistyönohjauksilla taas edistettäisiin yhteisöllisyyttä, osallisuutta ja koettua koherenssia

verrattuna yksilöohjauksen piirteisiin. Kulttuuripaja Luoteessa järjestettiin syksyn ja kevään aikana vapaaehtoista ryhmätyönohjausta, joka oli aluksi sovittu kerran viikossa vertaisohjaajien toiveesta. Harvoin kuitenkaan kaikki tulivat paikalle ja viikoittainen työnohjaus havaittiin liian tiiviiksi. Keväällä jatkoimme kerran kuukaudessa tai tarpeen mukaan tapahtuvan työnohjauksen periaatteella. Ryhmätyönohjauksessa jaettiin ajan-kohtaisia asioita ja sovitaan työnjaoista. Lisäksi jokainen sai kertoa omia tuntemuksiaan ja yhdessä pohdittiin esille nousseita teemoja ja kysymyksiä. Ryhmätyönohjaukset eivät kuitenkaan olleet suosittuja ja harva vertaisohjaaja koki tarpeelliseksi tulla paikalle. Tämä kuvastaa yhteisöön kuulumisen tunteen todellisuutta ja sitoutumista.

Kulttuuripajatoimintaan sitoutuminen rakentuu jokaisen henkilökohtaisista lähtökohdist ja motiiveista. Moni kulttuuripaja Luoteen osallistujista koki toiminnassa tärkeäksi sen, ettei se sitonut liikaa. Myös vertaisohjaajan vapaaehtoistyö nähtiin usein projektina, jolloin omasta projektista pidettiin huolta, mutta kulttuuripajan yhteisöön kuulumiseen ei ollut tarvetta. Osalle osallistujista taas yhteisöön kuulumisen oli tärkeämpää kuin oma ryhmä tai projekti. Jokainen määritteli oman osallistumisen tasonsa itse. Tässäkin oli nähtävissä osallistujaryhmän heterogeenisyys ja elämäntilanteiden laaja kirjo. Toisaalta kulttuuripaja mahdollisti kaikenlaisen osallistumisen ja uudenlaisen yhteisöllisyyden ja merkityksellisen tekemisen muodon. Moninaisuuden huomioiminen ja yhteisön suvaitsevaisuuden ylläpitäminen erilaisia osallistumistapoja kohtaan muodostui myös kulttuuripajan työntekijän tehtäväksi.

5.3 Motivaatio osallisuuden perustana

Vertaisohjaajien kokemien toiminnan merkityksien kautta voidaan analysoida osallisuuden rakentumista kulttuuripajatoiminnassa. Osallisuuden perustaksi muodostui aineiston perusteella motivaatio, eli oma itsestä syntynyt halu osallistua ja olla osa toimintaa sekä merkityksellisyyden kokemukset.

Motivaatio toimintaan lähtemisen alkuvaiheessa oli erittäin tärkeä seikka sitoutumisen ja osallisuuden prosessin etenemisen kannalta. Hankkeen aikana havaittiin, etteivät ihmiset enää osallistu toimintoihin osallistumisen takia, vaan toiminnan pitää tarjota aitoja

ja konkreettisia etuja ja mahdollisuuksia. (Nivala & Rynnänen 2013.) Konkreettisina hyötyinä nähtiin esimerkiksi koulutus ja siitä saatu todistus, ilmaiset materiaalit, tilat sekä omien tuotoksien esilletuominen. Motivaation perustana olleet konkreettiset hyödyt eivät olleet oman kuntoutumisen tai elämäntilanteeseen liittyviä. Näissä tapauksissa vertaisohjaaja osallistui vain itselleen mieluisiin toimintoihin, mutta harvemmin esimerkiksi yhteisöllisiin tehtäviin.

Usein kulttuuripajatoimintaan lähtiessä motivaatio rakentui luovien mahdollisuuksien, resurssien ja mielekkään toiminnan kautta. Osallistuja huomasi usein ensin toiminnan tarjoamat välittömät materialistiset ja elämykselliset mahdollisuudet itselleen. Yhteisen luovan tekemisen kautta liityttiin yhteisöön ja osallisuus alkoi rakentua. Tällöin alettiin nähdä myös toiminnan tuomat aineettomat merkitykset. Luova toiminta edellä -periaate mahdollisti toimintaan lähtemiseen matalan kynnyksen, kun omien tavoitteiden ei tarvinnut heti koskea henkilökohtaisempia ja haavoittuvaisempia itsessä kehitettäviä asioita, kuten omaa toipumista, sairautta tai sosiaalisia suhteita. Kulttuurinen osallisuus mahdollisti siis sosiaalisen osallisuuden syntymisen.

Voimaantuminen ja motivaatio osallistua syntyvät itselle mielekkään tekemisen lisäksi myös sosiaalisista merkityksellisyyden kokemuksesta ja merkityksekkästä tekemisestä. Tällöin osallistujat halusivat lähteä toimintaan mukaan, koska heillä oli suuri halu auttaa muita ja ottaa vastuuta sekä kokivat, että heillä on paljon annettavaa omia taustojaan ja kokemusasiantuntijuuttaan hyödyntäen. Joissain tapauksissa motivaatio syntyi suoraan oman itsensä kehittämistä tai oman toipumisen edistämistä. Joulun välikyseilyssä kaikki vertaisohjaajat ja loppukevään kyselyssä kuusi kymmenestä vastanneesta kokivat saaneensa kulttuuripajatoiminnan myötä mahdollisuuden jakaa omaa osaamistaan muille. Jouluna kuusi ja keväällä viisi vertaisohjaajaa koki saaneensa kulttuuripajatoiminnan myötä mahdollisuuden auttaa muita ihmisiä.

Merkityksellisyyden kokemus syntyi kulttuuripaja Luoteen vertaisohjaajien näkökulmasta muille jakamisen lisäksi myös toiminnan hyödyistä omalle tekemiselle ja luomiselle. Monella heräsi laajempi yhteiskunnallinenkin halu vaikuttaa ja auttaa muita. Osa vertaisohjaajista koki toiminnan edistäneen myös oman ammattitaidon ylläpitämistä. Noin puolella vertaisohjaajista oli taustallaan luovien alojen osaamista ja koulutusta tai sosiaalialan opintoja, joihin he kokivat saaneensa tukea toiminnasta. Muutamalla opin-

not olivat kesken ja he kokivat saaneensa kulttuuripajatoiminnasta toisaalta alan tietoa ja kokemusta ja toisaalta vastapainoa kouluelämälle.

Osa koki toiminnan tukeneen omaa osaamista ja luovia prosesseja. Tällöin toiminnan merkitykseksi muodostui oman inspiraation löytymisen näkökulma ja hyödyt omalle luovalle tekemiselle ja taiteelle. Havaintojen mukaan luova tekeminen lisääntyi koko ajan ja yleisilmapiiri kulttuuripajalla oli enemmän toiminnallinen kuin terapeutinen. Syvällisemmät keskustelut syntyivät usein tekemisen sivutuotteena.

Syvällisten, itsetuntoon, arkeen ja voimavaroihin liittyvien merkityksien lisäksi vastanneet kokivat toiminnan myös vapaa-ajan harrastuksena ja elämyksiä tuottavana toimintana. He kokivat toiminnan tuoneen mielekästä tekemistä ja mukavaa ajanvietettä arkeensa.

”Kulttuuripajalla olen saanut pitää yllä omaa luovaa virettä elämässäni... Vaikeuksista huolimatta olen viihtynyt pajalla ja saanut taas otteen vähän hukassa olleesta luovasta puolestani...” (Informantti 11)

5.4 Yhteisön merkitys osallisuuden rakentumisessa

Motivaation kautta vertaisohjaajat alkoivat sitoutua toimintaan ja yhteisöön vähitellen. Jokainen määritteli oman sitoutumisensa ja yhteisöön kuulumisensa tavan itse. Vertaisohjaajat näkivät lähtökohtaisesti kulttuuripajatoiminnan tarpeellisena ja uutena, ja itsensä toteuttamisen ja luovan työskentelyn mahdollisuus nähtiin erityisen tärkeänä asiana.

”Yksinäiselle on löytynyt paikka, jossa saa olla oma itsensä.” (Informantti 5)

”Yhteisön muoto kulttuuripajalla on muuttuva ja yhteisö on sen näköinen, ketkä milläkin hetkellä ovat osa sitä.” (Tutkijan päiväkirja 4/2018)

Kulttuuripaja Luoteen ensimmäiset vertaisohjaajat osoittivat rohkeutta hypätessään mukaan aivan uuteen toimintaan. He lähtivät mukaan rakentamaan ja kehittämään yhteisöä ja toimintaa, vaikka omassa elämässä saattoi olla akuuttejakin haasteita. Kulttuuripajalle muodostunut yhteisö kehittyi nopeasti kollektiivisen innostuksen myötä, mutta yhteisön muodostumiseen liittyi myös kuohuntaa.

”Me vertaisohjaajat ollaan tehty kulttuuripajasta oman näkönen paikka.”
(Informantti 9)

Yhteenkuuluvuutta lähdettiin rakentamaan konkreettisoin keinoin ja erilaisin yhteisin normeihin, symboleihin ja yhteisellä tilalla. Vertaisohjaajat saivat luoda tilastaan oman näköisensä paikan ja olivat alusta lähtien mukana tekemässä hanketta konkreettisesti. Paikkasidonnaisuus koettiin kulttuuripajatoiminnassa edelleen tärkeäksi, vaikka jälki-modernissa yhteiskunnassamme kuulutaankin usein myös erilaisiin paikattomiin yhteisöihin. (Korkiamäki, Nylund, Raitakari & Roivainen 2008.)

”Kulttuuripaja on tuonut elämäni uusia ihmisiä lähelleni, joiden kanssa voin jakaa asioita. Olen tuntenut itseni tärkeäksi ja se on antanut minulle ”omaa paikkaani” tässä yhteiskunnassa.” (Informantti 3)

Vertaisohjaajat kokivat kulttuuripajatoiminnan edistäneen myös oman paikkansa löytymistä laajemmin. Yhteisöllisyyden ja osallisuuden nähtiin siis rakentavan myös yhteiskunnallista osallisuutta. Havainnot tukevat yhteiskunnallisen aktiivisuuden heräämistä kulttuuripajatoiminnan myötä, mikä näkyi esimerkiksi omien oikeuksien puolustamisen ja yhteiskunnallisten epäkohtien esiintuomisena yleisessä keskustelussa ja viestinnässä. Yhteiskunnallisen osallisuuden taso onkin tärkeä osa yhteisöllisen työssä ja toiminnassa. (Stephey & Popple 2008.)

Kulttuuripajatoiminnassa vertaisohjaajat osallistuvat laajasti myös toiminnan suunnitteluun ja kehittämiseen. Kulttuuripaja Luoteessa esimerkiksi luotiin yhdessä vertaisohjaajien kanssa säännöt ja normit toiminnalle, joita päivitettiin pitkin vuotta. Aktiivisen roolin omaksuminen oli kuitenkin ajoittain haastavaa ja epävarmuutta oli esillä jonkin verran. Työntekijän osalta positiivisen vahvistamisen merkitystä ei voi liikaa korostaa. Yhteisö oli aluksi paljon riippuvainen työntekijän tuesta ja vuorovaikutus yhteisössä oli

aluksi muodollista. Toisaalta innostuksen ilmapiiri oli vahva ja kaikki vertaisohjaajat innostuivat toiminnasta tosissaan ja alkoivat osallistua toimintaan alusta lähtien hyvin aktiivisesti.

”Monta mielenkiintoista keskustelua on käyty. Mielestäni porukka on ryhmäytynyt hyvin” (Informantti 9)

Hyvin nopeasti ensimmäisen vertaisohjaajakoulutuksen jälkeen kulttuuripajan yhteisö vakiintui ja vuorovaikutus muuttui syvällisemmäksi. Yhteenkuuluvuuden tunne kasvoi ja yhteiset arvot olivat selkeät. Persoonat alkoivat näkyä vuorovaikutuksessa ja vertaisohjaajat uskalsivat esittää vahvojakin mielipiteitä yhteisössä. Jokainen etsi ja osa löysi oman paikkaansa yhteisössä.

”En koe olevani yksinäinen, kuten joskus elämässäni on ollut.” (Informantti 9)

Moni vertaisohjaaja oli kokenut yksinäisyyttä ja kuulumisen puuttumista. Vertaisohjaajat kokivatkin kulttuuripajatoiminnan vastanneen tähän haasteeseen elämässään. Vaikka vertaisohjaajat kokivat kulttuuripajatoiminnan vähentäneen yksinäisyyden kokemuksia, ei yhteisön toiminta ollut kuitenkaan aina pelkästään voimavarakeskeistä. Yhteisölle haasteeksi muodostuikin aika ajoin kapinointi ja pienimuotoiset konfliktit, jotka haastoivat positiivista ilmapiiriä, mutta kuuluivat osallisuuden kehittymiseen. Kapinointia tapahtui luonnollisen kehityksen mukaan koko yhteisössä, niin hanketyöntekijää kuin muita vertaisohjaajia ja osallistujia kohtaan. Omien mielipiteiden ja persoonan esiintuominen kuvastivat luottamusta yhteisöä kohtaan ja positiivista muutosta itsetunnossa. Yhteisön ”vallankaappaus” onkin kulttuuripajatoiminnassa ihanteellista.

Syksyn aikana pohdittiin erityisesti toimintakyvyn ja sosiaalisten taitojen haasteita sekä vastuunottamisen haastavuutta. Toimintakyky näyttäytyi oleellisena asiana vertaisohjaajuutta alkuvaiheessa suunniteltaessa ja vertaisohjaajana toimimisessa. Yhden työntekijän resurssilla havaittiin olevan mahdotonta tukea yhteisöä ja kaikkia riittävästi, jos tuen tarpeita on paljon. Joissain tapauksissa huomattiin, ettei elämäntilanne aina mahdollista vertaisohjaajana toimimista. Toisaalta myös yhteisö tuntui hoitavan itse itseään ja osa

havaitseekin itsearviointin kautta, ettei pysty toimintaan vertaisohjaajana juuri tällä hetkellä.

”On tuonut paljon iloa elämään. Hyvä paikka olla, saa olla oma itsensä. Kiva ollut tutustua itseensä.”

Kaikki eivät löytäneet paikkaansa kulttuuripajan yhteisöstä. Muutamissa tapauksissa syksyn ja kevään aikana vertaisohjaajan elämäntilanne oli siinä määrin haastava, ettei ohjaaminen enää onnistunut. Näissä tapauksissa ohjaajat jatkoivat samalla tavalla yhteisön jäsenenä, mutta vastuu ryhmästä siirtyi työntekijälle tai toisille vertaisohjaajille. Tärkeäksi lopettaneet vertaisohjaajat kokivat sen, että, vaikka ryhmää ei pysty ohjaamaan, ei joudu pois yhteisöstä. Näissä muutamissa tapauksessa vertaisohjaaja jatkoi osallistumista kulttuuripajan toimintaan ja/tai jatkoi ohjaamista, kun elämäntilanne sen paremmin sallii. Osallisuuden prosessi ei ollut aina eteenpäin vievä, vaan joskus osallistujat eivät pystyneet siirtymään esimerkiksi aktiivisen osallistumisen tasolle johtuen henkilökohtaisen elämän haasteista, sairauksista ja elämäntilanteista tai motivaation puutteesta.

Erityisen positiiviseksi asiaksi kulttuuripaja Luoteen toiminnassa havaittiin se, että toimintaan voi osallistua monenlaisilla eri tasoilla ja monenlaisella toimintakyvyllä. Kuitenkin mahdollisuuden olla aktiivisesti osallinen toiminnassa, kehittämisessä ja suunnittelussa, havaittiin olevan erittäin tärkeää ja vertaisohjaajuus ja yhteisö tuottivatkin parhaimmillaan suuria onnistumisen kokemuksia. Onnistumisen kokemukset olivat usein osallistujien määrittelemänä sellaisia kokemuksia, joissa epävarmuus muuttuu onnistumiseksi, eli erilaisia itsensä ylittämisen kokemuksia. Onnistumisen kokemukset syntyivät kun asioita ei tehty osallistujien puolesta, vaan jokainen sai tilaa yrittää aluksi haastavaltakin tuntuvia asioita. Uuden oppimisen ja itse oivaltamisen mahdollistaminen olikin tärkeä osa onnistumisen kokemusten syntymistä.

Keväällä 2018 vertaisohjaajat olivat taas hyvin erilaisissa elämäntilanteissa ja esimerkiksi jatkosuunnitelmat, kuten työllisyys ja koulutusasiat alkoivat olla monelle ajankohittaisia. Yhteisökin oli vakaammalla pohjalla. Vastuun kantaminen toiminnasta alkoi olla koko kulttuuripajan yhteisössä luontevaa ja uusi vertaisohjaajaryhmäkin löysi yhteisöstä

paikkansa hyvin. Uudet vertaisohjaajat ystävystyivät vanhojen kanssa ja näin luotiin uusia ihmissuhteita.

Kulttuuripaja Luoteen yhteisö ei ollut luonteeltaan pysyvä, vaan toiminnassa näkyi tietynlainen projektiluontoisuus ja osallistujien siirtyminen elämissään eteenpäin. Usein osallistujat innostuvat toiminnasta, sitoutuivat toimintaan ja ottivat vastuuta enemmän vähitellen, ja yhteisöllisyyden kehittyminen ei syntynyt nopeasti. Yhteisö muutti muotoaan ensimmäisen vuoden aikana useita kertoja, mikä ei kuitenkaan muodostunut ongelmaksi pysyvämille jäsenille. Lyhytaikaiset yhteisöt ovat tarpeellisia. Ihmiset haluavat sitoutua, mutta eivät loppuelämäkseen jälkimodernille yhteisölle tyypilliseen tapaan. (Korkiamäki, Nylund, Raitakari & Roivainen 2008, 10–11.)

5.5 Kulttuuripajatoiminnan merkitykset vertaisohjaajille

Ennen joulua ja loppukevästä vertaisohjaajilta kysyttiin välikyselyn muodossa elämäntilanteista, kokemuksista ja kulttuuripajatoiminnan merkityksistä. Kaikki vastanneet kokivat toiminnalla olleen paljon merkitystä omaan elämäänsä. Vastauksista nousi esille 6 eri ryhmää: Itsetunto ja itseluottamus, arki, sosiaaliset merkitykset, tulevaisuus, merkitykseks tekeminen ja oma luovuus ja kulttuurinen osallisuus.

Ryhmäkoot olivat varsinkin ensimmäisen syksyn ja alkukevään aikana pienet, minkä vertaisohjaajat kokivat hyväksi asiaksi. Sekä joulun että kevään kyselyissä kaikki paitsi yksi vastanneista koki ryhmänsä koon olleen sopiva. Joulun kyselyssä kaikki paitsi kaksi ja keväällä kolme vastanneista vertaisohjaajista koki ryhmänohjauksen haastavana, mutta kaikki vastanneista kokivat saaneensa tarpeeksi tukea ohjaamistilanteissa työntekijältä.

Kaikki vertaisohjaajat kokivat saaneensa toiminnassa uudenlaisia onnistumisen kokemuksia. Onnistumisen kokemukset toimivat myös osallisuuden perustana ja lähtökohtana. Epäonnistumisenkin kokemukset koettiin normaaleina ja niihin suhtauduttiin kulttuuripajalla yleisesti rennosti. Joulun kyselyssä yhtä vaille kaikki ja keväällä kaikki vastanneet vertaisohjaajat kokivat onnistuneensa ryhmän ohjauksessa.

”Olen saanut paljon tsemppiä ja itsevarmuuteni on kasvanut ryhmän ohjaamisen myötä”(Informantti 7)

Vertaisohjaajakoulutuksen ja vertaisohjaajana toimimisen nähtiin olleen itsetutkiskelun kannalta hyvä asia. Sekä jouluna että keväällä kuusi vertaisohjaajaa koki saaneensa toiminnasta mielenkiintoisen tekemisen lisäksi tukea elämäntilanteeseensa ja tukea omien vahvuuksiensa löytymiseen. Kaikkien vastanneiden mukaan toimintaan osallistuminen lisäsi itseluottamusta ja rohkeutta.

”Vertaisohjaajana oleminen on kohottanut itsetuntoa ja antanut iloa elämäni. Arvostan itseäni nykyään ja haluan huolehtia itsestäni” (Informantti 8)

Suurin osa vertaisohjaajista koki positiivisen muodonmuutoksen kulttuuripajatoimintaan osallistuttuaan ja osallisuuden prosessin edetessä. Usein vertaisohjaaja tuli toimintaan vetäytyneenä ja jopa sosiaalisista peloista ja jännityksestä kärsien ja löydettyään paikkansa yhteisöstä ja saatuaan mahdollisuuden toiminnan vaikutukset ja kehitys olivat selkeästi havaittavissa. Kaikki eivät kuitenkaan löytäneet paikkaansa yhteisöstä ja osallisuuden prosessiin liittyi jatkuva tasapainoilu oman toipumisen ja elämässä olevien haasteiden sekä vapaaehtoistyön rajojen kanssa. Liiallinen vastuunottaminen ja aktiivisuus aiheuttivat tyytymättömyyttä vertaisohjaajissa. Vertaisohjaajan työn voidaan sanoa säilyvän mielekkäänä, kun työstä kokee enemmän hyötyjä kuin painolastia.

”Kulttuuripaja on tuonut rytmiä arkeen ja auttaa lähtemään liikkeelle kämpiltä. Kulttuuripaja parantaa mielialaa ja auttaa saamaan uusia tuttavuuksia, sekä käyttämään omia lahjoja/vahvuuksia etc.” (Anonyymi)

”Kulttuuripajatoimintaan osallistuminen näyttäisi näkyvän myös ulkoisina muodonmuutoksina” (Tutkijan päiväkirja 8.2.2018)

Kulttuuripajatoiminnan merkitykset näkyivät myös vastanneiden arjissa. Moni vertaisohjaaja kertoi alkaneensa huolehtimaan itsestään paremmin. Myös havainnot tukevat tätä ja esimerkiksi ulkoiset muutokset osallistujissa olivat selvästi huomattavissa. Toi-

minnan koettiin vaikuttaneen arkeen konkreettisesti tuomalla sisältöä päiviin ja syyn lähteä kotoa liikkeelle. Jouluna seitsemän vertaisohjaajaa ja keväällä kaikki vertaisohjaajat kokivat saaneensa kulttuuripajatoiminnan myötä uudenlaista sisältöä päiviinsä. Sekä jouluna että keväällä kuusi vertaisohjaajaa koki saaneensa toiminnasta mielenkiintoista tekemistä.

Kaikki kyselyyn vastanneet vertaisohjaajat kokivat saaneensa toimintaan osallistuttuaan uusia sosiaalisia verkostoja. Jokainen vastaaja koki myös elämäntilanteensa kohentuneen toiminnan myötä. Jouluna seitsemän vertaisohjaajaa ja keväällä kaikki vertaisohjaajat kokivat saaneensa kulttuuripajatoiminnan myötä uusia tuttavuuksia ja ystäviä. Yksinäisyyden kokemuksen väheneminen tuli usein esille kulttuuripajalla käydyissä keskusteluissa.

”Iso merkitys on kulttuuripajalla ollut. Mukava ohjata ihmisiä ja tutustua samalla. Saanut päiviin sisältöä ja harjoiteltua sosiaalisia taitoja. Näkynyt siinä, että pystyn sitoutumaan tällaiseen ryhmään ja olen onnistunut.”

(Informantti 10)

Vertaisohjaajat kokivat kulttuuripajatoiminnan mahdollistaneen sosiaalisten taitojen harjoittelun ja itsetutkiskelun. Hankkeen aikana havaittiin, että yhteisöltä eri tavoin saatu palaute kehitti osallistujien sosiaalisia taitoja. Yhteisöön kuulumisen edellytti kunniointavaa ja kohteliasta käytöstä ja tämä kirjattiin kulttuuripajan sääntöihinkin. Jos osallistujia ei noudattanut yhteisön sääntöjä, yhteisön jäsenet tai työntekijä muistuttivat yhteisistä säännöistä. Sosiaalisten taitojen harjoittelu aiheutti kuitenkin ajoittain myös haasteita yhteisössä ja osa vertaisohjaajista kokikin toiminnan sosiaalisen luonteen liian intensiiviseksi. Aineistosta kävi kuitenkin ilmi myös, ettei kaikista ole vertaisohjaajiksi ja vastuun ottaminen saattaa olla myös liikaa. Toimintakyvyn merkitys korostuikin erityisesti alkuvaiheessa.

”Jokaisesta ei ole mielestäni vertaisohjaajaksi tai ottamaan vastuuta yms.”

(Informantti 4)

Tulevaisuudesta ja jatkosuunnitelmista käytiin paljon keskusteluja kulttuuripaja Luoteen ensimmäisen vuoden aikana niin vertaistuellisesti kuin työntekijän kanssa. Jouluna neljä ja keväällä kolme koki kyselylomakkeiden mukaan saaneensa tukea jatkosuunnitelmien selkiytymiseen. Moni vertaisohjaaja alkoi toiminnan aikana kiinnostua omasta tulevaisuudestaan ja tehdä konkreettisia suunnitelmia ja tavoitteita omaa jatkoaan ajatellen. Osalla osallistujista tulevaisuuden suunnitelmat olivat jo joiltain osin pohdinnassa ja kulttuuripaja tarjosi tällöin forumin, jossa kokeilla osaamistaan ja voimavarojaan sekä lähteä liikkeelle. Joissain tapauksissa taas kulttuuripajalla omat vahvuuden ja voimavarat alkoivat tulla omaan tietoisuuteen, jolloin myös omat suunnitelmat alkoivat hahmotua. Toisissa tapauksissa taas osallistujilla tulevaisuuden suunnitelmien tavoittelu oli jo käynnissä ja kulttuuripaja tarjosi tukea niiden toteuttamiseen ja loppuun viemiseen.

”Kulttuuripajatoiminnalla on havaittu yleisesti olevan suuri vaikutus erityisesti pitkällä tähtäimellä tulevaisuuden suunnitelmiin ja esimerkiksi työllisyyden edistämiseen. Kulttuuripajatoiminnan tavoitteena on tarjota osallistujille ohjattua toiminnallista vertaistukea, jonka avulla ihminen saa mielekästä tekemistä arkeensa, yhteisön johon kuulua ja toiminnan, johon osallistua ja vaikuttaa. Yhteiskunnallisesti tarkasteltuna tämä tarkoittaa usein myös yksilöiden kohdalla työ- ja toimintakykyedellytysten huomattavaa paranemista.” (Kulttuuripajaverkoston edustaja 2018)

Suurin osa vertaisohjaajista oli jollain tavalla käännekohdassa elämässään. Moni vertaisohjaaja oli välitilassa ja esimerkiksi jatkoselvittelyissä työtoiminnan, kuntoutuksen, sairausloman ja työkyvyttömyyseläkkeen osalta. Joidenkin vertaisohjaajien kohdalla kulttuuripajalta saatu tulevaisuuden suunnitelmiin liittynyt tuki oli henkisen tuen lisäksi konkreettista. Kulttuuripajalla tuettiin vertaistuen ja työntekijältä saadun tuen kautta tulevaisuuden suunnitelmien teossa, mutta myös esimerkiksi hakemuksien täytöissä ja koulutukseen/työtoimintaan hakeutumiseen liittyvissä asioissa. Yhteensä viisi vertaisohjaajaa haki tiettävästi kulttuuripajalla toimiessaan johonkin koulutukseen.

”Nyt on monia hyviä asioita parempaan suuntaan menossa. Suunnitelmia.” (Anonyymi)

”Voinpahan sanoa myös, että osallistuminen toimintaan on saanut minut taas kiinnostumaan ja innostumaan omasta tulevaisuudestani ja opiskelusta.” (Informantti 7)

Joulun ja kevään kyselyissä kaikki paitsi yksi vastanneista vertaisohjaajista koki kulttuuripajatoiminnan edistäneen omaa hyvinvointiaan ja auttaneen tekemään suunnitelmia tulevaisuuteen. Toimintaan osallistuminen lisäsi vertaisohjaajien vastuunottoa oman elämänsä suhteen. Toiminnasta kokivat hyötynensä erityisesti he, jotka tarvitsivat aikaa, tukea ja mahdollisuuksia löytääkseen oman suunnitelmansa ja suuntansa.

Organisaation sisällä henkilöstö koki kulttuuripajan löytäneen paikkansa niin organisaatiossa kuin palvelujärjestelmässään. Kuitenkin uudenlaisen toiminnan käynnistämisen organisaatiossa nähtiin asiana, jonka eteen on pitänyt tehdä kompromisseja esimerkiksi tilakysymyksen suhteen. Henkilöstön mukaan kulttuuripaja Luoteessa oli hyvä tunnelma ja toiminnallisuuden ilmapiiri. Henkilöstö kokikin yllättäväksi sen, miten konkreettisella tasolla osallisuus kulttuuripajalla oli. Organisaation henkilökunnan mukaan kävijöiden, jotka olivat lähteneet mukaan kulttuuripajatoimintaan, toimintakyky oli parantunut huomattavasti. Työntekijät kokivat näiden kävijöiden olevan aktiivisempia, iloisempia ja valoisampia lähdettyään mukaan kulttuuripajatoimintaan. Tämä näkyi henkilöstön työssä niin, että työntekijöiltä tarvittavan tuen määrä oli näissä tapauksissa vähentynyt. Aivan kaikille heikomman toimintakyvyn omaaville taas toiminnan ei nähty välttämättä soveltuvan.

Verkostot ja yhteistyötahot kokivat kulttuuripajatoiminnan yleisesti ottaen merkitykselläänä. Kulttuuripaja Luode -hanke edisti verkostojen antamien lausuntojen mukaan osallistuneiden hyvinvointia ja toipumista ja näin vähensi tarvetta esimerkiksi avohoidon palveluille. Verkostoille tehdyn kyselyn kautta voidaan todeta kulttuuripajatoiminnan olleen tarpeellista ja löytäneen paikkansa palvelujärjestelmässä.

”Tämä on ollut hyvä paikka monelle potilaallemme. Erityisesti nuoret aikuiset ovat ottaneet kulttuuripaja Luoteen omakseen. Tällä hetkellä erityisesti kuntoutuksen työntekijät ohjaavat kuntoutujia kulttuuripaja Luoteen toimintaan ja ovat olleet yhteistyöhön tyytyväisiä. Kulttuuripaja toiminta

täydentää Kuopiossa mielenterveyskuntoutujien mielenterveyspalveluita ja osallistumismahdollisuuksia.” (Verkoston edustaja 2)

”Valmentautuja-asiakkaani tarvitsevat jatkossakin vastaavaa toimintaa ja heitä tullaan ohjaamaan edelleen Kulttuuripaja Luoteen toimintaan mukaan. Valmentautujani ovat kokeneet Kulttuuripaja Luoteen toiminnan mielekkäänä, onnistumisen kokemuksia tarjoavana ja voimauttavana.” (Verkoston edustaja1)

Aineiston ja havaintojen mukaan kulttuuripaja Luoteen toiminta loi osallistujilleen merkityksellisyyden tunnetta monella eri osa-alueella. Osallisuus näkyi erityisesti vertaisohjaajien vahvassa halussa toimia yhteisön eteen ja vaikuttaa. Osallisuus vahvistui myös vertaisohjaajien kohdalla suhteessa omaan elämään, suunnitelmiin ja ratkaisuihin.

Kulttuuripaja Luoteen toiminnan voidaan sanoa olleen konkreettisesti osallisuutta edistävää toimintaa. Hankkeen aikana todettiin monella tasolla, että tarjoamalla ihmisille mahdollisuuden kuulua yhteisöön, toimia ja osallistua aktiivisesti yhteisössä ja tuntea olevansa osa merkityksestä toimintaa mahdollisti osallisuuden prosessin. Osallisuus edellytti motivaatiota, yhteisöllisyyttä ja yksilöllistä kokemusta yhteisöön kuulumisesta, kohtaamista, nähdyksi ja kuulluksi tuleminen tunnetta ja mahdollisuutta ottaa vastuuta ja käyttää valtaa. Jokainen ovesta sisään astunut ei kuitenkaan kokenut paikkaa itselleen sopivaksi yhteisöksi, mutta heidän kohdallaan, jotka toiminnassa mukana olivat, toiminta oli aineiston perusteella osallisuuden prosessin kannalta erittäin merkittävää.

6 OSALLISUUDEN PROSESSI KULTTUURIPAJATOIMINNASSA

Vertaisohjaajien tuottamien toiminnan merkityksien, yhteisössä olemisen ja roolien kehityksen kautta voidaan kuvata kulttuuripajatoiminnan osallisuuden prosessin eri vaiheita. Vertaisohjaajat tuottivat erilaisia merkityksiä toiminnalle riippuen, missä vaiheessa osallistumistaan olivat. Toiminnan merkitykset lisääntyivät ja muuttuivat syvällisimmiksi mitä pidempään toimintaan oli osallistuttu. Kulttuuripajatoiminnassa osallistuja saa ottaa haastaviakin vapaaehtoistyön tehtäviä ja vastuuta kantaakseen tai osallistua myös esimerkiksi käyden kerran kuukaudessa hiljaa ryhmässä. Erilaiset roolit ja osallistumisen tasot mahdollistivat hankalistakin oireista, kuten sosiaalisista peloista, pakko-oireista kärsivien osallistumisen toimintaan ja edisti toimintakyvyn kohenemistä ja sosiaalisten taitojen harjoittelua vähitellen. Tässä luvussa kuvataan osallisuuden prosessia, joka hahmottui tällaisenaan tutkijan päiväkirjan, kyselylomakkeiden analysoinnin ja teorian kautta.

Osallisuuteen liittyviin valtaan ja vastuunottamiseen liittyi usein tasapainoilua erityisesti osallisuuden jo rakennettua. Usein henkilökohtaiset arvot ja kulttuuripajan arvot eivät kohdanneet, mikä aiheutti joissakin tapauksissa ristiriitoja. Alkuvaiheessa huomiota kiinnitettiin liian vähän kohtaamiseen, henkilökohtaisen motivaation syntymiseen ja yhteisten arvojen läpikäymiseen.

Vertaisohjaajien toimijuus ja rooli muodostuivat hyvin monimuotoisiksi ja yksilöllisiksi, kun jokainen teki työtä omista lähtökohdistaan ja jokainen sai ohjata toimintaa itselleen sopivalla tavalla, kunhan toiminta noudatti kulttuuripajan sääntöjä ja peruseriaatteita. Osa ohjaajista esimerkiksi ohjasi ryhmää joka viikko, kun taas osalla ryhmä/projekti kokoontui erikseen sovitusti, jolloin ohjaajan tehtäväksi jäi lähinnä sopia aikatauluista ja olla läsnä. Osa osallistui pelkästään tapahtumien ja tempauksien järjestämiseen. Osa ohjasi ryhmää ammattimaisesti ja osa tarvitsi enemmän tukea ohjaustyösäännön.

Tutkimustulosten ja teorian pohjalta voidaan kuvata osallisuuden prosessi. Prosessi pohjautuu aiemmin tutkittuihin osallisuuden prosesseihin (Grtechel 2002), mutta siinä ilmenevät kulttuuripajatoiminnalle ja vertaisohjaajuudelle ominaiset piirteet sekä eri merkitykset, joita toiminta eri vaiheissaan vertaisohjaajille tuotti. Prosessi ei ollut aina

suunnaltaan eteenpäin menevä ja eteneminen tapahtui yksilöllisesti. Osallisuuden prosessin voidaan luokitella tapahtuvan neljällä eri tasolla: *Lähtövaiheena, toimijuuden heräämisenä, aktiivisena osallistumisena ja uudelleenmuotoutumisen vaiheena*. Näitä toimijuuden, osallistumisen ja osallisuuden tasoja voidaan kuvata vuorovaikutuksen, roolin, toimijuuden, luottamuksen, yhteisöllisyyden, yhteisön arvojen, läsnäolon, sitoutumisen ja työntekijäsuhteen kautta. Rajapinnoilla tuentarve voimistui ja kaiken pohjana on motivaatio, riittävä toimintakyky ja osallistumisen salliva elämäntilanne.

ALKUVAIHE		
MOTIVAATIO, TOIMINTAKYKY, ELÄMÄNTILANNE	VUOROVAIKUTUS SOSIAALISET SUHTEET	Muodollinen Työntekijälähtöinen Kohtaaminen tärkeässä roolissa Muille tilaa antava
	ROOLI & TOIMIJUUS	Tarkkailija, tutustuja, tekijä, ryhmään osallistuja, kokeilija, kuuntelija, nöyrä
	LUOTTAMUS	Heikko
	YHTEISÖLLISYYS YHTEISÖN ARVOT	Muodollinen Työntekijälähtöinen Yhteisö ei vielä ota osakseen Arvoista ei tietoa, epävarmuus
	LÄSNÄOLO	Satunnainen
	SITOUTUMINEN & VASTUUNOTTAMINEN	Motivaatiolähtöinen, syntyy tai ei Arviointi, mitä toiminnalla on itselle tarjota
	TYÖNTEKIJÄSUHDE	Vahva työntekijälähtöisyys
	OSALLISUUS	heikko

(Taulukko 1: Vertaisohjaajien osallisuuden prosessi: Alkuvaihe)

Ensimmäisessä, eli *alkuvaiheessa*, toimijuus on vielä hyvin vähäistä ja osallisuutta ei ole vielä syntynyt. Alkuvaiheessa oleellista on kuitenkin motivaation syntyminen. Tällöin osallistuja on yleensä tutustuja tai ryhmään tai avoimeen toimintaan osallistuja. Toimintaa ja roolia kuvaavat tekeminen, ajanviettäminen, tarkkaileminen ja toiminnan kokeileminen sekä yhteisön havainnoiminen. Työntekijän rooli on tässä vaiheessa erittäin tärkeä ja erityisesti positiivisella vahvistamisella, sosiokulttuurisella innostamisella ja ensimmäisillä kohtaamisilla on suuri merkitys alkuvaiheessa. Yleensä tässä vaiheessa osallistujalla on usein mukanaan saattaja, esimerkiksi oma työntekijä, jonka kanssa/kautta vuorovaikutus tapahtuu aluksi. Kulttuuripajan työntekijään turvaudutaan ja työntekijän läsnäolo on välttämättömyys. Luottamus yhteisöä ja vertaisohjaajia kohtaan on taas heikko ja yhteisön toiminnasta ja arvoista ei ole vielä tietoa tai niitä ei ole sisäis-

tetty. Alkuvaiheessa läsnäolo on satunnaista ja sitoutuminen toimintaan vielä olematon.

OSALLISUUDEN HERÄÄMINEN

VUOROVAIKUTUS SOSIAALISET SUHTEET	Keskusteluun osallistuminen oma-aloitteisesti, vuorovaikutus myös vertaisohjaajien kanssa, uskallus tuoda omiakin ideoita ja ajatuksia julki, epävarmuus vielä vuorovaikutuksessa Itsetutkiskelun herääminen, omien vahvuuksien löytyminen
ROOLI & TOIMIJUUS	Ideoija, osallistuja, kuuntelija, vertaisohjaajakoulutettava
LUOTTAMUS	Rakentuva
YHTEISÖLLISYYS YHTEISÖN ARVOT	Oma-aloitteinen, luonnollinen Yhteisöllisyys alkaa rakentua, innostus-halu päästä osaksi yhteisöä, arvojen allekirjoittaminen, hyväksyntää hakeva
LÄSNÄOLO	Itsenäinen, aktiivisempi, hyvinä päivinä
SITOUTUMINEN & VASTUUNOTTAMINEN	Rakentuva Motivaatio löytynyt, mutta yhteisön velvoitetta ei vielä Vastuuntunnon herääminen
TYÖNTEKIJÄSUHDE	Työntekijällä ja vertaisohjaajilla merkitys, kannustaminen, tuki, reunaehtojen asettaminen ja yhdessä ideoiminen
OSALLISUUS	vahvistuva

(Taulukko 2: Vertaisohjaajien osallisuuden prosessi: Osallisuuden herääminen)

Osallisuuden heräämisen vaiheessa osallisuus on jo vahvempi ja roolina on esimerkiksi vertaisohjaajakoulutukseen osallistuja, ideoija, osallistuja ja kuuntelija. Vuorovaikutus perustuu edelleen vahvasti kuuntelemiseen, mutta myös oma-aloitteinen keskusteluun osallistuminen alkaa olla luontevaa. Vuorovaikutus ei ole enää pelkästään työntekijälähetoistä, vaan myös vertaisohjaajiin otetaan kontaktia. Myös omia ideoita ja ajatuksia uskalletaan tuoda julki.

Toimijuuden heräämisen vaiheessa työntekijän toimesta kannustamisen ja innostamisen merkitys on erittäin suuri. Itsetuntoon liittyvät asiat nousevat keskiöön ja osallistujien vahvuuksia ja voimavaroja on syytä nostaa paljon esille. Toimijuuden heräämisen vaiheessa työntekijällä ja muilla vertaisohjaajilla on vielä suuri merkitys. Vahvistusta omalle toiminnalle haetaan yhteisöstä. Työntekijä asettaa reunaehdot toiminnalle ja tukee yhteisössä oman paikan löytymisessä. Toisessa vaiheessa toiminta yhteisössä alkaa olla jo melko oma-aloitteista ja luonnollista eikä vaadi jatkuvaa työntekijän tukea. Luot-

tamus yhteisöä kohtaan on rakentumassa ja innostuminen ja motivaatio päästä mukaan yhteisöön ovat huipussaan. Yhteisössä ollaan mukana, mutta vielä vain hyvinä päivinä ja vastuunottaminen ja sitoutuminen toimintaan ovat vasta heräämässä. Osallisuuden kokemukset alkavat vahvistua omien vahvuuksien ja mahdollisuuden merkityksekkääseen tekemiseen löytymisen myötä.

AKTIIVINEN OSALLISUUS

VUOROVAIKUTUS SOSIAALISET SUHTEET	Uskallus tuoda omia näkemyksiä ja mielipiteitä julki, oman persoonallisuuden näkyminen, vaikeistakin asioista puhuminen Aktiivinen vuorovaikutus sekä työntekijän, vertaisohjaajien, osallistujien että tutustujien kanssa, ystävyyssuhteiden solmiminen, itsetutkiskelu, vahvuuksien valjastaminen käyttöön, laajempi verkostoituminen
ROOLI & TOIMIJUUS	Vertaisohjaaja, osallistuja, järjestäjä, suunnittelija
LUOTTAMUS	Vahva, uskallus olla omana itsenään
YHTEISÖLLISYYS YHTEISÖN ARVOT	Aktiivinen osallistuminen, luonnollisuus, osa arkea, yhteisön tuki koetaan erittäin tärkeäksi oman elämän kannalta, Arvojen toteuttaminen käytännössä, vahva halu auttaa muita
LÄSNÄOLO	Aktiivinen, myös huonoina päivinä, päivittäinen/viikoittainen, aktiivinen viestintä myös vapaa-ajalla
SITOUTUMINEN & VASTUUNOTTAMINEN	Vahva Sovituista asioista kiinnipitäminen & vastuunottaminen, vahva vaikuttamishalu, sitoutuminen myös yhteisiin asioihin ja vastuunjakoisiin
TYÖNTEKIJÄSUHDE	Auktoriteetti/rajoittaja, tuki hankalissa tilanteissa, työhohjaus, heikompi kuin yhteisösuhte, mahdollistaja, manageri, verkostotyö, tuki reflektoinnissa & jatkosuunnitelmissa
OSALLISUUS	vahva

(Taulukko 3: Vertaisohjaajien osallisuuden prosessi: Aktiivinen osallisuus)

Kolmannessa, *aktiivisen osallistumisen* vaiheessa osallisuus on vahvimmalla tasolla. Tällöin osallistuja on yleensä kulttuuripajalla järjestäjän ja vertaisohjaajan roolissa ja ottaa jo paljon vastuuta toiminnasta, yhteisöstä ja yhteisistä asioista. Vuorovaikutuksessa uskalletaan tuoda jo omia näkemyksiä ja mielipiteitä esille ja vuorovaikutus on luonnollista. Oman persoonan annetaan näkyä ja keskustellaan vaikeistakin ja henkilökohtaisista asioista ja yhteisöstä haetaan vertaistukea. Vuorovaikutus on erittäin aktiivista niin työntekijän kuin muiden osallistujien ja vertaisohjaajien kanssa. Vuorovaikutuksessa aletaan huomioida myös uudet osallistajat ja tutustujat ja rohkaista heitä mukaan. Aktiivisen osallistumisen vaiheessa osallistuja luo ystävyyssuhteita muiden osallistujien kanssa ja viestintä myös toiminnan ulkopuolella on päivittäistä.

Aktiivisen osallistumisen vaiheessa yhteisössä oleminen on luonnollista ja osa omaa arkea. Yhteisön tuki koetaan erittäin tärkeäksi oman elämänlaadun kannalta ja halu auttaa muita on erittäin vahva. Myös kulttuuripajan arvoja toteutetaan käytännössä ja vaikuttamishalu itseään, yhteisöä ja yhteiskuntaa koskeviin asioihin on suuri. Läsnäolo yhteisössä on päivittäistä tai vähintään viikoittaista ja paikalla ollaan myös huonoina päivinä. Työntekijän rooli on tässä vaiheessa muuttunut ja roolina on tukea vaikeina hetkinä, olla saavutettavissa ja toimia auktoriteettina ja rajaajanakin, toiminnan mahdollistajana ja linkkinä laajempiin verkostoihin. Työntekijä nähdään usein myös rajoittajana ja syyllisenä olosuhteisiin. Erityisesti vertaisohjaajien yksilöllinen tuki nousee aktiivisen osallistumisen vaiheessa keskiöön, sillä kääntöpuolena aktiivisen osallistumisen vaiheessa ovat osallistujan väsyminen ja omien rajojen hämärtyminen. Omien rajojen ja itselleen sopivan osallistumisen tason löytäminen on tässä vaiheessa erittäin tärkeää.

UDELLEEN MUOTOUTUMISEN VAIHE

VUOROVAIKUTUS SOSIAALISET SUHTEET	Omien näkemysten korostaminen, ärsyntyminen, konfliktit, negatiivisuus, sosiaalisten tilanteiden haastavuus, erilaisuudesta ärsyntyminen Joustamattomuus Itsetutkiskelu vahvaa (liiankin) Tulevaisuuteen suuntaava
ROOLI & TOIMIJUUS	Vertaisohjaaja, osallistuja, siirtäjä, kapinointi, itsekiittäminen
LUOTTAMUS	Vahva
YHTEISÖLLISYYS YHTEISÖN ARVOT	Vahva käytännössä Vertaiskärsiminen Irtaantuminen yhteisöstä Arvojen kyseenalaistaminen Uudet suunnitelmat
LÄSNÄOLO	Aktiivinen, päivittäinen/viikoittainen Tai taukoa hakeva / uudelleen muotoutuva
SITOUTUMINEN & VASTUUNOTTAMINEN	Ristiriitainen Muuttuva, vähenevä/lisääntyvä Muiden syyllistäminen/oman aktiivisuuden korostaminen Katkeruus
TYÖNTEKIJÄSUHDE	Terapeuttisuus, tunteiden purkaminen, syyllinen/taistelu auktoriteettia vastaan Kiitoksen ja kannustuksen tarve vahva
OSALLISUUS	Voimistuva/vähenevä Uudelleen rakentuva

(Taulukko 4: Vertaisohjaajien osallisuuden prosessi: Uudelleen muotoutumisen vaihe)

Aktiivisen osallistumisen vaihetta seuraa usein ristiriitoja. Tätä vaihetta voisi kuvata myös uudelleen muotoutumisen käsitteen kautta. Neljännessä vaiheessa osallistuja etsii usein oma osallistumisen tapansa uudelleen ja tyypillisiä ovat erilaiset konfliktit ja ristiriidat yhteisön sisällä. Usein osallistuja on siirtymässä eteenpäin ja tulevaisuuden suunnitelmat ovat selkiytyneet. Luottamus ja yhteisöllisyys ovat kuitenkin vahvoja.

”On ollut myös pientä kädenvääntöä meidän samaa pajaa vetävien vertsi-
koiden välillä” (Informantti 12)

Uudelleen muotoutumisen vaiheessa osallistujat käyvät läpi osallistumisen uudelleen rakentumisen prosessia ja vuorovaikutuksessa tyypillistä on katkeruus, syyllistäminen, omien näkemysten korostaminen, erilaisuudesta ärtyminen, negatiolähtöisyys ja jousitamattomuus. Usein tässä vaiheessa kapinoidaan yhteisöä ja yhteisiä arvoja ja normeja vastaan. Neljännessä vaiheessa siis ikään kuin haetaan omia rajoja ja tehdään omaa paikkaa yhteisössä näkyväksi ja itselle sopivaksi. Tällöin myös työntekijäsuhde muuttuu usein ja työntekijän kanssa käydään haastaviakin keskusteluita ja itsearviointia.

Valta ja vallan jakautuminen ovat oleellisia teemoja uudelleen muotoutumisen vaiheessa. Kapinointia tapahtuu niin yhteisön muita jäseniä kuin työntekijääkin kohtaan ja näin haetaan omaa paikkaa ja valtaa yhteisössä. Työntekijäsuhde on usein ristiriitainen; samalla työntekijältä tarvitaan tukea ja terapeuttistakin läsnäoloa ja samalla työntekijää vastaan kapinoidaan. Joka tapauksessa työntekijältä saadun kiitoksen ja kannustamisen merkitys on suuri ja liittyy usein myös jatkosuunnitelmissa tukemiseen. Uudelleen muotoutumisen vaiheen jälkeen osallistuja yleensä punnitsee lähtemisen ja jäämisen välillä ja joko löytää tapansa osallistua yhteisöstä tai siirtyy eteenpäin.

Osallisuuden prosessi on hyvin yksilöllinen eikä se kulje vain yhteen suuntaan. Kaikki osallistujat eivät esimerkiksi pääse alkuvaiheesta pidemmälle ja kaikki osallistujat eivät koe ristiriitojen vaihetta. Kuitenkin prosessin eri vaiheet ovat löydettävissä, mikäli osallistuja osallistuu toimintaan tarpeeksi kauan, on motivoitunut ja valmis muuten eteneään eri vaiheisiin. Onnistumisen kokemukset, positiivinen vahvistaminen ja merkityksellinen tekeminen vahvistivat prosessia ja kulkivat koko prosessin mukana oleellisina asioina mahdollistamassa kehitystä.

”Olen kokenut ryhmän ohjaamisen vastuullisena asiana. Se on jännittänyt ennen ryhmän alkua, mutta ryhmät ovat toteutuneet ja toimineet hyvin.”
(Informantti 6)

Osallisuuden rakentuminen ja eri vaiheiden piirteet ovat myös hyvin yksilöllisiä ja esimerkiksi uudelleen rakentumisen vaihe ilmenee monin eri tavoin. Esimerkiksi Gretche-

lin (2002) osallisuuden portaat eivät tunnista uudelleen rakentumisen vaihetta, vaan päättyvät itseohjautuvuuden vaiheeseen, eli ihanteelliseen osallisuuden toteutumisen vaiheeseen. Pidempiaikaiseen yhteisöön kuulumiseen ja osallisuuden rakentumiseen näyttäisi kuitenkin liittyvän vahvasti myös uudelleen arviointi aika ajoin. Kulttuuripaja-toiminnassa osallisuus ei ilmene korkeimmalle tasolle kehittymisen jälkeen vakiona, vaan osallistumiseen kuuluu myös kuohuntaa. Tämä on usein seurausta elämäntilanteiden muutoksista, ajankohtaisista haasteista tai esimerkiksi toipumisprosessin ja toimintakyvyn luomista edellytyksistä. Osallistujat myös punnitsevat motiivejaan osallistua toimintaan ja sitä, tarjoaako toiminta henkilökohtaisia suoria etuja ja merkityksellisyyden tunnetta. Motivaatio osallistumiseen on siis asia, johon osallisuuden syntyminen perustuu.

7 POHDINTA

Yli sata vuotta sitten Jane Addams kamppaili Chicago Hull House projektin lähtökoh-
tien kanssa. Hän huomasi filantrooppisten lähtökohtien olevan väärät ja, että ihmisillä,
joita hän yritti ammattilaisena auttaa, olikin parempia ideoita itsensä ja yhteisönsä elä-
mänlaadun parantamiseksi kuin hänellä itsellään tai kollegoillaan oli. Hän havaitsi
myös, että ylhäältä alaspäin tehtävällä työllä ei ollut todellista merkitystä ja vaikutusta
ihmisten elämissä. (Graves 2014, 78.) 130 vuotta myöhemmin lähdin toteuttamaan koti-
kaupungissani kulttuuripajahanketta ja tätä toimintatutkimusta, joka vahvisti toteen jäl-
leen Jane Addams:n teoriat ja käytännöt.

Kulttuuripajatoiminta tuottaa osallisuutta ruohonjuuritasolla. Toiminnassa osallisuus
rakentuu prosessinomaisesti. Osallisuuden prosessiin kuuluvat alkuvaihe, osallisuuden
heräämisen vaihe, aktiivinen osallistuminen ja uudelleenmuotoutumisen vaihe. Osalli-
suuden perustana toimii motivaatio ja kohtaaminen ja prosessi etenee tai ei etene yksi-
löllisesti. Prosessia voidaan analysoida yhteisöllisyyden, sosiaalisten merkitysten, vuo-
rovaikutuksen, roolin ja toimijuuden, luottamuksen, läsnäolon, sitoutumisen ja työnteki-
jäsuhteen kautta.

Kulttuuripajatoiminnasta hyötyivät tutkimustulosten perusteella erityisesti he, joilla
suunta oli elämässä jollain tavalla hukassa, jotka olivat jostain syystä jääneet työelämän
ulkopuolelle ja tarvitsivat vielä aikaa ja tilaa toipumiseen ja harjoittelua esimerkiksi
sosiaalisiin taitoihin, työelämätaitoihin, omien vahvuuksien ja voimavarojen etsimiseen
ja omien tulevaisuuden suunnitelmien tekemiseen. Toimintaan osallistuvat olivat mo-
nella tapaa yhteiskunnallisesti rajapinnalla ja kamppailivat esimerkiksi opintojen kes-
keytyksen, työelämään tai työtoimintaan siirtymisen ja oman toipumisen ristiriitojen
kanssa.

Vertaisohjaajien elämänlaadun voidaan sanoa parantuneet kulttuuripajatoimintaan osal-
listumisen myötä ja he tuottivatkin useita elämänlaatua koskevia merkityksiä haastatte-
luaineistossa. Elämänlaatua voidaankin pitää yhtenä tärkeänä mittarina palveluiden vai-
kuttavuutta arvioitaessa. Se on terminä kuitenkin haastava, eettisesti ja filosofisesti la-
tautunut sekä subjektiivinen ja intuitiivinen määritelmältään. Tässä tutkimuksessa, ku-
ten kontekstina olleessa kulttuuripajatoiminnassakin, haastateltujen ihmisten omat nä-

kemykset ja kokemukset olivat pääroolissa ja totta lähtökohtaisesti. Kulttuuripajatoiminnan nähtiin edistäneen useita elämänlaatuun liittyviä osa-alueita, niin subjektiivisia kuin objektiivisiakin, kuten toimintakykyä, tyytyväisyyttä omaan elämään, merkityksellisyttä, osallisuuden kokemuksia, yhteisöllisyyttä, sosiaalisia suhteita ja hedonistisia elämästä nauttimiseen ja hyvänolon tunteisiin liittyviä osa-alueita. (Saarni & Pirkola 2010.)

Tämä tutkimus toi esille kulttuuripajatoiminnan vahvan teoreettisen pohjan ja perusteet. Osallisuuden ja yhteisöllisyyden edistäminen kirjataan usein erilaisten toimintojen pääperiaatteiksi. Kuitenkin konkretia on usein hukassa eikä osallistavaa työtä osata tai uskalleta tehdä professionalistisessa maailmassamme täysillä, vaikka juuri siellä piilee vaikuttavuus. Osallisuus ei ole asiakaskyselyitä, vaan se asuu ihmisten arjissa eikä se ole hetkellistä tai pinnallista, vaan pidempikestoista merkityksellisyyden ja kuulumisen tunnetta. Menetelmiä osallisuuden edistämiseksi tulisi osata hyödyntää enemmän ja sen merkitys tulisi tunnustaa vahvemmin. Tässä tutkimuksessa ja kulttuuripajatoiminnassa tärkeimmät osallisuuden osa-alueet ovat kulttuurinen ja sosiaalinen osallisuus.

Kulttuurinen osallisuus on aiheena ajankohtainen, ja esimerkiksi taidetta ja hyvinvointia yhdistelevä toimintaa tuetaan laajasti. Taide ja kulttuuri eivät ole enää pelkkiä välineitä tuottaa kuluttajille heidän toivomiaan palveluita ja elämyksiä ja kulttuuriteollisuudelle tuotteita, vaan taide luo kuvia nyky-yhteiskunnasta ja toimii myös kansalaistoiminnan tasolla. Kulttuurista osallisuutta edistävät toiminnat ovat erittäin tärkeitä, mutta ne nähdään usein samoin kuin sosiaalisen osallisuuden toiminnoissa, epäkonkreettisina kaukaisina kaikuina.

Kulttuurisen osallisuuden pitäisi olla muutakin kuin kulttuurielämyksien mahdollistamista kaikille, vaan myös tietoista yhteiskunnallista vaikuttamista ja rohkeita linjanvetoja. Kulttuurisesti osallistavana työnä pidetään esimerkiksi sitä, että osallistujilta kysytään näkemyksiä ja palautetta toiminnasta. Tämä ei kuitenkaan lisää osallistujien osallisuuden tunnetta, vaan kuvastaa enemmän asiakaslähtöisyyttä ja asiakaspalvelua. Kun osallistajat otetaan itse aktiivisiksi osiksi toimintoja, kehittämistä ja toteuttamista, päästään todellisen osallisuuden äärelle. Tämä vaatii toiminnan toteuttajilta ja organisaatioilta luopumista valta-asetelmista ja auktoriteettiasemista ja ammatillisuuden ja asiakkuuden rajapintojen tietoista hälventämistä.

Kulttuuripajatoiminnan voidaan todeta edistäneen sekä sosiaalista että kulttuurista osallisuutta. Toiminta antoi mahdollisuuden luovaan tekemiseen ja taiteeseen osallistumiseen ja luoviin elämyksiin heille, joille se ei muuten olisi tässä muodossaan mahdollista. Vertaisohjaajat kokivat saaneensa mahdollisuuden käyttää luovuuttaan uudella tasolla. He pitivätkin erityisen tärkeänä sitä, että kulttuuripaja Luode mahdollisti luovan tekemisen ja itseilmaisun kaikille. Luovuutta käytettiin sekä pinnallisella että syvälliselläkin tasolla. Erityisen syvällistä luominen oli, kun luomisprosessi koski omaa itseä, omaa elämää ja omia sisäisiä prosesseja. Tämä avasi osallistujille mahdollisuuden ymmärtää luovan tekemisen kautta itseään sekä ympäristöään paremmin. Osa vertaisohjaajista koki luovan tekemisen ja toiminnan edistäneen myös tasavertaisuutta tarjoten yhteisen tekemisen kautta erilaisille ihmisille ja eri ihmisryhmille mahdollisuuden kohdata. Luovat lähtökohdat toimivat usein kulttuuripajatoimintaan osallistumisen motivaation rakennusaineina, kun taas sosiaalisen osallisuuden prosessi alkoi näkyä vasta aktiivisen toimintaan osallistumisen ja yhteisöllisyyden myötä. Tutkimustuloksista voi siis todeta, että kulttuurisen osallisuuden osa-alueet ovat usein väylä ja motivaation perusta lähteä osallistumaan toimintaan, kun taas sosiaalisen osallisuuden merkitykset nousevat keskiöön toiminnan merkityksekkyyttä itselle ja oman elämän kannalta kuvattaessa.

Osallisuuden prosessin kuvaus on tärkein tutkimustulos tässä tutkimuksessa ja sitä on mahdollista soveltaa myös muissa samantyyppisissä toiminnoissa. Tutkimustulokset noudattelivat aiempia tutkimuksia, mutta oleellisena erona voi pitää osallisuuden ilmenemistä eri tasoilla. Tässä tutkimuksessa havaittiin, ettei osallisuutta ilmene vaan sen korkeimmilla tasoilla, vaan se rakentuu palasista ja vähitellen. Voidaan myös todeta, että kulttuuripajan arjen kannalta osallisuuteen ja sen prosessin eri tasojen erityispiirteisiin huomion kiinnittäminen on erityisen tärkeää, jotta toiminta olisi mahdollisimman vaikuttavaa ja merkityksestä osallistujille. Toiminnan pitää säilyä mielekkäänä ja vertaisohjaajien täytyy kokea saavansa toiminnasta jotain vastineeksi vapaaehtoistyölleen. Tällöin sitoutuminen ja vastuunotto mahdollistuvat ja osallisuus rakentuu.

Tärkeiksi tulevaisuuden kulttuuripajatoiminnassa huomioitaviksi teemoiksi nousivat tässä tutkimuksessa uudenlainen ja ajankohtainen tekeminen, uudenlainen yhteisöllisyys, tasavertaisuus, osallisuus ja kaiken pohjana toiminnan houkuttelevuus ja motivaatio. Toiminnan houkuttelevaksi tekeminen on erittäin tärkeää erityisesti nyky-

yhteiskunnassa. Nykyään yhteiskunnallisesti on havaittavissa muutos projektinomaista elämäntyyliä kohti. Tämä näkyy esimerkiksi työelämässä niin, etteivät ihmiset tahdo sitoutua samoihin tehtäviin liian pitkäksi aikaa, vaan yksilökohtaiselle itsensä kehittämiselle annetaan paljon arvoa. Työhön ja muuhun elämään suhteudutaan yhä enemmän projektinomaisesti ja osallistumisen lähtökohtana ovat monesti toiminnan tarjoamat resurssit itselle. Osallisuutta ei synny pelkän osallistumisen takia. Tämä tulisi huomioida yhä vahvemmin myös kulttuuripajatoiminnassa. Yhteisöön kuulumisen motivaation rakentajaksi ei enää riitä yhdessä tekeminen, porukkaan kuuluminen ja oman toipumisen tukeminen, vaan motivaatio syntyy, kun toiminta kehittää itseä, omaa osaamista ja tarjoaa sellaisia mahdollisuuksia, mitä yksin kotona ei ole mahdollista toteuttaa sekä, kun toiminta on täysin vapaaehtoista ja sitä voi tehdä projektiluontoisesti.

Kulttuuripajatoiminta on vahvasti kehittämis- ja uudistamistyötä. Nykyinen yhteiskunnallinen tilanne vaatii myös järjestömaailman uudelleen ajattelua, aktiivista toiminnan kehittämistä, uusien näkökulmien rohkeaa kokeilemistä ja toimintojen esille tuomista ja tuotteistamista. Enää järjestöissäkään ei voida toimia totutuilla malleilla vuodesta toiseen, vaan toimintaa on uudistettava, kehitettävä ja aktiivinen työskentely oman olemassaolonsa turvaamiseksi on välttämätöntä.

Tällä tutkimuksella edesautettiin yhtä ruohonjuuritason toimintaa jatkumaan. Vaikka tutkimus ei suuressa mittakaavassa olekaan kovin merkittävä, on se kuvaus yhteisön ja monen yksilön todellisuudesta. Tutkimuksen merkittävyys kontekstissaan on yksilö- ja yhteisötasoilla suuri. Vaikuttavuutta, toiminnan merkityksiä ja osallisuuden rakentumista olisi tärkeää arvioida jatkossakin ja kuvantaa kulttuuripajatoiminnassa aktiivisesti niin, että arviointi on sekä tutkimuksellisesti että poliittisesti katsottuna uskottavaa. Eri-tyisesti kulttuurisen osallisuuden ja sosiaalisen osallisuuden rajapintojen tutkimus kulttuuripajakontekstissa olisi mielenkiintoista.

LÄHTEET

Anttila, Pirkko. 1996. Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. 3. painos. Hamina: Akatiimi Oy.

Belfiore, Eleonora & Bennett, Oliver 2008. The Social Impact of the Arts – An Intellectual History. UK: Palgrave Macmillan.

Bissel Brown, Victoria 1999. Twenty Years at Hull-House – with autobiographical notes by Jane Addams. Boston: Bedford/St.Martin's.

Eräsaari, Leena 2009b. Jos ratkaisu on yhteisö, niin mikä on ongelma? Teoksessa: Finlander, Karin & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.) Yhteisöllisyys liikkeessä. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 67-90.

Graves, James Bau 2005. Cultural Democracy. The Arts, Community & the Public Purpose. University of Illinois.

Gretchel, Anu 2002. Lapset, nuoret ja aikuiset toimijoina-Artikkeleita osallisuudesta. Suomen kuntaliitto.

Heilbrun, Charles & Gray, James 2001. The Economics of Art and Culture. Cambridge University Press.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula. 1997. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Holm, Jaana, Huuskonen, Päivi, Jyrkämä, Oili, Karnell, Sonja, Laimio, Anne, Lehtinen, Ilona, Myllymaa, Tapio & Vahtivaara, Julia-Maarie 2010 (toim.). Vertaistoiminta kannattaa. [verkkajulkaisu] Saatavissa:

http://www.kansalaisareena.fi/Vertaistoiminta_kannattaa.pdf (Luettu 15.2.2019)

Hutchinson, Gunn Strand (toim.) 2009. Community Work in the Nordic Countries – New Trends. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Isola, Anna-Maria; Kaartinen, Heidi; Leemann, Lars; Lääperi, Raija; Schneider, Taina; Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. THL: Työpaperi 33/2017.

Juhila, Kirsi 2011. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Kainu, Markus & Niemelä, Mikko 2014. Taloudelliset elinolot ja elämänvaiheet Euroopassa. Teoksessa: Niemelä, Mikko (toim.) Eurooppalaiset elinolot. Tampere: Juvenes Print; 8-43.

Kalvina, Inga 2004. Searching for Impacts of Cultural Participation. Teoksessa: Ahponen, Pirkkoliisa & Kangas, Anita (toim.) Construction of Cultural Policy. Jyväskylän yliopisto, Kopijyvä Oy; 41–66.

Kangas, Anita 2004. Third Sector and Cultural Policy. Teoksessa: Ahponen, Pirkkoliisa & Kangas, Anita (toim.) Construction of Cultural Policy. Jyväskylän yliopisto, Kopijyvä Oy, 67-86

Korkiamäki, Riikka, Nylund, Marianne, Raitakari, Suvi & Roivainen, Irene 2008 Yhteisösosiaalityö kansalaisyhteiskunnan ja asiakastyön rajapinnassa. Teoksessa Korkiamäki, Riikka, Nylund, Marianne, Raitakari, Suvi & Roivainen, Irene. (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? Jyväskylä: PS-kustannus, 9–20.

Kumpulainen, Kaisu 2018. Kylät tulevaisuuden paikallisyhteisöinä. Maaseutututkimuksen ja -politiikan tutkimuksen aikakauslehti 2-3/2018.

Kurki, Leena 2000. Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere: Vastapaino.

Leemann, L., Kuusio, H. & Hämäläinen, R.-M. (2015). Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla www.thl.fi/sokra.

Mayo, Marjorie 1998. Community Work. Teoksessa Adams, Robert, Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.) Social Work. Themes, Issues and Critical Debates. Wales: Macmillan Press Ltd, 160–172.

Nivala, E. & Ryyänen, S. 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, vuosikirja 2013.

Nording, Esa 2018. Toipumisorientaatio. Duodecim – Lääketieteellinen aikakauskirja; 134(15):1476-83)

Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta 2005. Vapaaehtoistoiminta anti, arvot ja osallisuus. Helsinki: Vastapaino.

Raivio, Markus; Raivio, Jouko; Purola, Anna; Koikalainen, Rauni 2016. Minun kulttuuripajani. Helsinki: Sosped Säätiö, Printlanti.

Roivainen, Irene 2008. Onko yhdyskuntatyö katoamassa suomalaisesta sosiaalityöstö? Teoksessa Korkiamäki, Riikka, Nylund, Marianne, Raitakari, Suvi & Roivainen, Irene. (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 25–42.

Roivainen, Irene 2009. Does community work in Finland benefit citizens or clients? Teoksessa Hutchinson, Gunn Strand (toim.) Community Work in the Nordic Countries – New Trends. Oslo: Universitetsforlaget AS, 98–118.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006a. Mitä laadullinen tutkimus on? [verkkojulkaisu] Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Saatavissa: http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L1_2.html (Luettu 23.7.2016)

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006b. Sisällönanalyysi [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Saatavissa: http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_2.html (Luettu 23.7.2016)

- Saarni, Samuli & Pirkola, Sami 2010. Psykiatristen potilaiden elämänlaatu. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim: 2010;126.
- Saastamoinen, Mikko 2009. Aikalaiskeskustelua yhteisöllisyydestä. Teoksessa: Filander, Karin & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.) Yhteisöllisyys liikkeessä. Kansanvalitusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 33–66.
- Sen, Amartya 1985. Commodities and capabilities. Amsterdam: North-Holland.
- Siisiäinen, Martti 1999. Sosiaalinen pääoma, valta ja kolmas sektori. Teoksessa Hokkanen, Liisa, Kinnunen, Petri & Siisiäinen, Martti (toim.) Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 10–39.
- Somerville, Peter 2011. Understanding community. University of Bristol.
- Soydan, Haluk 1999. The History of Ideas in Social Work. Birmingham: Venture Press.
- Staub-Bernasconi, Silvia 2009. Social work as discipline and profession. Zurich universitet.
- Stephey, Paul & Popple, Keith 2008. Social work and the community. A critical context for practice. Palgrave Macmillan.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke SOKRA 2019. [Verkkojulkaisu] Saatavissa: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/sokra> (Luettu 15.2.2019)
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2002 Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Tammi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Thorsby, David 2010. The Economics of Cultural Policy. Cambridge University Press.
- Turunen, Päivi 2009. Nordic community work in transition. Teoksessa Hutchinson. (toim.) Community Work in the Nordic Countries – New Trends. Oslo: Universitetsforlaget AS, 38-61.
- Veijola, Soile 2005. Turistien yhteisöt. Teoksessa: Hautamäki, Antti, Lehtonen, Tommi, Sihvola, Juha, Tuomi, Ilkka, Vaaranen, Heli & Veijola, Soile (toim.) Yhteisöllisyyden paluu. Helsinki: Gaudeamus Kirja, Oy Yliopistokustannus University Press Finland, 90–113.
- Virolainen, Jutta 2015. Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset. Katsaus taiteeseen ja kulttuuriin osallistumiseen, osallisuuteen ja osallistumattomuuteen. [Viitattu: 20.9.2017] Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö. Saatavissa: http://www.cupore.fi/documents/Kulttuuriosallistumisenmuuttuvatmerkitykset_000.pdf
- Wertz, Frederick J. 2011. Five ways of doing qualitative analysis: Phenomenological Psychology, Grounded Theory, Discourse Analysis, Narrative Research, and Intuitive Inquiry. New York: Guilford Press.

LIITTEET**LIITE 1: ALOITUSKYSELYLOMAKE VERTAISOHJAAJILLE****Aloituskysely vertaisohjajille**

Nimi: _____

1 Ikä _____**2** Kerro elämäntilanteestasi:

3 Oletko?

- ◇ työssä
- ◇ työtön
- ◇ opiskelija
- ◇ vanhuseläkkeellä
- ◇ työkyvyttömyyseläkkeellä / kuntoutustuella
- ◇ sairauslomalla

4 Mistä kuulit kulttuuripajatoiminnasta?

- ◇ tuttavalta
- ◇ Klubitalon henkilökunnalta
- ◇ Sosiaalisesta mediasta
- ◇ Painetusta mediasta, esim. lehdestä
- ◇ Muulta taholta, mistä? _____

5 Mitä toivot kulttuuripajatoiminnalta / vertaisohjaajuudelta?

- ◇ sisältöä päiviin
- ◇ uusia tuttavvia
- ◇ ajanvietettä
- ◇ mahdollisuutta auttaa muita ihmisiä
- ◇ mahdollisuutta jakaa omaa osaamista muille
- ◇ mielenkiintoista tekemistä
- ◇ vastuullista tekemistä
- ◇ en mitään / satuin vain paikalle
- ◇ tukea elämäntilanteeseeni
- ◇ omien jatkosuunnitelmien selkiytymistä

◇ muuta, mitä? _____

6 Millaisia kiinnostuksen kohteita / vahvuuksia sinulla on?

7 Mikä näistä kuvaa tunnetilaasi tällä hetkellä parhaiten?

Miksi?

Tervetuloa vertaisohjaajaksi kulttuuripajalle! 😊

LIITE 2: VÄLIKYSELYLOMAKE VERTAISOHJAAJILLE**Kysely vertaisohjaajille**

Nimi:

8 Ikä _____**9** Millainen elämäntilanteesi on tällä hetkellä?

10 Oletko?

- ◇ työssä
- ◇ työtön
- ◇ opiskelija
- ◇ vanhuseläkkeellä
- ◇ työkyvyttömyyseläkkeellä / kuntoutustuella
- ◇ sairauslomalla

11 Oletko saanut jotain alla mainituista asioista kulttuuripajatoiminnan myötä (rastita)?

- ◇ sisältöä päiviin
- ◇ uusia tuttavuuksia
- ◇ Ajanvietettä
- ◇ Mahdollisuuden auttaa muita ihmisiä
- ◇ Mahdollisuuden jakaa omaa osaamista muille
- ◇ mielenkiintoista tekemistä
- ◇ vastuullista tekemistä
- ◇ en mitään
- ◇ tukea elämäntilanteeseeni
- ◇ tukea omien jatkosuunnitelmien selkiytymiseen
- ◇ Tukea omien vahvuuksien löytämiseen

12 Millainen merkitys kulttuuripajatoiminnalla on ollut sinulle (omin sanoin)?

13 Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä?

	Täysin eri mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
Kulttuuripajan työskentelytilat olivat käytännölliset.				
Välineet ja materiaalit olivat tarkoituksenmukaiset ja toimivat.				
Sain tarpeeksi tukea ja apua ryhmän ohjaukseen henkilökunnalta.				
Ryhmä oli sopivan kokoinen.				
Ryhmän ohjaus oli haastavaa.				
Onnistuin ryhmän ohjauksessa mielestäni hyvin.				
Vastuuta oli liikaa.				
Toiminta on tuonut sisältöä päiviini.				
Toiminta on lisännyt itsevarmuuttani.				
Toiminta on auttanut minua tekemään suunnitelmia tulevaisuuteen.				
Sain toiminnasta uusia ystäviä/kavereita.				
Elämäntilanteeni on jollain tavalla kohentunut toiminnan myötä.				
Toiminta on edistänyt hyvinvointiani.				

14 Vapaa palaute kulttuuripajatoiminnasta / vertaisohjaajakoulutuksesta?

15 Mikä näistä kuvaa tunnetilaasi tällä hetkellä parhaiten? Ympyröi sopivin.

LIITE 3: OSALLISUUDEN PROSESSI

	1. ALKUVAIHE	2. OSALLISUUDEN HERÄÄMINEN	3. AKTIIVIN OSALLISTUMINEN	4. UUDELLEEN MUOTOUTUMISEN VAIHE
VUOROVAIKUTUS SOSIAALISET SUHTEET	Muodollinen Työntekijälähtöinen Kohtaaminen tärkeässä roolissa Muille tilaa antava	Keskusteluun osallistuminen oma- aloitteisesti, vuorovaikutus myös vertaisohjaajien kanssa, uskallus tuoda omiakin ideoita ja ajatuksia julkii, epävarmuus vielä vuorovaikutuksessa vahvuuksien löytäminen	Uskallus tuoda omia näkemyksiä ja mielipiteitä julkii, oman persoonallisuuden näkyminen, vaikeistakin asioista puhuminen Aktiivinen vuorovaikutus sekä työntekijän, vertaisohjaajien, osallistujien että tutustujien kanssa, ystävyyssuhteiden solmiminen, itsetutkimelu, vahvuuksien väljastaminen käyttöön, laajempi verkostoituminen	Omien näkemysten korostaminen, ärsyntyminen, konflikti, negaatiolähtöisyys, sosiaalisten tilanteiden haastavuus, erilaisuudesta ärsyntyminen Joustamattomuus Itsetutkimelu vahvaa (liiankin) Tulevaisuuteen suuntaava
ROOLI & TOIMIJUUS	Tarkkailija, tutustuja, tekijä, ryhmään osallistuja, kokeilija, kuuntelija, nöyrä	Ideoija, osallistuja, kuuntelija, vertaisohjaajakoulutettava	Vertaisohjaaja, osallistuja, järjestäjä, suunnittelija	Vertaisohjaaja, osallistuja, siirtäjä, kاپinoija, itseksittinen
LUOTTAMUS	Heikko	Rakentava	Vahva, uskallus olla omama itsenänsä	Vahva
YHTEISÖLLISYYS YHTEISÖN ARVOT	Muodollinen Työntekijälähtöinen Yhteisö ei vielä ota osakseen Arvoista ei tietoa, epävarmuus	Oma-aloitteinen, luonnollinen Yhteisöllisyys alkaa rakentua, innostus- halu päästä osaksi yhteisöä, arvojen allekirjoittaminen, hyväksyntää haakeva	Aktiivinen osallistuminen, luonnollisuus, osa arkea, yhteisön tuki koetaan erittäin tärkeäksi oman elämän kannalta, Arvojen toteuttaminen käytännössä, vahva halu auttaa muita	Vahva käytännössä Vertaiskärsiminen Irtaantuminen yhteisöstä Arvojen kyseenalaistaminen Uudet suunnitelmat
LÄSNÄOLO	Satunmainen	Itsenäinen, aktiivisempi, hyvinä päivinä	Aktiivinen, myös huonoina päivinä, päivittäinen/viikoittainen, aktiivinen viestintä myös vapaa-ajalla	Aktiivinen, päivittäinen/viikoittainen Tai taukoo haakeva / uudelleen muotoutuva
SITOUTUMINEN & VASTUUNOTTAMINEN	Motivaatiolähtöinen, syntyy tai ei Arviointi, mitä toiminnalla on itselle tarjota	Rakentava Motivaatio löytynyt, mutta yhteisön velvoitetta ei vielä Vastuunoton herääminen	Vahva Sovituista asioista kiinnittäminen & vastaunottaminen, vahva vaikuttamishalu, sitoutuminen myös yhteisön asioihin ja vastaunjakoihin	Ristiriitainen Muuttuva, vähenevä/lisääntynyt Muiden syyllistäminen/oman aktiivisuuden korostaminen Katkeruus
TYÖNTEKIJÄSUHDE	Vahva työntekijälähtöisyys	Työntekijällä ja vertaisohjaajilla merkitys, kannustaminen, tuki, reunaehtojen asettaminen ja yhdessä ideoiminen	Auktoriteetti/rajoittaja, tuki hankalissa tilanteissa, työhönsä, heikompi kuin yhteisöuhde, mahdollistaja, manageri, verkostotyö, tuki reflektoinnissa&jatkosuunnitelmissa	Terapeuttisuus, tunteiden purkaminen, syyllinen/taistelu auktoriteettia vastaan Kiitoksen ja kannustuksen tarve vahva
OSALLISUUS	heikko	vahvistuva	vahva	Voimistuva/vähenevä Uudelleen rakentuva

MOTIVAATIO, TOIMINTAKYKY, ELÄMÄNTILANNE

ONNISTUMISEN KOKEMUKSET, POSITIIVINEN VAHVISTAMINEN, MERKITYKSEKÄS TEKEMINEN